

IPS İletişim Vakfı Yayınları: 9
Hak Haberciliği Dizisi: 1

İNSAN HAKLARI HABERCİLİĞİ

Hazırlayan:
Sevda Alankuş

IPS İletişim Vakfı Yayınları: 9
Hak Haberciliği Dizisi: 1
İNSAN HAKLARI HABERCİLİĞİ

© IPS İletişim Vakfı
İlk Basım: Eylül 2007

IPS İletişim Vakfı
Faik Paşa Yokuşu No: 37/8-9
34430, Beyoğlu, İstanbul
Tel: +90 212 251 1503
Faks: +90 212 251 1609
e-posta: bia@bianet.org
web sitesi: www.bianet.org

•

Bu kitap Avrupa Birliği'nin mali desteğiyle yayımlanmıştır.
Burada dile getirilen görüşler IPS İletişim Vakfı'na aittir.
Dolayısıyla hiçbir biçimde Avrupa Birliği'nin
resmi görüşleri olarak değerlendirilemez.

•

Kapak Tasarımı: Emine Bora
Ofset Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık Ltd. Topkapı, İstanbul
Tel: 0212 567 8003

ISBN-13: 978-975-01484-0-8

İNSAN HAKLARI HABERCİLİĞİ

Hazırlayan:
SEVDA ALANKUŞ

Katkılar:
LEVENT KÖKER
GÜLGÜN ERDOĞAN TOSUN
ÇİLER DURSUN
YILDIZ SAMER
TOLGA KORKUT
OĞUZ HAKSEVER
ŞERİF EROL
HÜSNÜ ÖNDÜL
PETER MCINTYRE

İÇİNDEKİLER

Vakıf'tan

Nadire Mater – Ertuğrul Kürkçü 7

BİA² ve Hak Haberciliği Eğitim Çalışmaları Üzerine

Sevda Alankuş 11

Önsöz

Sevda Alankuş 25

Hukuk Reformları Sürecinde Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu: Bir Değerlendirme Çerçevesi

Levent Köker 51

İnsan Hakları ve Medya

Gülgün Erdoğan Tosun 80

Hak Haberciliğinin Doğası ve Olanacağı

Çiler Dursun 105

Ne "Mağdur" Olsun, Ne "Öteki", Ne de "Hak Haberciliği"

Yıldız Samer 128

Hak Haberciliği Ne İşe Yarar?

Tolga Korkut 135

Hak Haberciliği ya da "Düzgün Habercilik"

Oğuz Haksever 144

Hak Haberciliği ve Radyo ile İlgili Soruları Çoğaltmak

Şerif Erol 151

İnsan Hakları Örgütleri ve Hak Haberciliği

Hüsnü Öndül 156

İnsan Hakları Gazeteciliği

Peter McIntyre 167

Katılımcılar 181**Yazarlar 187****VAKIF'TAN**

İşte yeni bir dizi daha, "Hak Haberciliği" Dizisi de elimizde. *İnsan Hakları Haberciliği, Kadın Odaklı Habercilik, Çocuk Odaklı Habercilik* kitapları, bu kez 2003-2006 arasındaki üç yıllık bir dönemin bütün emek, koşuşturmaca, telaş, kaygı, düşünme, tartışma ve keyiflerinin toplamı. Bu toplamı sizlerle, gazeteci adaylarıyla, gazetecilerle, bütün okurlarla paylaşıyoruz. Mutluyuz!

İnsan Hakları Haberciliği ile birlikte IPS İletişim Vakfı'nın doku-zuncu kitabı yayımlanmış oluyor. Vakıf 1993'te Şahika Yüksel, Füsun Özbilgen, Tuğrul Eryılmaz, Ertuğrul Kürkçü ve Nadire Mater'in yaygın medya dışında da "bir şeyler yapmanın mümkün" olabileceği hayalleriyle kurulmuştu.

Bu hayaller yalnızca hayal olarak kalmadı. Kasım 2006'da tamamladığımız "Medya Özgürlüğü ve Bağımsız Gazetecilik İzleme ve Haber Ağı" –BiA²– ile "başka bir haberciliğin mümkün" olduğu iddiasını altıncı yılına taşıdık. Elinizdeki dizi, bu iddiayı meslektaşlarımızla paylaşırken ortaya çıkan ürünlerden biri yalnızca.

"Haklar için habercilik, haberciler için özgürlük" çağrısıyla sürdürdüğümüz çabalarımızın merkezinde altı yıldır her gün "hak

haberciliği" anlayışıyla haber üreten *bianet* (www.bianet.org) yer alıyor. Yerel haberciler, hak savunucuları ve bağımsız gazetecilerle kurduğumuz üretim temelindeki dayanışma üzerinde kadın, insan, çocuk ve ifade özgürlüğü odaklı bir yayın sürdürüyoruz. Dışlananların, ihmal edilenlerin, hakları çiğnenenlerin, susturulanların sesi olmaya çalışarak habercilik yapıyoruz. Türkiye ve dünyanın gündemine buradan bakıyor ve buradan her gün bir başka dünya sunuyoruz.

bianet haber sitesinde ana haber sayfasını Kadının Penceresi, Çocuk sitesi, News in English alt siteleri tamamlıyor. Haftalık on-line magazin dergisi BiaMag de her cumartesi yayında.

Vakfımızı kurduğumuz 1993'te büromuz Sultanahmet'teydi. Bizi Bağımsız İletişim Ağı'na (BİA) ulaştıran ilk fikirler, imkânların ipuçlarını bize sunan ilk araştırmalar orada ortaya çıktı. Gazeteler ve gazeteciler Cağaloğlu'nu terk ettikten sonra 1999'da Beyoğlu Kallavi Sokak'taki büromuza taşındık. 2000-2006 arasında çalışmalarımızın genişleyip daralmasına bağlı olarak yer değiştire değiştire şimdi Çukurcuma'dayız.

Bütün bu yıllar içinde haber yayını her gün *bianet* bürosunda başlamış ve bitmiş olsa da memleketin ve dünyanın başka şehirlerinden, kasabalarından tanıdık tanımadık gazetecilerin, izleyicilerin, meraklıların, katkıda bulunmak isteyen herkesin yazıları, haberleri, karikatürleri, fotoğrafları, çizimleri de bizimkilerle katıldı. Yerel gazetelerin ve radyoların, yerel habercilerin emeklerinden çok yararlandık, onların da bizim emeklerimizden yararlanmaları için çaba gösterdik. Özetle yaptığımız her bir şeyde tam da hayal ettiğimiz gibi, belki hayallerimizi de aşan bir ortaklaşalık, bir dayanışma var oldu.

Geriye dönüp bakınca Vakfımızı kuralı 14 yıl olduğunu görüyoruz. İnanılır gibi değil. 1997, bu 14 yılın belki de en kritik yılı. O yılın Nisan'ında Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin

(TMMOB) kışkırtmasıyla başladığımız, daha sonra Bağımsız İletişim Ağı (BİA) adıyla bileceğimiz bir araya gelişin ilk adımını attık. Türkiye'nin her yerinden gelen yerel medya temsilcileri, iletişim akademisyenleri, TMMOB ve Türk Tabipleri Birliği (TTB) temsilcileri Ankara'daki "Ulusal Konferans'ta "Yerel Medyanın sorunları ve çözüm imkânları"nı tartıştı ve BİA'nın çatısını çattı. Fikri sonucuna vardırarak IPS İletişim Vakfı'nın omuzlarına yüklendi. BİA'yı başlatacak kaynağı yaratmak için üç yıl beklemek gerekti. 2000'de Avrupa Birliği'nden TMMOB'un girişimleriyle sağlanan hibe gereken maddi gücü yarattı. "Başka bir iletişim" arayışımız BİA'nın Ocak 2001'de İzmir'deki "Kuruluş Konferansı"yla pratik adımlarını atmaya başladı: *bianet*, yerel medya eğitimleri, yerel radyolar için radyo programları, başı deritte gazeteciler için hukuksal destek birimi ve yeni bir habercilik anlayışını derinleştiren Habercinin Elkitabı Dizisi'yle tamamlanan projeyi; her bir alanın daha da zenginleşmesiyle BİA² izledi. Bu dizi yayına verilirken "Haklar için gazetecilik, gazeteciler için özgürlük" (BİA³) projesine başlıyoruz. Bu, BİA⁴, BİA⁵, BİA⁶... diye gidecek...

Yola çıkarken, "zamanı gelmiş bir fikir"in peşinden gittiğimizden o kadar emin olmayabilirdik. Ancak geçtiğimiz yedi yıl boyunca aynı arayışla dünyanın başka birçok yerinde harekete geçen çok sayıda yayıncı, haberci, gazeteci ve iletişimcinin farklı kapsamlarda ve farklı yollardan da olsa aynı hayali gerçekleştirmeye giriştiklerini gördük. Türkiye'nin ve dünyanın "BİA"larından bizim ulaşabildiklerimizle Kasım 2006'da İstanbul'da düzenlediğimiz "Uluslararası Bağımsız Medya Forumu" ile bugün egemen olandan "başka bir iletişim"in mümkün olduğunu hep birlikte uluslararası bir ölçekte bir kez daha doğruladık.

Şimdi çok daha umutluyuz. Yeryüzünün her bir köşesinde bağımsız medyaları yaratan gazetecilerle, bu alanı tartışmaya açıp bu konuda durmadan yazıp çizen akademisyenlerle, bugün ya-

rın medyaya ayak basacak iletişim öğrencileri ve haber alma hakkı peşinde koşan insanlarla bir araya geldik. Çoğalarak devam edeceğiz, sessizler seslerine kavuşana kadar...

Nadire Mater - Ertuğrul Kürkçü

BİA² VE HAK HABERCİLİĞİ EĞİTİM ÇALIŞMALARI ÜZERİNE

Sevda Alankuş

IPS İletişim Vakfı tarafından daha önce yayımlanan kitaplarımızı okuma fırsatı elde edenlerin, ya da *bianet* okuru olanların bilebileceği gibi, 1997 yılında IPS İletişim Vakfı, iki meslek birliği Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) ve Türk Tabipleri Birliği (TTB), yerel medya kuruluşları, serbest gazeteciler ve birkaç iletişim akademisyeninin bir rüyası olarak başlayan, 2000 yılında Avrupa Birliği destekli olarak hayata geçme imkânı bulan Bağımsız İletişim Ağı (BİA) projesinin bir ayağını yerel medyaya yönelik eğitim çalışmaları oluşturuyordu. Yerel medyaya yönelinmişti, çünkü BİA bir yanıyla bir yerel medya inisiyatifiydi, diğer yanıyla bu inisiyatifin yaygın medyanın haberciliğinden memnun olmayan diğer paydaşları, *bağımsız bir haber ağı etrafında toplanacak yerel medyanın içerik ve kalite olarak güçlenerek, yaygın medyaya bir alternatif oluşturacak hale gelmesini* Türkiye'deki medya ortamının çoğulculuşması ve demokratikleşmesi açısından elzem görüyorlardı. Dolayısıyla Proje, yerel medya kuruluşlarıyla birlikte kendisini bağımsız bir haber ağına (*bianet*'e) dönüştürürken, bu ağın içinde yer alan ya

da almak isteyecek yerel medyanın, etik ve politik olarak sorumlu bir habercilik anlayışı etrafında, nitelikli ve ortak haber üretimiyle haber paylaşımına dayalı bir yayıncılık anlayışıyla varlığını sürdürebilmesini sağlamak üzere eğitim çalışmalarına başladı.

İki aşamalı olarak düzenlenen eğitim çalışmalarının birinci aşaması 9 bölgedeki kent merkezinde 141 yerel medya kuruluşundan 270, ikinci aşaması ise 3 bölgedeki kent merkezinde 169 yerel medya kuruluşundan 213 katılımcıya, dolayısıyla toplam 483 gazeteciye ulaşılarak tamamlanmış oldu. Eğitim çalışmalarını çerçevesinde iletişim akademisyenleriyle, BİA'nın habercilik anlayışını paylaşan gazeteciler tarafından gerçekleştirilen seminer ve atölye çalışmalarının metinleri 2003 yılında Habercinin Elkitabı Dizisi'ni oluşturmak üzere; *Medya ve Toplum, Medya, Etik ve Hukuk, Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya, Gazetecilik ve Habercilik, Radyo ve Radyoculuk* başlıklarıyla kitaplaştırılmış, 2005 yılında ise içindeki kimi metinler yenilenerek dizideki kitapların ikinci baskısı yapılmıştı.

Elinizdeki kitabın bir parçası olduğu üçlü kitap dizisinin öyküsü ise, bu birincisinin benzeri, daha doğrusu onun devamı niteliğinde. Çünkü Habercinin Elkitabı Dizisi de 2003 yılında BİA²'ye dönüşerek yoluna devam eden projenin yine önemli bir ayağını oluşturacak şekilde yerel medya çalışanlarına yönelik gerçekleştirilen eğitim çalışmalarında kullanılan metinleri, bunları destekleyen kimi ekleri kitaplaştırıyor ve *İnsan Hakları Haberciliği, Kadın Odaklı Habercilik, Çocuk Odaklı Habercilik* olmak üzere üç kitaptan meydana geliyor. Ancak hepsi bu kadar değil! Bu nedenle öykünün bu ikinci kısmı üzerine biraz daha vurgu yapayım.

...

Medya Özgürlüğü ve Bağımsız Gazetecilik İzleme ve Haber Ağı olarak da bilinen BİA²'nin amacı *bianet* (www.bianet.org) sayfasında da belirtildiği gibi, toplumu enformasyonun sosyal ve kültürel değeri konusunda bilgilendirmek; her alandaki hak ihlalleri ile ifade özgürlüğünün sınırlarını genişletmek üzere gerçekleştirilen düzenlemelerin uygulanışını izlemek ve haberleştirmek; çokselsliliği ve kamu yönetimine katılımı artırmak için yerel medyayı desteklemeye ve güçlendirmeye devam edebilmek; insan, kadın ve çocuk haklarının medyada daha sık ve daha nitelikli bir biçimde ele alınmasını özendirmek ve gazetecilik standartlarını ve profesyonel etik anlayışını yerleştirmek ve geliştirmek biçiminde belirlenmişti. Böylelikle bir yandan hak haberciliği yapılarak bu kavram ve pratiğin akademik dünyada tartışılır, yaygın/yerel medyada ise uygulanır hale gelmesine çalışılırken, diğer yandan konuyla ilgili kamusal duyarlılık ve bilinç oluşmasını sağlanmaya, medyayı, insan, kadın ve çocuk haklarının korunması, geliştirilmesi ve uygulanması konularında birer takipçi haline getirmek amaçlanmıştır.

BİA²'nin eğitim çalışmalarının odağında yine yerel medya vardı. Ancak Türkiye'deki yaygın medya ortamında eksikliği duyulan etik ve politik olarak sorumlu habercilik anlayışını temsil etmesi ve onun zorunlu bir durağı olarak hak haberciliği yapması beklenen yerel medyanın yanı sıra, hak arayışlarıyla hak haberciliğinin korunması ve yaygınlaşmasında önemli rolleri olan hak örgütleri ve avukatlar ile de eğitim çalışmaları yapıldı. Eğitim çalışmalarının içeriği odaklanılan bu üç grubun –*yerel medya, hak örgütleri, avukatlar*– hak arayışları ve hakların korunup geliştirilmesinde üstlendikleri ya da üstlenmeleri gereken rollere göre düzenlendi.

Hak örgütlerine yönelik olarak gerçekleştirilen eğitim çalışmaları bu örgütlerin takipçisi oldukları hak ihlallerini raporlaştırıp, haberleştirme ve yaygın/yerel medya ile ilişkiler konularında

güçlendirmeyi hedefledi. Dört merkezde düzenlenen bu eğitimlerde kullanılan metinler BİA eğitimcilerinden Gülgün Erdoğan Tosun'un editörlüğüyle bu elinizdekiler gibi kitaplaştırıldı. *Avukatlara yönelik çalışma* ise, BİA projesinin en başından beri yerel medyaya karşılaştıkları hukuki sorunlar karşısında yardımcı olmak üzere uygulamaya koyduğu "hukuki destek birimi"nin yerel medyaya sağladığı desteği, yeni dönemin koşullarına uygun olarak geliştirebilmek üzere tasarlanmıştır. İstanbul merkezli olarak 2004 ve 2006'da 34 ilden ifade özgürlüğü alanında çalışan 57 avukatın katıldığı buluşmalarla iletişim hukuku ilgi alanlarına giren avukatların uzmanlıklarının, Türkiye'nin AB üyelik görüşmeleri nedeniyle gündeme gelen ve kısaca "Uyum yasaları" diye bilinen yeni yasal düzenlemeler çerçevesinde yerel medyanın hak haberciliği yaparken karşılaşılabileceği durumlarla ilgili olarak yenilenmesi amaçlanmıştır.

Buna karşılık yerel medyaya yönelik olarak düzenlenen ve Hak Haberciliği Dizisi'nin yayımlanmasıyla sonlanan eğitim çalışmalarının hedefi, yerel medya mensubu gazetecilerin etik ve politik olarak sorumlu habercilik anlayışının bir uzantısı olarak hak haberciliği yapmanın gereği ve biçimleri konusunda düşüncelerini ve uygulamaya geçmelerini sağlamak, ayrıca habercilik yaparken –çoğu defa farkına varılmadan– neden olunan hak ihlallerinin önlenmesini sağlamaktır.

2003-2006 döneminde "İnsan Hakları Haberciliği"nde 227, "Kadın Odaklı Habercilik"te 248, "Çocuk Odaklı Habercilik"te 257 yerel haberciyi buluştuk. Üç yılda gerçekleşen bu üç eğitim turunda Türkiye'nin 19 ilinde sırasıyla 42, 47 ve 62 ilden haberciyeye ulaştığımız oldu. *İnsan Hakları Haberciliği* eğitimlerimiz, Çiler Dursun, Gülgün Erdoğan Tosun, Hüsnü Öndül, Levent Köker, Murat Çelikkan, Oğuz Haksever, Ömer Madra, Ragıp Duran, Şerif Erol; *Kadın Odaklı Habercilik* eğitimlerimiz, Aksu Bora, Beyhan Demir, Eser Köker, Filiz Kerestecioglu, Hül-

ya Gülbahar, Hülya Uğur Tanrıöver, İpek Çalışlar, Nadire Matter, Nermin Yıldırım, Selen Doğan; *Çocuk Odaklı Habercilik* ise, Ahmet Şık, Ezgi Koman, Gülgün Erdoğan Tosun, İncilay Cangöz, Kemal Özmen, Ragıp Duran, Seda Akço, Sema Hosta, Serdar Değirmencioğlu, Tuğrul Eryılmaz, Yasemin Onat olmak üzere öğretim üyesi, hukukçu, gazetecilerden oluşan toplam 28 eğitimci tarafından yürütüldü.

Özetle, öykünün başlangıcını bilenler için çok önemli olan Ankara Toplantısı ile 1997 yılında temeli atılan, 2000-2003 döneminde *Bağımsız İletişim Ağı* (BİA), 2003-2006 döneminde *Medya Özgürlüğü ve Bağımsız Gazetecilik İzleme ve Haber Ağı* (BİA²) adlarıyla yürütülen yüzde 80'i Avrupa Birliği destekli projeler kapsamında gerçekleştirilen yerel medyaya yönelik eğitim çalışmaları sonunda toplam 34 buluşma ile 1271 gazeteci, 51 farklı eğitimci tarafından verilen BİA eğitim çalışmalarından yararlanmış oldu. Hemen ve kıvançla söyleyeyim, bu Türkiye'de her açıdan emsalsiz bir örnek. Gerek katılımcıların ve eğitimcilerin sayısı ve çeşitliliği, gerek kapsanan konular, gerekse gerçekleştirilen eğitimlerin (karşılıklı-etkileşimli ve uygulamalı atölye çalışması) niteliğinde oluşu nedeniyle BİA/BİA² artık bir bağımsız haber sitesi olmanın ötesine geçip, alternatif bir gazetecilik/habercilik okuluna dönüşmüş durumda. Üstelik sadece çoğunluğu iletişim eğitimi almamış kadrolarla çalışan, çalışanlarının mesleki eğitimleri için bütçe ayıramayacak durumda olan yerel medya çalışanları için değil, İletişim Liselerinde ve Fakültelerinde okuyan öğrenciler için de almış oldukları eğitimi tamamlayan bir uygulama okulu niteliği taşıyor.

Ancak hepsi bu kadar da değil: BİA/BİA² Projelerinin, BİA eğitimcilerinin eğitim çalışmalarının sonucunda katılımcıların katkılarıyla yeniden biçimledikleri sunuşları ile katılımcılarla birlikte biçimlenen seminer/atölye çalışma metinlerini kitaplaştırma sözü vardı. Bu sözünü de önce beş kitaptan oluşan Haber-

cinin Elkitabı Dizisi ile tuttu, şimdi de üç kitaptan oluşan Hak Haberciliği Dizisi'ni yayımlıyor. Böylelikle BİA-IPS İletişim Vakfı tarafından yayımlanan kitapların sayısı 11'i buluyor. Bu da aslında yukarıda "BİA'nın bir okula dönüşmüş olduğunu" söylerken haklı olduğumu doğruluyor.

Çünkü, şimdiye kadar pek çok İletişim Fakültesi'nin programına ya da ders içerikleri arasına gir(e)memiş konuları kapsayan içeriğiyle bu kitaplar, iletişim alanındaki telif kitaplar sayısı bakımından henüz yolun başında olan Türkiye'de önemli bir eğitim kitaplığı oluşturuyor. Ayrıca birçok kuruma/kişiye ise ücretsiz olarak ulaştırıldıkları, hiçbir kâr amacı gütmeyen fiyatlarla erişilebilir oldukları, dahası "www.bianet.org" internet adresinden temin edilebildikleri için yayınlarımızdan yararlanma oranı daha şimdiden hayal ettiğimiz rakamları çoktan aşmış durumda. Bunun bir anlamı da –artık adını koyalım– Bağımsız İletişim Okulu'nun eğitimlerinden yararlananların sadece yukarıda sözünü ettiğim buluşmalara katılanlarla ya da İstanbul'daki BİA merkezine staj yapmak için uğrayan öğrencilerle sınırlı olmaması demek.

Bu kitaplar arasında başka hangileri var? BİA'nın 1997 Ankara Buluşmasından sonra basılan *Bağımsız İletişim Ağı/BİA: Ulusal Konferans ve Belgeler*, ikisi de çeviri olmak üzere *Gazeteciler İçin Pratik Kılavuz* ile yine bir başka ilk olarak *Cins Bakışı Sözlüğü*; yukarıda sözünü ettiğim, Habercinin Elkitabı Dizisi'nin *Medya ve Toplum, Medya, Etik ve Hukuk, Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya, Gazetecilik ve Habercilik, Radyo ve Radyoculuk* isimli 5 kitabı; bu elinizdekiyle birlikte toplam üç kitap halinde olmak üzere Hak Haberciliği Dizisi kitapları; editörlüğünü Gülgün Erdoğan Tosun'un yaptığı *Hak Örgütleri, Medyada Görünür Olmak* ve nihayet 2006 Kasım'ında düzenlenen İstanbul Uluslararası Bağımsız Medya Forumu'nda yapılan sunumları –İngilizce ve Türkçe olmak üzere– iki dilde bir araya

getiren, editörlüğünü Sevilay Çelenk'in yaptığı *Başka Bir İletişim Mümkün* başlıklı kitap Türkiye'de "Bağımsız medya" ile ilgili olarak basılmış olan ilk/öncü kitap.

Hak haberciliği: Neden ve nasıl?

Hak Haberciliği Dizisi'ndeki bütün *kitaplar* bu iki soru etrafında kuruldu: "*Neden* insan, kadın, çocuk odaklı habercilik ve bunlar *Nasıl* (yapılmalı)?" Bu *soru(n)*lar'a aynı anda yaklaşılmaması, birlikte cevaplanmaya çalışılması ise elinizdeki dizinin kitaplarını emsallerinden farklı kılıyor. Başka ifadeyle bu diziyi oluşturan kitaplarda sadece yaygın habercilik anlayışının ve uygulamalarının neden sorunlu olduğu tartışılmıyor, yerine konulabilecek gazetecilik/habercilik anlayışının çerçevesi de çiziliyor, gazeteci adaylarına, genç gazetecilere, yerel medya mensubu olup da, yaygın medyadan farklı bir gazetecilik/habercilik yapmak gibi bir derdi olanlara yeni adresler gösteriliyor. Oysa Türkiye'de özellikle de son yıllarda Eleştirel İletişim Kuramlarının etkisiyle ve birkaç öncü çalışmayı izleyerek yaygın medyanın farklı türlerde/formatlarla sunduğu içerikler üzerine yoğunlaşarak gerçekleştirilen araştırmaların sayısı giderek arttı. Buna rağmen, örneğin "yaygın medyanın yaptığından 'farklı' türden bir haberciliğin nasıl yapılması gerektiği" konusunda, ilk kuşak akademisyenlerin yazmış olduğu geleneksel haberciliğin ABC'si niteliğindeki kitapların yerini alacak yeni bir kaynak kitap henüz yazılmadı.

Bu nedenle Hak Haberciliği Dizisi kitaplarının "hak haberciliğinin neden ve nasıl yapılması gerektiği?" sorularına birlikte cevap vermeye çalışıyor olması önemli bir katkı. Dizinin bunu başarabilmesi ise büyük ölçüde, kitaplarımızın BİA'nın bizzat hak haberciliğini amaç edinen bir haber sitesi olarak yaratmış olduğu bilgi ve uygulama birikimiyle, akademisyenler ve yerel gazetecilerin bulunduğu bir ortam –son altı yıla yayılarak bir

okul/ekole dönüşen eğitim süreçleri– içinde biçimlenmiş olmasıyla ilgili.

Aslında IPS İletişim Vakfı tarafından daha önce yayımlanan Habercinin Elkitabı Dizisi'ni oluşturan kitaplarımızı bilenler, onların da bir yandan mevcut olanı eleştirirken, diğer yandan yerlerine farklı şeyler önerecek bir arayış çerçevesinde derlendiğini hatırlayabilirler. Nitekim özellikle *Medya Etik ve Hukuk* kitabımızın Önsöz'ünde gereksinim duyduğumuz "yeni" gazetecilik/habercilik anlayışına "etik ve politik olarak sorumlu gazetecilik" gibi genel bir ad koyarak bir kapı aralamaya çalışmış bu arada böyle bir gazetecilik/habercilik anlayışını temsil eden arayışlardan ikisinin adını, *Gazetecilik ve Habercilik* kitabımızda telaffuz etmiştik. İncilay Cangöz ve Ragıp Duran'a ait "Yurttaş Gazeteciliği" ile Esra D. Arsan imzalı "Çatışma ve Savaş Dönemlerinde Gazetecilik" başlıklı sunuş metinleri dolayısıyla, Yurttaş Gazeteciliği ve Barış Gazeteciliği'ni yola koyulabilecek adresler olarak göstermiştik.

Hak Haberciliği Dizisi'nin kitaplarında ise bu arayış açısından önemli bir "uğraktayız". Çünkü *bianet*'in habercilik yapmaya başladığı andan itibaren uyguladığı bir şeyi artık, "hak haberciliği" olarak kavramsallaştırıp, hem bir model olarak gösteriyoruz hem de *etik ve politik olarak sorumlu gazeteciliğin olmazsa olmazı* sayıyoruz. Hak Haberciliği kavramını *İnsan Hakları Haberciliği, Kadın Odaklı Habercilik, Çocuk Odaklı Habercilik gibi üç başlık altında ayrıntılandırarak daha önce Türkiye'de gazetecilik/habercilik bağlamında kullanılmayan bütün bu kavramları da iletişim yazınına kazandırmış oluyoruz.*

Ancak tabii ki bu iddiamız, *bianet* ve Habercinin Elkitabı Dizisi ile başlayan *arayışımızın sona erdiği* biçiminde anlaşılmalı. Dolayısıyla hak haberciliği ile ilgili metinlerimiz böyle bir arayışın sonucunda uğradığımız bir "durak", ancak –aynı metaforu

sürdüreyim– bir "baş durak"; yani durulmadan başka adreslere yol alınamayacak bir "olmazsa olmaz konum" olarak görülmemeli. Bu arada aralarındaki bu süreklilikten ötürü bu iki dizinin kitapları birlikte okunmalı. Ya da başka ifadeyle; eğer birincisi habercilik/gazetecilik anlayışı konusunda kapılar aralayarak bize nereye gidilmesi konusunda birkaç yol gösteren ise; ikincisi de bu aralanan kapılardan ilerlendiğinde mutlaka durulması gereken bir adrese götüren metinlerden oluştuğu için her iki dizideki kitapların birlikte okunduklarında daha yararlı olacaklarını düşünüyoruz.

Neden yeni bir habercilik kavramına/uygulamasına ihtiyaç var?

Aslında bütün bu eğitim çalışmaları içerisinde böyle yeni kavramların/uygulamaların peşine düşmek yerine, *Barış Gazeteciliği* kavramının kimi gazeteci ve akademisyenlerce "'iyi gazetecilik' zaten Barış Gazeteciliğinin önerdiklerini kapsıyorsa, yeni bir kavrama ne gerek var?" diye karşılanması gibi¹, biz de hak haberciliği yapmak yerine, sadece "iyi gazetecilik yapmak gerekliliğinden" söz edebildik. Ancak o zaman da "*iyi gazetecilik*" diye sanki bir zamanlar altın çağını yaşamışken, sonradan yolundan çıkmış bir gazetecilik pratiği ya da bütün zamanlar için geçerli ve değişmez kılınabilecek bir gazetecilik ideali var saymış olurduk ki bu da "doğru" değil.

Kimi yazarlar "ideal/iyi" gazeteciliğin örneğin 18. yüzyılda var olduğunu, ancak 19. yüzyıldan itibaren başlayan bir süreçle medyanın da bir endüstri halini alması, tekelleşmesi, küreselleşmesi nedeniyle yolundan çıktığı –bozulduğu– iddiasında ol-

1. Değini Dov Shinar'ın ve Doğu Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi tarafından 9-11 Kasım 2006 tarihleri arasında düzenlenen Barış Gazeteciliği Konferansı'nda yaptığı çerçeve-konuşmadan.

salar bile, ben bizim burada önerdiğimiz anlamdaki bir haberciliğin ne gazeteciliğin ortaya çıktığı dönemde ne de daha sonra yaygın bir gazetecilik/habercilik anlayışı ya da pratiği olmadığını; böyle örneklerle ise ancak (o da olabildiği kadarıyla) "alternatif medya" anlayışı ve pratikleri içerisinde karşılaşıldığı iddiasındayım. Aslında, eğer tarihi –ilerlemeci ve teleolojik biçimde yaklaşmaksızın– ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel birlikte, dünyayı anlama biçimimizde de değişiklikler getiren bir süreç olarak görüyorsak, bu da çok tabii bir şey. Dahası, geleneksel gazeteciliğin sorununun bu tekelleşme, küreselleşme gibi "gelişmeler"in neden olduklarıyla sınırlı olmadığını, başka ifadeyle "yapısal" bir sorundan mustarip olduğunu düşünenler arasındayım: Örneğin açıkça seksist olan gündelik hayatın dilinin haber dili –ve aslında bütün anlatı türleri– içinde yeniden-üretiliyor olmasında, böylelikle en masum sözcük seçimiyle bile örneğin bir kadın hakları ihlalinde bulunuluyor olmasında; geleneksel haberciliğin neyin haber değeri taşıyıp neyin taşımadığına dair yarattığı "uzlaşım"da, dolayısıyla yoksulların, kadınların, çocukların çoğunlukla "suçlu" ya da "kurban" olduklarında haber olabilmelerinde. Böyle alt alta sıralamaya kalkınca da şöyle kışkırtıcı bir önerme ortaya çıkıyor: haber bizatihi, hak ihlali yapan bir kurgu/kurmaca/yapıntı'dan² ibaret hale geliyor.

2. Bunların hepsini sıraladım, çünkü Hak Haberciliği Dizisi'nin farklı metinlerinde bunlardan biri ya da diğeri ile karşılaşabileceksiniz ve hepsi aşağı yukarı aynı şeyi anlatıyor: post-yapısalcı bir dil/söylem yaklaşımından hareketle bütün "gerçeklik" iddialarına rağmen, haberin diğer anlatı türlerinden bir üstünlüğü bulunmadığını, onlar gibi bir "kurmaca", bir başka bilgiyi söyleyen "öykü" anlatma yöntemi olduğunu ima ediyor, ayrıca bu bilgiyi söyleme biçimiyle toplumsal/siyasal iktidarın yeniden-üretilmesini sağladığı ima ediliyor. Bu iddialarla ilgili olarak, Habercinin Elkitabı Dizisi'nin ilk kitabı *Medya ve Toplum*'un Önsöz'üne ve Ayşe İnal'ın ve Beybin D. Kejanlıoğlu'nun yazısına, ayrıca dördüncü kitabımız *Gazetecilik ve Habercilik*'te ise Çiler Dursun'un yazısına bakabilirsiniz. Bu dizimizde ise yine Dursun ile elinizdeki kitapta bulunan Cangöz imzalı yazılardaki tartışmalar dışında, artık ne demek istediğimizin anlaşıldığı varsayımıyla –bu dipnot ile yapıldığı gibi– şöyle bir değinerek geçiyoruz.

Ancak dizilerimizdeki metinlerde imzası olan yazarların hepsi haberin bizatihi hak ihlali yapan bir anlatı olduğu konusunda benimle aynı fikirde değiller. Muhtemelen de iyi yapıyorlar ve benim örneğin dilin evrensel olarak seksist ya da (belirli bir feminist yaklaşım içinden söylersem) "*fallusmerkezli*"³ olarak yapılandırılmışlığından hareket ederek diğer bütün anlatılar gibi haberi de "toplumsal bir bildirme/bilme türü"⁴ olarak "erkek" sayan; dolayısıyla okuyana sanki "bu" dilden ve haberden bütünüyle vazgeçmek gerektiği öneriliyormuş gibi düşündürten bir konumuma uğramadan ilerliyorlar⁵. Bir yandan kimlerin ve nelerin haber yapı(l)ma(dığı) ve haber konusu olduklarında da bunun nasıl sorumsuzca ve cinsiyetçi, ırkçı, ayrımcı vb. biçimlerde yapıldığını sorgularken, diğer yandan "iyisini" koymanın mümkün olduğundan hareket ediyorlar ve "kötü" olanın yerine konulması gereken konusunda yol gösteriyorlar. Ortak iddiaları ise şunlar: Öncelikle yaygın medya için hak-ihlalleri haber değeri taşımıyor. İkinci olarak yaygın medya "mağdunları/çekinikleri" (yoksulları, kadınları, çocukları) temsil etmiyor, "ötekiler" söz konusu ise çoğunlukla görmezden ve göstermezden gelmeyi tercih ediyor. Üçüncü olarak, "ötekiler" haber yapılmaya kalkıldığında bu, genellikle onları ya "suçlu/fail" ya da "kurban/nesne" gösteren bir temsil oluyor. Böylelikle aslında –belirli konuları ve kesimleri– haber yapmadığında da, yaptığında da yaygın medya hak ihlalinde bulunuyor. Bütün bunlar da esas olarak ideal habercilik anlayışının gününümüzde tekelleşme ve

3. Bu kavramı Luce Irigaray'dan (*to Speak is never neutral*, London, New York: Continuum, 2002) olarak kullanıyorum. Kavramın daha kapsamlı bir açıklaması için *Kadın Odaklı Habercilik* kitabındaki Önsöz'e bakılmalı.

4. Haberin toplumsalla ilgili bir bilgi olması konusundaki tartışma için bkz. Çiler Dursun, "Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?", Çiler Dursun (der.), *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*, Ankara: Elips, 2004, s. 37-67 ile yine aynı yazarın *İnsan Hakları Haberciliği* kitabımızdaki "Haklar Haberciliğinin Doğası ve Olanağı" başlıklı yazısı.

5. Tabii ki böyle bir "konum"da değilim, ancak ilgili tartışmanın yeri bu Önsöz olmadığı için yanlış anlaşılma tehlikesini göze alıyorum.

küreselleşmenin kazanmış olduğu boyutlar nedeniyle mecrasından çıkmış oluşuyla açıklanıyor. Ancak aralarında benim gibi, sorunun daha yapısal/içkin bir sorun olduğunu düşünenler de var.⁶

Hak haberciliğinden ne anlamalı?

O halde gazetecinin/habercinin yola çıkarken uğramak zorunda olduğu ilk durak *üç anlamıyla* da hak haberciliği olmalı. Yani; *hak ihlallerini görmezden gelmeyen, "ötekileri" haber yapmak için mutlaka bir hak ihlalinin konusu/faili olmalarını beklemeyen, herhangi bir haberi yaparken hak ihlaline yol açmayan bir habercilik.* Ancak hak haberciliği'nin "hak" kısmından ne anladığımızı burada biraz daha açmamız gerek. Dizimize "Hak Haberciliği" gibi genel bir ad koymakla birlikte, kitaplarımızın adlarının *İnsan Hakları Haberciliği, Kadın Odaklı Habercilik ve Çocuk Odaklı Habercilik* olmasının da gösterdiği gibi, aslında insan hakları haberciliğinden daha kapsamlı bir habercilik anlayışını anlıyoruz. Acaba sadece "İnsan Hakları Haberciliği" başlıklı tek bir eğitim verip tek bir kitap çıkaramaz mıydık? Öyle ya, kadın haklarından, kadınlara yönelik olumlu ayrımcılıktan her söz edildiğinde, adeta bir refleks ile "kadın, erkek olmaktan önce, insanız" diye tepki gösterenler burada da benzeri tepkiyi gösterip "Kadın ve çocuklar da insan değil mi? Neden onlar için yapılacak gazeteciliğin farklı olması gerektiğini düşünüyoruz?" diye sorabilirler. Gerekçemiz ise aslında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilip üye ülkelerin imzasına açılan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin (İHEB) arkasından, ekonomik ve siyasal, kültürel eşitlikler ve bunları sağlamak üzere pozitif politikalar söz

6. Çiler Dursun'un, bu kitapta yer alan "Haklar Haberciliğinin Doğası ve Olanığı" başlıklı yazısını kastediyorum.

konusu olmayınca hak ve özgürlüklerin kâğıt üzerinde kalacağından hareketle –ve tabii uzun bir feminist mücadeleler sonucunda– 1952 yılında Kadınların Siyasal Haklarına Dair Sözleşme'nin; 1959 yılında Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 1966 yılında Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin (MSHS) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin (ESKHS); bunlarla da yetinilmeyip 1979 yılında Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW); 20 Kasım 1989 tarihinde ise Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (ÇHS) ve diğer ilgili bütün uluslararası belgelerin kabul edilmesinin gerekçesi ile aynı. Çünkü, bütün "evrensel" olma iddiasına rağmen, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, "*beyaz*", *varsıl, erişkin erkeğin hak ve özgürlüklerini sıralıyordu.*⁷ Böyle olunca da önce kadınlarla, sonra da aynı mantığın uzantısı olarak çocuklarla ilgili sözleşmelerin kabul edilmesine gereksinim duyulmuştu.⁸

İşte biz de bu nedenle, Hak Haberciliği başlığı altında sadece *insan hakları haberciliği*'nden söz etmeyi yetersiz bulduk. "İnsan" denilirken hâlâ çoğunlukla "*beyaz*" erişkin erkek esas alındığı için; kadınlarla çocuklara, mevcut eşitsizlikler nedeniyle olumlu ayrımcılıklarla yaklaşılması gerektiğini düşündüğümüz için; kadın ve çocuk haklarına özel bir vurgu yapmak istediğimiz için; *kadın ve çocuk hakları haberciliği* gibi kavramsal ve pratik ayrımlara da gitme gereksinimi duyduk.⁹ Ayrıca, gelenek-

7. Tırnak içinde kullanarak "*beyaz*" derken, egemen ulustan olan varsılları anlatmak istiyorum, tırnak içinde kullanmadığımda ise *ırk* anlamında kullanıyorum. Böylelikle "*beyaz*", yerine göre, *ötekilerden* (örneğin *siyah*) olup da egemen olan varsılları, erkekleri vb. anlatmak üzere kullanılan bir metafor yerine geçiyor.

8. Bu konuda bu kitapta yer alan Levent Köker'e ait ve bütün dizininin Hak Haberciliğiyle ilgili sorunsalını çerçeveleyen yazıya bakılabilir.

9. Bu noktada "Neden sadece Kadın ve Çocuk Hakları Haberciliğini İnsan Hakları Haberciliği'nden ayırma gereksinimi duyduğumuz?" sorusu ile karşılaşabilir, ya da örneğin "azınlık hakları haberciliği" gibi bir kavramı/pratiği dışarıda bırakmaktan ötürü eleştirilebiliriz. Bunun çeşitli nedenleri var. En önemlisi de Projemizin kapsamı ve sınırları içinde kalmalıydık, öyle de yaptık. Ancak yine de –*bianet* haberciliğine bakıldığında görüleceği gibi– hak haberciliğini bir bütün olarak gördüğümüzü, birini diğ-

sel haberin bizzat hak ihlali yapan bir anlatı türü olduğu kabulünden yola çıktığımız için, dizimizin adını Hak Haberciliği, ilk kitabımızın adını *İnsan Hakları Haberciliği* koymakla birlikte, esas olarak kastettiğimiz, sadece hak ihlallerini haber yapan sorumlu bir gazetecilik değil, geleneksel haber anlayışını da dönüştürecek şekilde rutin haberlerini yaparken de hak ihlali yapmayan bir gazetecilik. Bu nedenle ikinci ve üçüncü kitaplarımızı Kadın ve Çocuk Hak Haberciliği olarak değil, *Kadın Odaklı Habercilik* ve *Çocuk Odaklı Habercilik* olarak adlandırdık.

Ancak elinizdeki kitabın sorunsalını çerçeveleyen yazıları sunmak üzere *Önsöz*'e geçmeden önce *İnsan Hakları Haberciliği* eğitimlerimizle ilgili olarak belirtmek istediğim şeyler var. Eğitimlerimiz, hukuk ve siyaset bilimi, iletişim bilimleri kökenli akademisyenlerle, hak örgütü temsilcisi ve hak haberciliği yapan 9 gazeteci tarafından gerçekleştirildi. Kitabımız ise Ekim 2004-Nisan 2005 tarihleri arasında 6 merkezde düzenlenen 62 il ve ilçelerinden gelen 83 kadın, 174 erkek toplam 257 yerel habercinin katıldığı *İnsan Hakları Haberciliği* eğitim seminerlerindeki sunuşlar ve katılımcıların katkılarıyla oluştu.

rinden daha çok ya da daha az önemli saymadığımızı eklemeliyim. Ayrıca "azınlık" (*minority*) sözcüğünün sadece niceliksel anlamda almadığımızda, kadınlar ve çocuklar da birer azınlık (*minor group*) oluşturuyor. İkinci olarak, niceliksel anlamdaki azınlık (*minority*) durumunun kadın ve çocuk olduğunda daha da katmerleştiğini, örneğin Üçüncü Dünya'nın ucuz emeğinin en ucuz katmanını kadın/çocuk emeğinin oluşturduğunu biliyoruz. Dolayısıyla kadın ve çocuk vurgularımızla her iki (niceliksel ve niteliksel) anlamda da azınlık hakları haberciliği boyutunu kapsıyoruz. Bu arada bir başka eleştiri de "Neden bu kadar (kadın/çocuk vurgulu) ama neden ille de insan-merkezli kaldığımız?" olabilir. Öyle ya, dünyayı insanlar, hayvanlar, bitkilerden oluşan canlıların bütünlüklü bir sistemi olarak da düşünmek zorundayız ve sırf bunu böyle düşünebilmek yetisine sahip olmanın da bize, her şeye insan-merkezli olarak bakmak ayrıcalığını tanımaması gerekir. Ancak bununla ilgili olarak da hemen, yaptığımız ve yaygınlaşmasına çalıştığımız bütün haklara bütünlük içerisinde bakan haberciliğin, "bu kadar insan hakları, kadın ve çocuk hakları ihlalleri varken hayvan haklarından söz etmeye gerek olmayacağı" gibi bir anlayıştan ya da ontolojik tercihten kaynaklanmadığını belirtmeli, sadece projenin sınırları vurgumuzun kadın ve çocuklar üzerine olduğunu tekrarlamalıyım.

ÖNSÖZ

Sevda Alankuş

Bu *Önsöz* *Agos* gazetesi Genel Yayın Müdürü, Ermeni kökenli Türkiye vatandaşı Hırant Dink'in, farklılıkların her türüsüne –ama en çok da ırkçı bir "Türklük" kurgusu adına etnik olarak "ötekileştirilenlere"– karşı giderek daha da tahammülsüzleşen bir milliyetçilik tarafından katledildiği günlerde yazılmaya başlandı. Hırant Dink yeni Türk Ceza Kanunu'nun "Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama" başlığı taşıyan ve en temel insan hak ve özgürlüklerden birisi olarak ifade özgürlüğünü sınırlayan 301. Maddesi'ne göre yargılanmıştı. 301. Madde'nin varlığının savunulabilir bir yanı olmaması bir yana,¹⁰ yazdığı yazıyla ilgili olarak lehinde bilirkişi raporları bulunmasına ve bu maddeye dayanarak gazeteci, edebiyatçı aydınlar aleyhine açılan –her biri taşkın gösterilerle linç girişimlerine dönüşen– onlarca dava bulunmasına rağmen, mahkûmiyet kararı sadece Dink hakkında verilmiş, bu arada aynı söylemin medyadaki temsilcileri tarafından hedef haline getirilmişti. Diğer yandan Dink'in katil zanlısı, nüfus kâğıdına göre 17 ya-

10. 301. Madde'nin eleştirisiyle ilgili olarak, bkz. Levent Köker, "301. Madde Neden Kaldırılmalıdır", *Birikim*, s. 210 (Şubat 2007): 49-51.

şında, yani tıpkı Trabzon'da Santa Maria Kilisesi Rahibi Andrea Santoro'nun katil zanlısı olarak yakalanan 16 yaşındaki O. A. gibi –bu arada da dizimizin *Çocuk Odaklı Habercilik* kitabında enine boyuna tartışıldığı çerçevede– bir "çocuk" idi.

Onun için de, bu *Önsöz*, şöyle bir belirleme ile başlamak istiyor: İnsan hakları ihlallerinin başlıca faili devlettir ve Türkiye'de olduğu gibi devletin insan hakları ihlallerini hâlâ "kolayca" yapabildiği ve bunu meşrulaştırabildiği, unutturabildiği yerlerde –1978 yılında meydana gelen Kahramanmaraş olaylarını, 1993 yılında Sivas'ta Madımak Oteli'nde yakılan aydınları, 2005 yılında Trabzon'da TAYAD üyelerine yönelik eylemi hatırlayın– toplumsal linçlerle, ya da cinayetlerle karşılaşılmasının, kısacası bireyler arası hak ihlallerinin sorumlusu da devlet olur.

Türkiye'nin sadece yakın tarihine özellikle de askeri müdahaleler ertesinde yapılanlara bakıldığında görüleceği¹¹ gibi devlet, düşünme ve ifade özgürlüğüne, örgütlenme özgürlüğüne sürekli darbeye bulunarak, gözaltında işkence ve ölümlere, kayıplara, zorunlu göçlere neden olarak her türlü insan hakları ihlalini "terörü önleme" bahanesiyle ve en azından toplumun büyükçe bir kesiminin gözünde "meşru" kılabilmiş, yaygın medya da bu meşrulaştırmada önemli bir rol oynamıştır.

Neyseki, *Janus* gibi (biri gülen, diğeri ağlayan) iki çehresi bulunan bir süreç olarak görürsek küreselleşmenin olumlu yüzü ulus-devletin egemenlik alanını üstten sınırlayan Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi ulus-aşırı siyasal birliklerle ve uluslararası hukuk yaptırımlarının güçlenmesine yol açmıştır. Ayrıca, küresel bir sivil toplumun ortaya çıkmasını da sağlayarak¹² in-

11. Küreselleşmeyle ilgili bu iddianın da yer aldığı çalışma için, bkz. Mike Featherstone (ed.), *Global Culture*. London: Sage.

12. Bkz. Ronnie D. Lipschutz, "Networks of Knowledge and Practice: Global Civil Society and Global Communications", Wilma de Jong, Martin Shaw ve Neil Stammers (der), *Global Activism, Global Media*. London: Pluto Press, 2005, s.17-33.

san hakları ihlalleri konusunda olumsuz sicili kabarık olan ülkelerdeki egemenlerin işlerini zorlaştırmış, sorumluluklarını arttırmıştır. Bu arada da Avrupa Birliği üyeliği müzakerelerine başlamayı uman Türkiye'de hükümetin 2001 yılında yaptığı Anayasa değişiklikleriyle başlayan ve "Uyum Yasaları" olarak da bilinen –dolayısıyla ne yazık ki, bir kez daha kendi yurttaşları talep edip mücadele ettiği için değil, Batı istediği için gerçekleşen– yasa değişiklikleriyle devam eden koşullarda, insan haklarının geliştirilmesiyle hak ihlallerinin takibi, Türkiye'deki medyanın hiç olmadığı kadar sorumluluk alanına girmiştir. Hiç olmadığı kadar diyorum, çünkü, sermaye yapısındaki değişimle birlikte siyasal otoritelere daha bağımlı ve statükonun sarsılmasına daha duyarlı hale gelen Türkiye'deki yaygın medyanın –tersi de doğru olmak üzere– "bir ülkede medya ne kadar demokratikse, siyasal rejim de o kadar demokratiktir" deyişine hak verdirecek şekilde, insan hakları ihlalleri konusundaki sicili hep düşük olmuştur. Bu nedenle yaygın medyanın sahiplerinin ve editöryel siyasalarını belirleyenlerin birden ortaya çıkan "insan hakları ihlalleri duyarlılığını" samimi ve kalıcı bir değişiklikten ziyade, kendi çıkarlarını AB ile bütünleşmede gören –bu değişirse de, eski "ne gördüm, ne duydum, ne söylerim" türü kayıtsızlığına geri dönebileceği bir konjektürel durum olarak görmek gerekmektedir. Ancak acaba, yaygın medya da dahil genel olarak medyanın samimi ve kalıcı olacak şekilde insan hakları haberciliği yapmasının gerekçeleri yok mudur?

"Gazetecilik, Medya ve İnsan Hakları Haberciliğinin Meydan Okuyuşu" başlıklı bir raporda, bugün genel olarak bütün dünyada medyanın insan hakları konusundaki duyarlılığının arttığı, ancak yapılan habercilikte daha çok çatışma durumlarındaki insan hakları ihlallerinin konu edinildiğini; insan hakları meselelerinin hâlâ yeterince yer bulamadığı; insan hakları denilince de daha çok siyasal ve medeni/sivil haklar anlaşılmaya devam

edilip ekonomik, kültürel ve sosyal hakların ihmal edildiği; bu nedenle uluslararası ekonomik durum, yoksulluk, eşitsizlik, sosyal ve ekonomik ayrımcılık gibi konuların görmezden gelindiği belirtilmektedir.¹³ Öte yandan, yine bu genel fotoğrafı daha netleştirmek üzere söylenirse, gelişmekte olan ülkelerdeki medya insan hakları sorununa "öteki/gelişmemiş/Doğulu" ülkelerin sorunu olarak bakmakta (ICHRP Raporu, 2002), böylelikle kendi evlerinin içini ve ellerini temizlemişler gibi davranmaktadır. Türkiye'nin de dahil olduğu ikinci gruptaki ülkelerde ise, devlet ve medya insan haklarıyla ilgili sorumluluklarını ya "boğuşmak gereken daha acil, yoksulluk, işsizlik, ulusal koruma gibi sorunlar, yani öncelikli alanlar var" diyerek ya da bunları "Batı'nın ikiyüzlü dayatmaları" biçiminde sunarak üstünden atmaya çalışmaktadır. Oysa biliyoruz ki, insan hakları ihlalleri konusunda ne geçmişte ne de şimdi hiçbir devletin ve başlıca misyonu ulusal-inşaya katkıda bulunmak olan medyalarının eli temiz değildir.

Dolayısıyla, genel olarak söylersem insan hakları konusunda yeterince bilgili olmayan; insan haklarının gelişmesini esas olarak medyanın sorumluluk alanında görmeyen; hak ihlallerine daha çok siyasi ve medeni hak ihlalleri¹⁴ ile "öteki ülkelerin" so-

runu ya da çatışma ve savaş gibi durumlarda ortaya çıkan sorunlar olarak yaklaşan; hak ihlallerini haber yapsa da başlığa taşımayan ve bağlamından kopararak, kişiselleştirerek veren bir medya ile karşı karşıyayız (ICHRP, 2002).

Oysa insan hakları haberciliği yapmak için gazetecilerin birden çok nedeni bulunmaktadır. "Objektiflik/nesnellik" bir mit ve çoğu zaman statüko yanlısı haberciliğin üstünü örtmek için kullanılan ideolojik bir araçsa da, gazetecinin Chantal Mouffe'ün ayrımıyla "olgusal gerçeklere" (*factual truth*) sadık olması gerekmektedir (Carpentier ve Cammaerts, 2006: 974). Dolayısıyla insan hakları haberciliği gazeteciye en azından "birden fazla görüş açısı" kazandırmakta, haber konusuna farklı perspektiflerden yaklaşma şansı vermektedir. İkinci olarak, gazeteciler insanların düşünme ve ifade özgürlüğü başta olmak üzere temel hak ve özgürlüklere sahip olmadıkları durumlarda haber yapamayacaklarına göre, mesleklerini hakkıyla yapabilmeleri için insan hak ve özgürlüklerinin gelişmesine ihtiyaç duyar. Üçüncü olarak –bu ikinciyi belirttikten sonra eklemek belki gereksiz ama– bizzat gazetecilerin insan haklarına ihtiyaçları vardır (McIntyre, 2003: 9-10). Ancak ne yazık ki –özellikle de yaygın medyanın editöryel siyasalarını belirlemek durumunda olan– birçok gazeteci medyanın ekonomi-politik yapılanmasından ve bu yapı içinde biçimlenen ideolojik gazetecilik tercihlerinden ötürü "bir gün sıra kendilerinin de temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılmasına geldiğinde, arkalarında kendileri savunacak kimsenin kalmamış olacağını fark etmeyecek" bir profesyonellik ideolojisi içerisinde davranmaktadır.

İnsan Hakları Haberciliği kitabımızdaki yazıları sunmaya girişmeden önce, kitabın ilk sunuş yazısı "BİA² ve Hak Haberciliği Eğitim Çalışmaları Üzerine"de yaptığım birkaç belirlemeyi burada da tekrarlamak istiyorum; konu insan hakları olunca klasik işlevleri arasında bilgilendirme ve haberlendirme bulunan med-

13. Bkz. Uluslararası İnsan Hakları Siyaseti Konseyi'nin (International Council on Human Rights Policy/ICHRP) 2002 tarihli özet raporu.

14. Örneğin en sorumlu davrandığı durumda "insan hakları" denilince sadece siyasal ve medeni hakları anlayarak davranan ve bu konulardaki hak ihlallerini haberleştiren medya, ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlallerini önemsemiyor olması biçimindeki tavrının bir sonucu, medyanın –en iyi durumda– üzerine bu konuda düşen sorumluluk payını da "devlete" atarak kendini gündelik hayatı haber yaparken dikkat etmesi gereken etik yükümlülüklerden kurtarmaya çalışması biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Öyle ya, yoksulluk artıyorsa ve bunun bedelini en çok çocuklar, kadınlar ödüyor, sa nedeni hükümet ve yanlış iktisadi politikalarıdır, ama örneğin yaygın medyanın özellikle büyük kentlerde suç oranının artmasını böyle bir bağlamdan soyutlayarak "ti-nerci çocukları" günah keçisi hale getiren ya da yine askeri harcamaların artırılmasıyla ilgili bir kararın olası sonuçlarını çocukların eğitim hakkının ihlali bağlamında tartışmayan bir habercilik yapmasında bir beis yoktur! Bu konudaki tartışmalarla ilgili olarak, Hak Haberciliği Dizisi'nin üçüncüsü *Çocuk Odaklı Habercilik* kitabındaki metinlere bakınız.

yanın, sadece bu işlevlerini yerine getiriyor olmasını yeterli saymamak gerekir. Başka ifadeyle *medyanın sorumluluğu sadece haklar ve hak ihlalleri konusunda bilgilendirmek, dolayısıyla hak haberciliği yapmakla sınırlı değildir, hak odaklı bir habercilik de yapması gerekir*. Çünkü, kimi zaman bizzat geleneksel habercilik anlayışının koyduğu kurallar, kimi zaman ise mesleğin etik kurallarına aykırı pratikler nedeniyle medya –doğrudan haklarla ilgili olsun ya da olmasın– gündelik hayatı haberleştirirken hak ihlallerinde bulunmaktadır.¹⁵ Yani aslında Çiler Durusun'un kitabımızdaki "Haklar Haberciliğinin Doğası ve Olanığı" başlıklı yazısında bize hatırlattığı üzere bir yandan *habere konu olan her şey insanla ilgili olduğu ölçüde, insan haklarıyla da zaten içsel olarak bağlantılıdır* diğer yandan *haber olarak bildiğimiz, öğrettiğimiz statüsü insan hakları açısından soruludur*. Bunlar da insan (kadın, çocuk, azınlık vb.) hakları odaklı haberciliği gazetecinin hiçbir zaman üzerinden atamayacağı bir sorumluluk haline getirmektedir. Başka ifadeyle, *Habercinin Elkitabı* dizimizdeki sorunsal ile ilişkilendirerek söylersem, etik ve politik olarak sorumlu gazeteciliğin hak odaklı bir gazetecilik olması gereklidir.

Dolayısıyla 3 kitaplık dizimizin adı *Hak Haberciliği*, dizinin elinizdeki bu ilk kitabının adı ise *İnsan Hakları Haberciliği* olarak konulmakla beraber, kitaplarımızın ortak izleği, ya da okuruna adres olarak gösterdiği habercilik aslında, *hak odaklı gazetecilik*. Yani, sadece insan haklarının geliştirilmesi ve insan hakları ihlallerinin haberleştirilip takip edilmesini değil, siyasal, kamusal ve özel hayat alanlarına dair bütün haberlerin insan (kadın, çocuk, azınlık) hakları odaklı kılınmasını gerektiren, dahası "sta-

tüsü gereği" insanla ilişkili ancak bir o kadar da sorunlu olan bir tür olarak *haber*'i de aynı doğrultuda dönüştürmeyi hedefleyen bir gazetecilik anlayışı. Bu nedenle *İnsan Hakları Haberciliği* kitabımızdaki yazılar –tıpkı dizinin diğer kitaplarındaki yazılar gibi– değişik vurgular taşıyor olsalar bile, bu belirttiğimiz üç sorun odağı gözetilerek okunmalı.

...

İnsan Hakları Haberciliği kitabımızın ilk sunuş metni Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi Levent Köker'in ve "*Hukuk Reformları Sürecinde Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu: Bir Değerlendirme Çerçevesi*" başlığını taşıyor. Köker'in yazısı iki odaklı bir teorik çerçeve sağlıyor bize; bir yandan insan hakları kavramının tarihi gelişimi ile günümüzde nasıl anlaşılıp uygulanması gerektiğini belirliyor, diğer yandan Türkiye'nin Batılılaşma serüveninin kilometre taşlarından birisini oluşturan hukuk reformlarının insan hakları alanında gerçekleştirip gerçekleştir(e)medikleriyle, bunun nedenlerini tartışıyor. Böylelikle hak haberciliği yapma sorumluluğu duyanlar için hem günümüzde dinamik bir insan hakları anlayışı ile mücadelesinin nasıl olması gerektiği, hem de Türkiye'deki insan hakları mücadeleleri ile devlet kaynaklı müdahalelere nasıl bütünlüklü bir çerçeveden yaklaşmak gerektiği konularında teorik bir konum belirliyor. Köker'in yazısı "*pozitivist hukuk*" anlayışı ile "*doğal hukuk*" anlayışının insan haklarına yaklaşımı arasındaki farkları ortaya koyacak belirlemelerle başlıyor ve tarihi çok eskiye gitmekle beraber 18. ve 19. yüzyıllardaki anayasacılık hareketleri, nihayet 20. yüzyılın sosyal devlet anlayışı içinde yeniden biçimlenen doğal hukuk anlayışını, *insan haklarını evrensel ve dinamik bir biçimde kavramamızı sağladığı için* pozitif hukuk anlayışına tercih eden bir yaklaşım içinden ilerliyor. Köker'in bize hatırlattığı üzere, insanın sırf insan olduğu için, doğası gereği birtakım dokunulamaz, devredilemez,

15. Bu arada da, haberciliğin sansasyonelleşmesi ve hab-eğlenceye dönüşmesi eğiliminin bir sonucu da, insan hakları ihlalleriyle ilgili haberlerin "insanlık halleri" (*human interest stories*) formatlarında karşımıza çıkarılarak, sorunun kamusal ve siyasal boyutlarıyla bağlamının gözden saklanması olmuştur (International Council on Human Rights Policy, 2002).

vazgeçilemez haklara –en önemlisi, hukuk önünde eşitliğe– sahip olduğunu söyleyen doğal hukuk anlayışının bir diğer üstünlüğü de, insan hakları meselesinin sadece hukuki bir mesele olmayıp, *her zaman siyasal nitelik taşıdığına* işaret etmesi. Dolayısıyla insan hakları meselesinin bir hukuk düzeni meselesi olarak tartışılması gerekiyor. Nitekim Köker de yazısının ikinci bölümünde Türkiye'deki hukuk reformlarını değerlendirirken bunu yapıyor.

Diğer yandan insan hakları denilince sadece liberal doğal hukuk anlayışının üç temel hak saydığı yaşama, çalışma ve mülkiyet haklarını anlamamak gerektiğiyle ilgili tartışmayı da Köker'in yazısında bulabiliyoruz. Jellinek'in ayrımını kullanan Köker'in yine bize hatırlattığı üzere, insan hakları, *negatif statü hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü hakları* olarak sınıflandırılabilir. Bunlardan birincisi soyut bir insan doğası anlayışından kaynaklandığı ölçüde devlet tarafından müdahale edilemez sayılan üç temel hak başta olmak üzere *sivil/medeni hakları* anlatırken, ikinciler somut ekonomik, sosyal, kültürel, cinsiyete dayalı eşitsizliklerle karşı karşıya bulunan bireyler lehine devletin müdahalede bulunması gereken *sosyal ve ekonomik haklara* işaret ediyor. Sonuncu gruba ise, bireylerin toplumsal-siyasal hayata aktif birer özne olarak katılımını sağlayan *siyasal haklar* giriyor.¹⁶ Ancak yine Köker'in vurguladığı üzere, günümüzde insan hakları, "negatif, pozitif ve aktif haklar kategorileri içinde yer alan hakların yanı sıra, bunları dikine kesen eksenler olarak işçi, kadın, çocuk, azınlık hakları ile kültürel haklar" biçiminde de çeşitlenmiş durumda. Buna göre, haklar "öznele-

16. Bir başka ayırım ise "birinci kuşak haklar" başlığı altında klasik ya da sivil hakları; "ikinci kuşak haklar" başlığı altında ekonomik ve sosyal hakları, "üçüncü kuşak hakları" ya da "dayanışma hakları" başlığı altında ise, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı gibi hakları sıralıyor. Bkz. Cemal Bali Akal, Ozan Erözen, Olgun Akbulut, Emre Zeybekoğlu (2003), *İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi*, İstanbul: Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, s. 12-6.

rine göre 'kadın hakları', 'işçi hakları' biçiminde sınıflanabileceği gibi, her bir hak kategorisi kendi içinde negatif, pozitif, aktif hak kategorilerini de barındırabiliyor". O halde, Köker'in yaptığı bu belirlemelere dayanarak, *Hak Haberciliği* eğitimlerimiz ile bunların sonucu olan kitap dizimizin, hakları öznelere göre sınıflayan bir anlayışla oluşturulduğunu söylemeliyim. Ancak "insan" denilince "erişkin beyaz erkeği" anlayan ataerkil zihniyet örgüsü¹⁷ nedeniyle, ayrıca insan hakları kavramının uluslararası hukuk metinleri ile gelişimindeki vurguları izleyerek¹⁸ "insan hakları haberciliği" başlığıyla yetinmediğimizi "Kadın hakları haberciliği", "çocuk hakları haberciliği" ayrımlarında bulunmak ihtiyacı hissettiğimizi de bir kez daha belirtmeliyim. Nihayet, kadın ve çocuk hakları kavramlarını kendi içlerinde *negatif, pozitif, aktif hakları* kapsayacak şekilde kullandığımızı da eklemeliyim.

Levent Köker'in sunuş metninin ikinci bölümünde Türkiye'nin demokratikleşmesini dert edinerek hak haberciliği yapmak isteyenlerin yararlanabilecekleri, insan hakları meselesine nasıl bir siyasal-hukuki çerçeveden bakmak gerektiğine ilişkin önemli teorik belirlemeler ve güncel örnekler var. Köker, öncelikle Türkiye'nin sembolik olarak 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile milatlanan yaklaşık 170 yıllık Batılılaşma serüveninin –gündelik hayatla ilgili olanları bir yana bırakarak söylesek– *devlet düzeni ve hukuk düzeninin modernleştirilmesi* olmak üzere iki hedefe birden yöneldiği belirlemesini yapıyor. Bunlar-

17. Burada İngilizcede "insan" sözcüğünün karşılığının "*human*" olduğunu, yani "erkek" (*man*) sözcüğünden türediğini; böylelikle ondan türeyen diğer sözcüklerin de *humanity, humankind, mankind* gibi –ki bunları biz *insanlık, insan türü, insanoğlu* sözcükleriyle karşılıyoruz– dolaylı olarak insanlığın, insan türünün erkekten kaynaklandığını ima ettiğini; bu anlamda da dinsel söylemsel kurgusunun –üç kutsal kitabın Âdem ve Havva anlatılarını düşünün– ile laik söylemsel kurgunun bire bir örtüştüğünü hatırlayalım.

18. Bu konuya, *Hak Haberciliği* dizimizin ortak sunuş metni olan, *BIA*² ve *Hak Haberciliği Eğitim Çalışmaları Üzerine*'de değindim.

dan ikincisinin, yani hukuk düzeninin modernleşmesinin ise; devleti (yasama, yürütme, yargı) düzenleyenler de dahil olmak üzere bütün hukuk normlarının "hukuki eşitlik" ilkesine göre oluşmuş olması anlamına geldiğini vurgulayarak, bu anlam da önemli bir dönüm noktası oluşturmuş olmasına rağmen Cumhuriyet tarihinde bile "hukuki eşitlik ilkesi ile bağdaşması mümkün olmayan yasal düzenlemeler ve hukuk uygulamalarına rastlandığı" göndermesinde bulunuyor. Cumhuriyet Türkiye'si'nin bu ikili modernleşme projesinin iki önemli köşe taşı niteliğinde –ve ironik olarak iki askeri darbenin arkasından gelen– 1961 ve 1982 Anayasalarını karşılaştırıyor. Türkiye'de 1982 Anayasası ile "Fazla özgürlükçü olduğu için devletin varlığını tehlikeye düşürdüğü" düşünülen 1961 Anayasasının –ki 1971 askeri darbesinden sonra tırpanlanması da yetmemişti– "*insan haklarına dayanan*" devlet anlayışı yerine, *insan haklarına devletin yüksek menfaatlerinin öncülüğünde belirlenmiş bir tarzda "saygılı" olan* bir devlet anlayışına geçildiği belirlemesinde bulunuyor. Bunun nedeni de; "bir ulus-devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, ulus-devlete özgü bir devletin âli menfaatleri" anlayışıyla davranması, her demokratik hukuk düzeninde var olan temel sınırlamaların ötesine geçen, devletin varlığı ve bekasını muhafaza etmek için sınırlamalar getirmesi.¹⁹

Ancak insan haklarına devlet karşısında daha güçsüz bir konum vermiş olan 1982 Anayasası'yla ilgili *paradoksal bir durum* da var ve metinde gönderme yapılan kaynaklara göre bu; Anayasa'nın yazımında Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerine, özellikle de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyum ve paralellik sağlanmasına büyük özen göster-

rilmiş ya da gösterilmek zorunda kalınmış olmasıyla ilgili (Burada yeniden küreselleşmenin "sevinilesi" yüzüyle karşılaşılıyor). 1982 Anayasası'nın içerdiği bu paradoks, Köker'e göre, Türkiye'nin insan hakları alanında son dönemlerde yaşamış olduğu sorunların da nedeni. Başka ifadeyle insan hakları konusunda bugün yaşanan sorunlar; "İnsan hakları alanındaki çağdaş gelişmelerin, özellikle de Avrupa Birliği bağlamında ortaya çıkan ulus-ötesi devlet ve hukuk anlayışının Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı güçlü devlet anlayışı ile uyuşmamasından" kaynaklanıyor. Bu paradoksu daha da katlayan şey ise, yine Köker'in hatırlatmasıyla; 1981 Anayasası'nın 90. Maddesi'ne göre Türkiye'nin taraf olduğu ve usulüne göre kabul edilmiş olan bu uluslararası metinlerin *kanun hükmünde* olması ve aleyhlerine Anayasa Mahkemesi'ne gitme imkânının da bulunmamasıdır. Ancak Türkiye'nin iç hukuk metinleriyle, kanun hükmünde sayılan uluslararası hukuk metinleri arasında uyumsuzluk çıktığında, bu ikincilerin esas alınacağı konusuna Anayasa'ya sonradan eklenen bir değişiklik ile netlik kazandırılmasına rağmen, Türkiye'nin insan haklarıyla ilgili uluslararası metinleri uygulamak konusundaki çekinceleri devam ediyor. Köker'in örneklediği çekincelere bakıldığında ise bunların esas olarak "Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" ile "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme"de yer alan ve "anadilde eğitim" gibi "*azınlık hakları*" ile ilgili olduklarını, dolayısıyla Türkiye'nin bölünme korkusundan kaynaklandıklarını görebiliyoruz. Diğer yandan bizi burada özellikle ilgilendirmek üzere Türkiye'nin kötü sicile sahip olduğu devlet temelli insan hakları ihlallerinden bir diğeri de *ifade özgürlüğü* konusunda. Köker'in bu bağlamda tartıştığı örnek ise –yeni Türk Ceza Kanunu'nun *Önsöz*'ün başlarında belirttiğim gibi Hırant Dink'in katledilmesine giden süreçte önemli bir sorumluluğu bulunan– 301. Madde. Bütün bu tartışmalardan sonra, Köker, yazısının başlarında sadece Türkiye'nin AB ile uyum sürecinin

19. Burada Nilüfer Göle'nin bir yazısına gönderme yaparak, bunun belki diğer ulus-devletlerle kıyaslandığında kazandığı biçimin, Cumhuriyet'in Osmanlı İmparatorluğu geçmişi nedeniyle edindiği "bölünme" refleksi ile ilişkilendirilebileceğini eklemek istiyorum. Bkz. Nilüfer Göle (1993), "Liberal Yanılgı", *Türkiye Günlüğü* (24):12-7.

gerekleriyle açıklanmasının mümkün olmadığını, başlı başına modern hukuk düzeninin kendi içsel zorlamasıyla –hiçbir zaman tamamlanmayacak olan dinamik bir insan hakları anlayışının gereği– gerçekleştirilmesi gerektiğini söylediği hukuk reformları konusunda şu önemli belirlemede bulunuyor. Türkiye'de devletin hukuk reformlarının, her düzeydeki insan hakları düşüncesindeki eleştirel ve kurulu hukuk düzeninin ötesine geçen, mevcut baskıcı uygulamaları deşifre edici, muhalif, dolayısıyla sürekli değiştirici/dönüştürücü niteliği yadsımaya yöneldiğini, söylüyor. Böylelikle insan hakları ihlallerinin birincil sorumlusu olarak ortaya çıkan devletin, bu ihlaller konusunda kendi kendisini denetleme ve denetletme konularındaki isteksizliğine dikkat çekerek, "insan hakları düşüncesi ve pratiğini canlı tutacak duyarlı hak ve özgürlük takipçilerinin kamusal varlığının önemini", dolayısıyla *sivil toplum ile onun bir parçası olan medyaya insan hakları konularında düşen bilgilendirme ve takip sorumluluğunun ne kadar büyük olduğunu* bize hatırlatıyor.

Kitabımızın ikinci metni, Köker'in son cümlesinin bıraktığı yerden yola çıkarak ilerleyen bir metin, başka ifadeyle günümüzde medyanın insan hakları konusundaki almış olduğu tavır ile üstlenmesi gereken sorumluluklar üzerine odaklanıyor. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Gülgün Erdoğan Tosun'a ait "İnsan Hakları ve Medya" başlıklı bu sunuş metni, günümüzde ulusal ve uluslararası/ulus-aşırı örgütler, araştırma merkezleri ve bunlar tarafından hazırlanan raporlar aracılığıyla, yerel/ulusal devlet ve toplum ilişkilerinin insan hakları dolayısıyla küreselleştiğini, bunun sonucu olarak da, insan hakları sorununun hem devlet hem de sivil toplum nezdinde daha çok önem kazanmaya başladığı belirlemesiyle başlıyor. Yani insan hakları sorunu artık –bir önceki yazıda Türkiye ile ilgili olarak tartışıldığı gibi– herhangi bir devletin bunu bir iç-mesele sa-

arak bildiğince davranmaya devam edemeyeceği bir nitelik kazanmış durumda. Ancak tabii insan hakları sorununun küreselleşmesinde, küreselleşmenin mecralarından birisi olan medyanın önemli bir rolü var, bu nedenle de yaygın medyanın bu sorunla ilgili nasıl bir tavır aldığı ayrıca bizzat kendisinin bir insan hakları ihlalinde bulunup bulunmadığı üzerinde durulması gereken iki sorun alanını oluşturuyor. Tosun sunuşunun ilk bölümünde, sivil toplum-devlet ayırımından yola çıkarak "devletin, toplumun geri kalanı üzerindeki gizil ideolojik hegemonyasının önlenmesi" için varlığı ve nasıl örgütlendiği önemli olan sivil toplum ile onun öznelinin taleplerini alenileştirme ve müzakere etme araçlarından birisi olarak medyanın karşılıklı konumuna odaklanıyor, bize günümüzde kazanmış olduğu özellikleriyle medyanın neden insan hakları odaklı bir habercilik yapamaz duruma geldiğini açıklıyor. Tosun'un da diğer yazarlarımızla birlikte katıldığı belirlemeye göre, insan hakları ihlallerinin sorumlusu çoğunlukla devlet, sivil toplum da insan hakları ihlallerine maruz kalanların alanı olduğuna göre, söz konusu ihlaller karşısında durulacak, örgütlenilecek, güçlenilecek alan da burası. Diğer yandan, medyanın sahip olduğu sosyal sorumluluk gereği, insan hakları örgütlerinin, aktivistlerinin yürüttükleri mücadelenin etkinliğini, yaygınlaşmasını sağlamak, sıradan yurttaşların haklarının korunmasına katkı koymak anlamında çok önemli bir rol oynayabilir.

Tosun'un Müftüoğlu'na (2005) dayanarak belirttiği gibi, insan hakları kamusal bir uzlaşmanın konusu olduğu ölçüde demokrasi kurumsallaşmış pekişebilir ve medyanın bunun bir kamusal uzlaşma konusu haline gelmesini sağlamak açısından oynayacağı rol, *politik bağlama, ekonomik koşullara*, konuyla ilgili olarak *kamunun tutumuna ve nihayet gazeteciliğin niteliğine* bağlıdır. Bu koşullar uygun olduğu taktirde ancak, medya kendisinden beklenen bu ideal katkıyı koyabilir. Tosun'un sunuşunun Türki-

ye'deki demokrasi mücadelesinin bir parçası olarak verilen insan hakları mücadelesi üzerine odaklanan bölümünde belirttiği gibi, Türkiye'deki Avrupa Birliği üyeliği ufkuna ve bu "ufuk" nedeniyle uluslararası destek anlamında yıllardır kendilerine şüphe ile yaklaşılan hak örgütlerinin yeni bir güç kazanmış olmasına bağlı olarak, medyanın insan hakları sorununa yaklaşımında eskiye oranla bir değişiklik gözlemlendiği, daha fazla ilgi olduğu söylenebilir. Dahası kitle iletişim araçlarının barış ve insan hakları konusunda kullanımıyla ilgili olarak 1978 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ilkeler bu iki konuda medyaya önemli sorumluluklar yüklüyor. Aslında bu sorumluluklar, zaten gazetecilerin duymaları gereken sosyal sorumluluğun bir uzantısı. Ancak kendisine yönelik bu ideal beklentiler ile medyanın halihazırdaki tutumu arasında hiç kapanmayan bir boşluk söz konusu. Medyanın bu konudaki genel eğilimi, insan hakları ihlallerine ilişkin haberlere daha fazla ilgi göstermek olmakla birlikte, bu çoğunlukla siyasal ve sivil haklarla sınırlı kalıyor, "ikinci kuşak haklar" denilen ekonomik ve sosyal haklar ile "üçüncü kuşak haklar" ya da "dayanışma hakları" denilen çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı gibi haklar göz ardı edilmeye devam ediyor. Ayrıca insan hakları konusundaki bilgisizliğin de etkisiyle, gazeteciler, insan haklarına ilişkin haberleri bağlamından kopararak veriyorlar. Nitekim Tosun'un Türkiye'deki medyanın tutumunu belirlemek amacıyla yaptığı niceliksel içerik analizi yaygın medyanın hak ihlallerini nasıl bireysel/tekil bir öykü haline getirerek Türkiye'deki hak ihlallerinin genel politik bağlamından kopardığına ilişkin veriler sağlıyor. Araştırma sonuçlarının ortaya koyduğu insan hakları kavramının kullanılma sıklığı ile, hak örgütlerinin adlarının geçme sıklığı arasındaki fark da buna ilişkin bir fark. Bunu tamamlayan bir diğer bulgu da –aynı zamanda haberlerin *hab-eğlenceleşmesinin* bir göstergesi olmak üzere– haberlerde hak örgütlerinin isimlerine rastlanma sıklığı ile popüler kültür ikonlarının isimle-

rine rastlanma sıklığı arasında görülen büyük fark. Buna karşılık aynı araştırma verileri, karşılaştırılan üç haber sitesi arasında, *bianet* haberciliğini belirgin bir biçimde hak haberciliği anlamında diğerlerinden ayırıyor. Ek olarak, Tosun'un yazısında yararlandığı BİA tarafından hazırlanan 2005 yılı Şubat ayı *Medya İzleme Rapor'u* da, yaygın medyanın –"holding gazetelerinin"– bu niteliği taşımayan gazetelerle karşılaştırıldığında, hak ihlallerine, özellikle de kadın ve çocuk hakları ihlallerine ilgisiz kaldığını gösteriyor.

Ancak hak haberlerinin yapıma sıklığı kadar bu haberlerin nasıl yapıldığı, oturtuldukları bağlam, kullanılan dil de önemli. Tosun, dizilerimizdeki diğer yazarlara özellikle Çiler Dursun'un ve eleştirel iletişim kuramcılarının medya ve toplum ilişkisi, medya endüstrisinin, bağlı olarak haber ve haberciliğin günümüzde almış olduğu biçim konusunda söylediklerine katılarak siyasal/ekonomik iktidar merkezlerine bağımlı medyanın sadece insan hakları ihlallerine ilgisiz kalmakla kalmayıp, bizzat haber verirken hak ihlali yapmakta olduğu belirlemesinde bulunuyor.²⁰ Yani Dursun'un izleyen yazısında işlendiği gibi medyanın ve haberin insan hakları ihlalleri konusunda yapısal bir yanlılığı söz konusu. Ancak Tosun'un, habercilikte yapılan hak ihlallerinin gazetecilerin, "sosyal sorumluluklarının gereği olarak yapılması gerekenler konusundaki bilgisizliklerinden kaynaklandığı" biçimindeki belirlemesi de önemli. Çünkü, etik ve siyasal olarak sorumlu davranmaya çalışan gazetecilerin yaygın medyanın mevcut yapısı ile gelenekselleşmiş habercilik anlayışına bütünüyle müdahale edemeyecek olsalar bile, hâlâ yapabilecekleri olduğunu hatırlatıyor. Bu arada da biz, sorunun bilgisizlikten kaynaklanan boyutunu ortadan kaldırmak anlamında, BİA eğitimlerinin, BİA Okulu'nun ve dizimiz kitaplarının

20. "Haberin bizatihi hak ihlali yapan bir kurgu olduğu" iddiasını ayrıntılı olarak *Kadın Odaklı Habercilik* ile *Çocuk Odaklı Habercilik* kitaplarımızın Önsöz'lerinde tartıştık.

çok önemli bir sorumluluk üstlendiklerini söyleyebilecek durumdayız.

Kitabımızın üçüncü yazısı Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Çiler Dursun'a ait. "Haklar Haberciliğinin Doğası ve Olanığı" başlıklı yazı, Dursun'un Habercinin Elkitabı Dizisi'nin *Medya ve Toplum* ile *Gazetecilik ve Habercilik* kitaplarıyla elinizdeki dizinin üçüncü kitabı *Çocuk Odaklı Habercilik* kitabında, ayrıca konuyla ilgili olarak basılan ve göndermelerde bulunduğumuz diğer çalışmalardaki ortak problematik çerçevesinde kurulmuş bir metin. Habere toplumdaki etnik, ırksal, dinsel, cinsel vb. farklılıklardan kaynaklanan eşitsizliklerin üzerini örten, bu eşitsizliklerin yarattığı baskılayan/yöneten-baskılanan/yönetilen ilişkilerini meşrulaştıran, böylelikle yeniden-üreten bir anlatı türü olarak yaklaşıyor. Habere böyle iktidar ilişkileri içerisinde kurulan ve onları kuran bir tür olarak yaklaşılması ise haber ve insan hakları ihlalleri konusunda iki belirleme yapmayı mümkün kılıyor. İlk olarak haber, sahip olduğu temsil stratejileriyle insan hakları konusunda bizi bilgilendirdiği, hak ihlallerini haberleştirdiği ölçüde, insan haklarına ilişkin algımızı kuran yani *haklara doğrudan müdahale eden* bir metin. Ancak müdahalesi bununla sınırlı değil; konu edindiği olayları sınıflama ve nitelendirme, bunları birbiriyle ilişkilendirme biçimiyle insanların varoluşuna, hayatı anlama ve anlatma biçimini kurduğu ölçüde *haber, haklara dolaylı bir müdahalede de bulunuyor*. Dursun haberlerin insan haklarına doğrudan müdahaleleri konusunda belirli bir iyimserlik taşınabileceğini vurgularken, dolaylı müdahaleleri konusundaki tablonun iç karartıcı olduğunu söyleyerek, bize yeniden "haber statüsünü" hatırlatıyor: *Habere konu olan her şey insanla ve insan haklarıyla zaten içsel olarak bağlantılı* ve tam da bu içsel/yapısal bağlantı gereği, medya bırakalım haklar ve hak ihlalleri konusunda bilgilendirici olmayı, hak ihlallerini haberleştirmeyi, rutin ha-

berler yaparken bile hak ihlallerinde bulunuyor. Yani dizimizin diğer kitaplarında söyleneni burada da tekrarlayayım; *haberinin bizatihi yapısı, insan hakları haberciliği önünde engel*. Dursun'un yazısı, bu iddialarını destekleyen tartışmalar ile devam ediyor; sadece bir bilgi türü değil, ilişki türü de olan haberin bizi halihazırdaki (yöneten/yönetilen, erkek/kadın, varıl/yoksul vb.) iktidar ilişkilerini benimsemeye, dünyayı bu ilişkiler üzerinden açıklamaya çağırdığını, üstelik "gerçeği" sunmadığı halde, bütün bunları bir "gerçeklik etkisi" yaratarak sağladığını söylüyor. Haberin diğer anlatı türlerinden en önemli farkı da burada yatıyor; kendisini "gerçekmiş gibi" sunmasında.

Diğer yandan Dursun'un İonna Kuçuradi'ye dayanarak belirttiği gibi, insan haklarının temelinde "insan değeri" var. Bu da insanları birbirinden farklılaştıran herhangi (sınıf, cinsiyet, dil, din gibi) bir unsurun onun değerini tayin edemeyeceği, insan hakları arayışının, birbirinden farklı olanların bu farklılıklardan ötürü üstün ya da aşağı görülemeyeceği *ilkesel bir eşitlik arayışı* olduğu anlamına geliyor. Oysa geleneksel haberciliğin "haber değeri" anlayışından kaynaklanan "olumsuz haber" pratiği insanın değerini yok sayan bir pratik olarak işliyor. Ayrıca haber, insan hakları anlayışının altında yatan eşitlik arayışı gereği insanlar arasındaki benzerlikleri değil, farklılıkları öne çıkararak, bunu da –mevcut olan iktidar ilişkilerini sorgulamadan kabullenilmesini sağlamak üzere– bu farklılıkları bir yandan sabit/değişmez, diğer yandan da ilginç/sansasyonel biçimlerde sunarak gerçekleştiriyor. Haber, "iyi/kötü", "biz/onlar" gibi karşıtlıklar üzerine kuruluyor. Dursun'a göre, *haber yapısının temeli olan bu farklılık ilkesi ile insan hakları ve özgürlüklerinin gelişmesinin arasındaki eşitlik ilkesi arasındaki uyumsuzluk* hak haberciliğinin önündeki engeli oluşturuyor. Nitekim gerek Dursun'un yazısında, gerekse *Kadın Odaklı Habercilik* ile *Çocuk Odaklı Habercilik* kitaplarımızda verilen örnekler, haberden hak ihlali bekle-

memenin güçlüğü konusunda yeterince umut kırıcı. Çünkü tartışmanın temellendiği eleştirel paradigma içinden söylenilirse yaygın medyanın içinde bulunduğu sermaye yapısı içinde yapılanarak gelenekleşen, mesleğin profesyonellerinin ideolojisi haline gelen, böylelikle gazetecilerin çoğu zaman farkında olmadan hatta "mesleklerinin gereği" sayıp da tekrarladıkları bu habercilik anlayışı ile pratikleri, toplumdaki mevcut ilişkileriyle örtüştüğü ölçüde yerini sağlama alıyor. Yani mevcut koşullarda hak haberciliğinin hakkıyla yapılabilmesi, haberin bugüne kadar bilinenden başka bir şey olarak değişmesini gerektirir ki, bu da ancak, yanı sıra başka bir toplum ilişkisiyle, başka bir insani varoluş bilgisini umut edebildiğimiz, bunun için mücadele edebildiğimiz ölçüde mümkün. Ancak hemen burada her şeye rağmen farklı bir habercilik yapılabileceğini ve yapılabildiğini de hatırlatmak gerek. Olumlu örneklerle çoğunlukla *bianet* gibi alternatif/bağımsız medyada karşılaşsak da, yaygın medyanın doğrudan hak ihlali yapmasını önlemek üzere alınabilecek –hak haberciliği konusunda başlıca referansları oluşturan insan, kadın, çocuk haklarını düzenleyen metinlerin bilinmesi gibi– adımlar atılabildiğinde bile az şey yapılmış olmayacak. Daha önemlisi haberlere içinde kuruldukları hegemonek dili/söylemi yerinden edecek şekilde yaklaşmayı mümkün kılacak bir medya okur-yazarlığının geliştirilmesi gerekliliğini de yapılabilecekler listesine eklemek gerek.²¹

Kitabımızın insan hakları haberciliği nasıl yapılmalı sorunsalı etrafında toplanan metinlerinin ilk ikisi *bianet* insan hakları editörlerine ait. Öncelikle "Ne 'Mağdur' Olsun, Ne 'Öteki', Ne de 'Hak Haberciliği'" yazısında Yıldız Samer, "Hak Haberciliği Ne

İşe Yarar?" başlıklı yazısında ise Tolga Korkut, hak haberciliğinin, bir bütün olduğunu –Korkut'un vurgusuyla– zaten eğer bir hak ihlali varsa, öbürlerinin de bunu izlemesinin bekleneceğini dikkatimize getirip, *bianet*'in hak haberciliği yaparken bu bütünlüğü gözden kaybetmediğini ancak, dört editör bir muhabirden oluşan yazı işleri kadrosuyla *bianet*'in ağırlıklı olarak temel insan, kadın, çocuk hakları ihlallerinin takipçisi olmayı hedeflediği belirlemesinde bulunuyorlar. Ayrıca, *bianet*'in –Samer'in vurgusuyla– ağ içerisindeki yerel medya kuruluşları aracılığıyla, söz konusu haklar ve hak ihlalleri konusundaki farkındalığı ve sorumluluğu toplumun bütününe yayacak şekilde davrandığını, bunu yaparken de hak örgütleriyle işbirliği içerisinde hareket ettiğini öğreniyoruz. Gerek Samer gerekse Korkut insan hakları editörleri olarak süreç içerisinde kendilerinin habercilik anlayışının geçirmiş olduğu dönüşüm de dahil olmak üzere, hak haberciliği konusunda bir model –ya da adres– oluşturan *bianet*'in haberciliğinin zengin deneyimlerinin ayrıntılarını bizimle paylaşıyorlar. Samer, haber yaparken nasıl kendisine yaygın medyada ancak birkaç satır/sütunla ve arka sayfalarda yer bulabilen kenarda köşede kalmış haberlerin peşinden koşup, onları insan/kadın/çocuk hakları perspektifinden derinleştirmekle işe koyulduklarını; hangi hak ihlallerine öncelik vereceklerini ise, hak ihlallerinin gerçekleşme sıklığına, ilgili haklar konusunda kamuyoyunun yaygın medya tarafından yanlış bilgilendirilmiş olup olmamasına bakarak karar verdiklerini anlatıyor. Korkut, ise sesi duyulmayanların sesi olma ilkesinden yola çıktıklarını –zaten onların da susturdukları, görünmez kıldıkları ölçüde hakları en çok ihlal edilenler olduklarını– söylüyor. Ayrıca yine Korkut'tan, "kentsel dönüşüm", "çalışma hayatının güzelliği", "zorunlu göç", "sağlıkta dönüşüm programı" gibi yaldızlı ve masmus başlıklarla kurulan haberlere nasıl kuşkuyla yaklaştıklarını, sonra bunları insan hakları, kadın, çocuk odaklı habercilik perspektifiyle yeniden haber yaparken bu kuşkuvarında nasıl haklı

21. Çocuk Hak Haberciliği bağlamında medya okur-yazarlığının önemi, dizimizin aynı adlı üçüncü kitabında bulunan Serdar Değirmencioğlu'na ait "Çocuk Hakları Penceresinden Basın: Eleştirel, Katılımcı ve Yapıcı Bir Bakış" makalesinde tartışılıyor ve çocuklara yönelik bir medya-okur yazarlığı projesinin umut verici sonuçları bizimle paylaşılıyor.

olduklarını gördüklerini öğreniyoruz. Samer, *bianet*'te yaptıkları için, haberciliğimiz "*haklardan yana taraflı*", *ancak etik kurallar içinde, doğru ve adil bir habercilik* diyor. Korkut ise, *yaşama öncelik veren, hakların zemininden bakan bir şekilde icra etmekten vazgeçmeyen, bir de sürekli olarak başımıza ne geldiğini anlamak ve başka bir dünyanın mümkün olduğunu göstermek için soru sormayı sürdüren bir gazetecilik*. Her iki yazıda da *bianet*'in bu ilkeler çerçevesinde yaptığı haberlere, gazeteciliğe örnekler veriliyor. Samer'in örnekleri *bianet*'in insan hakları ihlallerine ilişkin olarak yaptığı haberlerden, Korkut'unukiler ise, insan, kadın, çocuk, azınlık odaklı haberciliği nasıl yaptıklarına ilişkin haberlerden. Böylelikle birbirini tamamlıyorlar; *bianet*'in hak haberciliğinden sadece haklarla ilgili haber yapmayı anlamadığını, bütün haberleri insan, kadın, çocuk vb. hakları odaklı kılacak bir gazeteciliği anladığını gösteriyorlar. Nitekim Korkut, sadece hak ihlallerini kovalamayan *olumlu olanları anlatarak ihlalleri yeniden üreten zeminin nasıl dönüştürüleceğine de işaret eden bir gazetecilik yaptıklarını* anlatıyor.

Samer, *bianet*'in yaptığı hak haberciliğinin/hak odaklı haberciliğin eksikliklerini bizimle paylaşarak, Korkut ise, *bianet* haberciliğinin fazlalarını, yani mutlaka model olarak alınması gereken yanlarını vurgulayarak yazılarını tamamlıyor; *bianet*'in henüz kamusal hale getirilmemiş olsa da neyin söylenmesi, neyin söylenmemesi gerektiği üzerinde saatler süren haber tartışmaları sonucu oluşmuş bir "kavram kılavuzu" var. Bu kılavuz çerçevesinde hak odaklı haberciliğin bir diğer olmazsa olmazlarından olan "çatışmacı bir dil kullanmaktan kaçınmayı" nasıl başardıklarını öğreniyoruz. Bu arada Korkut, Hırant Dink öldürüldüğünde *bianet*'in nasıl çetin bir hak haberciliği sınavından geçtiğini de bizimle paylaşıyor; çünkü bir yanda düşüncelerini özgürce savunduğu için hak ihlallerine uğramış en sonunda da canından olmuş gazeteci dostları var, diğer yanda *bianet*'in çocuk

odaklı habercilik anlayışıyla tutarlılığı gereği, 17 yaşında yani kimliği saklanması gereken bir "çocuk zanlı". Ancak *bianet* olması gerekeni yapıyor; haberden hiçbir şey eksiltmeyeceğine karar vererek, zanlının bütün ismini ve görüntüsünü kullanmıyor, bu arada "acı" ile içine kolayca düşülebilecek iken, çatışmacı bir dil kullanmamayı başarıyor. Nihayet her iki yazı da, hak odaklı haberciliğin, hiçbir zaman tamamlanmayacak, çok dinamik olarak anlaşılması gereken, dolayısıyla alınacak yolun çok uzun olduğu bir öğrenme süreci olduğu *noktasında* birleşiyorlar.

Kitabımızın bu bölümündeki bir diğer yazar, televizyon habercisi Oğuz Haksever, "Hak Haberciliği ya da Düzgün Habercilik" başlıklı yazısını Hemant Shah'ın bir makalesi üzerine kuruyor; yazarın küreselleşmeyle birlikte haberin de değiştiğini, kısaldığını, objektiflik ve tarafsızlığın mitleştirildiğini, haberlerde sadece "ne oldu?" sorusunun yanıtının verilmeye başlandığını, haberin katılımcı demokrasiye hizmet etmekten ve sosyal adalet arayışından vazgeçtiğini, bu arada da sıradan insanların sorunlarını dile getirmekten uzaklaştığı biçimindeki iddialarına katılıyor. Ayrıca Shah'ın bu değişen habercilik anlayışını, içerikleri aynıyken sadece ambalajlarının farklı olmasına bakarak "meşrubat kutularına" benzetmesinden esinle, Haksever de –özellikle televizyon haberciliğinde tipik olarak karşımıza çıkan– bu "yeni" haber anlatışını ifade etmek üzere "*Haberburger*" kavramını geliştiriyor. Tıpkı farklı farklı hamburgerler tükettiğimizde kendimizi farklı beslenmiş saymamız gibi, içerikleri hep aynı olan haberleri işitip/okuyup/gördüğümüzde (ya da tükettiğimizde) kendimizi haberlenmiş ve bilgilenmiş sayıyoruz. Haksever bu iddiasını yine Shah'a dayanarak işliyor ve haberin odağını *olay*'ın; kaynağını yetkililer ve ünlülerin oluşturduğu, nesnellik ve tarafsızlık miti altında olgusal, bilimsel, sayısal bir anlatının yeğlendiği, betimleyici kalınan "geçerli" haber anlayışı yerine, "özgül" haber anlayışının konulabileceğini söylüyor. Bu ise, *sü-*

reç'e yoğunlaşan, sıradan insanları haber yapan ve haber kaynağı haline getiren, betimleyici kalmak yerine sorgulayan bir haber anlayışı. Ancak böyle bir haber anlayışının geliştirilebilmesinin önünde engeller var; daha doğrusu haberlerin günümüzde almış olduğu biçim, zaten bu engellerden kaynaklanıyor. Haksever'e göre bu koşullarda yapılabilecek şeylerden bir tanesi iletişim fakültelerinden medyayı eleştirmeyi öğrendiği kadar, değiştirmeyi de öğrenerek gelen mezunlar verilmesi, bir diğeri de doğru düzgün bir televizyon haberciliği yapmayı becerilemek. Çünkü bunu beceremediğinizde, istediğiniz kadar hak haberciliği yaptığınız iddiasında bulunun, zaten ilgi çekmeyen hak haberlerini iyice izlenmez hale getirebilirsiniz. Böylelikle Haksever, bize, öncelikle rayından çıkmış bir gazeteciliğin, üstelik de gazeteciler olarak daha bilgili olmak, haberleri daha özenle hazırlamak gibi kolayca sağlanabilecek önlemlerle, yeniden mecrasına sokulabileceğini söylemek istiyor. Nitekim yerel televizyon habercileri ile yürüttüğü atölye çalışmalarında Haksever, onlara Hak haberciliği ilkeleri dahilinde "düzgün habercilik" in nasıl yapılabileceğinin örneklerini verdi.

Buna karşılık Şerif Erol, radyo habercisi ve Türkiye'deki çok az sayıda bulunan "alternatif radyo" örneklerinden birisi olan Açık Radyo deneyiminden geliyor. "Hak Haberciliği ve Radyo ile İlgili Soruları Çoğaltmak" başlığını taşıyan yazısı ise, eğitim çalışmalarında yerel radyo habercileriyle birlikte gerçekleştirdiği atölye çalışmalarını çerçevesiyle. Erol, sunuş metnine bize radyonun gazete ve televizyondan farkını, aslında ayrıcalıklarını hatırlatarak başlıyor.²² Ayrıca radyoların yapabilecekleri çok iken çoğunun bir müzik kutusu haline gelmesiyle ihmal edilen bir şeyin, radyo haberciliğinin ne kadar önemli olduğunu da

hatırlatıyor. Erol'a göre *radyo haber vermeli ve bunu da bir bakış kazandırarak ve nesnel davranarak yapmalı*. "Bakış kazandırmak" ile anlatmak istediği, "insan" aslında daha da geniş bir kavram olarak "canlı" merkezli bir bakış. Bu nedenle de radyo habercilerinin haberciliği, hak haberciliği olmalı. Erol'un "nesnellik" ile anlatmak istediği ise, tarafsızlık değil, adil habercilik yapmak, sorumlu habercilik yapmak. Çünkü, radyo habercisi de, diğer haberciler gibi, haksızlığa uğrayandan yana taraflı olmalı ancak bunu yaparken hâlâ dengeli ve adil bir habercilik yapabilmeli. Çünkü ancak böyle yaparak dinleyicisine güven verebilir, güven verebildiği ölçüde de söylediğinin bir ağırlığı, etkisi olur, sözünü duyması gerekenlere iletebilir. Ayrıca tıpkı Haksever'in televizyon habercileri için söylediği gibi, Erol'a göre radyo habercisinin de önce işini "düzgün" yapması gerek. Bunun da anlamı özellikle yerel medyanın içinde bulunduğu koşulları gözeterek söylediği gibi, her radyo habercisinin önce iyi bir *teknisyen*, sonra da iyi bir *muhabir* ve *editör* olmayı öğrenmesi demek. Ek olarak da tabii ki, bütün bunların sorumlu, hak odaklı bir içerikle yapılması gerekli.

Kitabımızın İnsan Hakları Derneği (İHD) üyesi ve *Gündem* gazetesi yazarı olan Hüsnü Öndül'e ait ve "İnsan Hakları Örgütleri ve Hak Haberciliği" başlıklı sunuş metni, esas olarak hak örgütlerinin medya ile ilişkileri hakkında. Bu arada bizi İHD ile çalışma biçimi hakkında da bilgilendiren içeriğiyle, Gülgün Tosun'un insan haklarının korunması açısından sivil toplumdaki örgütlenmelerin önemi ve bu örgütlerin Türkiye'deki gelişimiyle verdikleri mücadele ve medyayla ilişkileri üzerine söylediklerini tamamlayıcı bir nitelik taşıyor. Ayrıca Yıldız Samer ile Tolga Korkut'un da yazılarında belirttikleri gibi hak haberciliği ancak hak örgütleriyle ilişki içerisinde, onları haber kaynağı olarak kullanarak, verdikleri mücadeleleri haberleştirerek yapılabileceğine göre, hem bir gazeteci hem de insan hakları aktivisti

22. Biz, *Radyo ve Radyoculuk* başlıklı Habercinin Elkitabı dizimizin beşinci kitabında, radyonun bütün bu farklarını/ayrıcalıklarını, radyo haberciliğinin nasıl yapılması gerektiğini, radyonun günümüzde kazanmış olduğu imkânları vb. tartışmaya açmıştık.

olan Öndül'ün sunuş metninde bizimle paylaştığı deneyimler medyanın bu örgütlerle ilişkilerinde gözetmesi gerekenler anlamında önemli. Yazının daha başlarken bize yaptığı önemli bir hatırlatma var: İnsan hakları örgütleri insan hakları kavramının tanıtılmasında, insan hakları eğitiminde, ihlallerin ulusal, bölgesel ve evrensel ölçekte bilinmesinde, insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde önemli rol oynuyorlar ve bu rol, Birleşmiş Milletler Dünya İnsan Hakları Konferansı Viyana Belgesi (1993), AÇİT Moskova Belgesi (1991), Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirisi (9 Aralık 1998) gibi uluslararası belgeler tarafından da tescil edilmiş durumda. Diğer yandan, insan haklarının korunması mücadelesinde hak örgütlerinin *hukukun gücüyle, demokratik kamuoyunun gücünü harekete geçirebilmeleri için* –yine Tosun'un ifadesiyle söylersek– sosyal sorumluluk ilkesi gereği olarak hak haberciliği yapan bir medyaya ihtiyaçları var. Oysa Öndül'ün Türkiye'deki yaygın medyanın İnsan Hakları Derneği'ne yaklaşımını örneklerken dikkatimizi çektiği gibi hak örgütleri ya yok sayılıyorlar ya da yaygın medyanın desteğini alamıyorlar. Dahası devletin başlıca sorumlu olarak ortaya çıktığı insan hakları ihlallerine karşı verdikleri mücadelede medya, kendilerine önyargıyla yaklaşıyor. Nitekim bu, Tosun'un yazısındaki araştırma verileri; yani insan hakları örgütlerinin medya tarafından haber kaynağı olarak kullanılmadıkları, dolayısıyla hak ihlalleriyle ilgili haberlerin bağlamından koparılarak, münferitleştirilerek verildiği bilgisini doğruluyor. Öndül'ün İnsan Hakları Derneği'nin basınla ilişkilerinde kullandığı yöntemlere ilişkin söyledikleri ise, Türkiye'deki hak örgütlerinin çalışma koşulları hakkında önemli bilgiler veriyor.²³ Ayrıca, birey/devlet ilişkisi ve çelişkisi-

23. Hak örgütlerinin medyaya ilişkilerinde daha etkili olabilmeleri için yapılması gerekenler, hak örgütleri temsilcilerine yönelik olarak düzenlenen eğitim çalışmalarının metinlerini bir araya getiren ve editörlüğünü *Cülgün Erdoğan Tosun*'un yaptığı *Hak Örgütleri: Medyada Görünür Olmak* adlı kitabımızda kapsamlı bir biçimde yer alıyor.

ni konu alan *İnsan Hakları Hukuku* ile savaşı, savaşın taraflarının eylemlerini, savaş dönemi yasa ve geleneklerini, savaş sırasında sivillerin, esirlerin, yaralıların, tutukluların durumlarını konu edinen *İnsancıl Hukuk* ayırımına dikkat çekerek, İHD'nin 1992 yılından itibaren bu ikinci alandaki hak ihlalleri için de mücadele etmeye başladığını belirtiyor, böylelikle medyanın sosyal sorumlulukla davranması gereken bir başka sorunun varlığını hatırlatıyor.

Kitabımızın son metnini ise Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (FIJ) yayını olarak Güneydoğu Avrupalı gazeteciler için Peter McIntyre tarafından kaleme alınan *Human Rights Reporting (İnsan Hakları Haberciliği)* başlıklı kitabıyla aynı başlığı taşıyan beşinci bölümünün kısaltılmış bir çevirisi oluşturuyor. Bu metni kitabımıza almamızın nedeni de, bir başvuru kaynağı özelliği taşıması. Yazı özellikle henüz demokrasinin yeterince kurumsallaşmamış olduğu ülkelerde insan haklarının devletin ve yurttaşların öncelikli konusu olamadığı belirlemesiyle başlayarak, bu tür ülkelerde medyanın hak ve özgürlüklerin korunmasında oynaması gereken "bekçilik" rolünün önemini hatırlatıyor ve bu rolü yerine getirmenin koşullarını belirliyor.²⁴ Bu koşullar ise, bir yandan insan hakları ve medyanın bu konuda yapabilecekleri konusunda yeterince bilgilendirilmiş olması gibi –kendisi de yarın hak ihlaline uğraması çok muhtemel– gazetecinin bir birey ve haberci olarak sorumluluk alanına giriyor. Diğer yandan ise, gazetecinin birey olarak sorumluluğunu aşılıyor, habere içkin/yapısal –kimlerin haber konusu yapılacağı, hak ihlallerinde hangi haber kaynaklarına dayanılması gerektiği gibi– özelliklerin de topyek-

24. Burada diğer Güneydoğu Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında daha uzun bir demokrasi ve demokrasi mücadelesi geçmişi bulunan Türkiye için hak ve özgürlükler konusunun devletin, dolayısıyla da medyanın "önceliklerinden" bir tanesi haline gelmesini –demokratikleşmeyi kendi insanı istediği için değil, *Batı* bizden beklediği için zorunlu sayan devlet geleneğimiz nedeniyle– Avrupa Birliği üyeliği perspektifine borçlu olduğumuzu hatırlamalıyız.

kûn olarak sorgulanmasını gerektiriyor. Dolayısıyla haberin başka türlü kurgulanması gerektiğine dikkat çektikten sonra, hak ihlallerini haberleştiren ya da polis/adliye olaylarını takip eden gazetecilerin özellikle polis soruşturması, gözaltı ve yargılama süreci sırasında nasıl haber takibi yapması gerektiği ile ilgili adli makamlarla ilişkiler konusunda bilgilendiriyor. Ayrıca bu yazının sonuna yine gazeteciler için Birleşmiş Milletler Siyasal ve Medeni Haklar Sözleşmesi'nin gözaltına alınanların haklarını düzenleyen 9. ve 10. Maddeleri ile, adil yargılanma hakkını düzenleyen 14. Maddesi'nin çevirileri de eklenmiş durumda.

Sonuç olarak, bir yandan insan hakları haberciliğinin ne olduğu, neden ve nasıl yapılması gerektiği sorularının cevaplarını Hak Haberciliği dizimizin bu ilk kitabında enine boyuna tartışıyor, bir arayışı temsil etmekle birlikte oluşturduğu çok önemli deneyim nedeniyle *bianet*'i bir adres/model olarak öneriyoruz. Diğer yandan da, eklediğimiz çeviri ve eklerle hak haberciliği yapmanın önündeki en basit engellerden birisini, "haklardan haberli olmama" mazeretini ortadan kaldırmaya ya da en azından bu konulardaki bilginin nerelerde bulunabileceği konusunda yardımcı olmaya çalışıyoruz. Ancak yine de bütün bunları örneklerle ayrıntılandırmayı dizimizin –yine ilgili eklerle zenginleştirilmiş olan– *Kadın Odaklı Habercilik* ve *Çocuk Odaklı Habercilik* adlı diğer iki kitabına bıraktık.

HUKUK REFORMLARI SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN İNSAN HAKLARI SORUNU: BİR DEĞERLENDİRME ÇERÇEVESİ

Levent Köker

Türkiye'nin son yirmi yıllık tarihi, bir bakıma, tam üye olmak üzere müracaat ettiği Avrupa Birliği'ne uyum sağlamak için zorunlu olan hukuk reformlarını gerçekleştirme çabalarının tarihi olarak da nitelendirilebilir. Genel olarak "hukuk reformları" terimi altında ifade edilen bu nitelendirme, aslında, Türkiye'de devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarda yeniden kurulmasına yönelik bir değişim sürecini anlatmaktadır. Bu sürecin ana doğrultularından biri de kuşkusuz, insan hakları ile ilgili olmaktadır.

Hukuk reformlarının Türkiye'de insan hakları alanındaki iyileştirmeleri içermesi yönünde ortaya çıkan "zorunluluk", teslim etmek gerekir ki, reformların nihai hedefi olan Avrupa Birliği'nin (AB) siyasi-hukuki kriterlerine uyum sağlama gereğinin bir ifadesidir. Ancak, insan hakları alanındaki reformları sadece AB'ye uyum süreciyle açıklamak doğru olmaz. İnsan hakları ile ilgili reformlar, Türkiye'nin AB perspektifinden görece bağımsız ola-

rak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce (AİHM)¹ defalarca tescil ve teyit edilmiş bulunan bozuk sicilinin düzeltilmesi bakımından da bir zorunluluktur.

Ayrıca, hukuk reformlarının insan hakları alanını da kapsamak zorunda oluşunun, Türkiye-Avrupa ilişkileri bağlamında ortaya çıkan ve dolayısıyla Türkiye'nin somut durumundan kaynaklanan nedenlerin ötesine geçen gerekçeleri de vardır. Bu gerekçeler, modern hukuk düzeniyle hak kavramının niteliği arasında var olan mantiki diyebileceğimiz bağlantılarda karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer deyişle, sadece Türkiye'nin somut durumu değil, mevcut herhangi bir somut toplumsal durumun özel ve konjonktürel gereklerinden bağımsız olarak, *başlı başına bir modern hukuk düzeninin kendi içsel niteliği, insan hakları nosyonunun varlığını ve geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.*

Bu nedenle, bu yazıda önce genel olarak "hak", özel olarak da "insan hakları" kavramlarının modern hukuk düzeni açısından taşıdıkları anlam üzerinde durulacaktır. Bundan sonra, insan hakları alanında yer alan hak kategorileri hakkında genel bir bilgi verilecek ve nihayet Türkiye'nin son yıllarda gerçekleştirdiği hukuk reformları aracılığıyla insan hakları alanında neleri gerçekleştirdiği, neleri gerçekleştiremediği üzerinde durulacaktır. Nihayet, Türkiye'nin hukuk reformları aracılığıyla insan hakları alanında gerçekleştirmeye yöneldiği iyileştirmelerin daha çok yasaları değiştirmek veya yeni yasalar yapmak düzeyinde kaldığı, buna karşılık reformların hukuk pratiğinde yasal düzenlemelerle amaçlanan türden neticeler üretmediği sıkça vurgulanan bir husus olmuştur. Yazının son bölümünde bu vurgunun ne denli yerinde olup olmadığına ilişkin bazı örnekler üzerinde durulacaktır.

1. Burada, AİHM'in, Avrupa Birliği'nin değil, Türkiye'nin de kurucu üyeleri arasında yer aldığı Avrupa Konseyi'nin bir kurumu olduğunu hatırlatmak ve Türkiye'nin mevcut hukuk düzenini insan hakları ölçülerine uygun bir biçimde iyileştirmesi gereğinin sadece AB üyeliğine bağlanamayacağını işaret etmek gerekmektedir.

Modern hukuk düzeninde hak kavramı ve insan hakları

Modern hukuk düzeninin temel taşlarından biri "hak" kavramı ise, diğeri de bu kavramdan ayrı düşünülmesi mümkün olmayan "kişilik" kavramıdır. Kişilik, en genel anlamıyla, haklara ve borçlara sahip olma yeteneğinin, kısacası hak ehliyetinin varlığını anlatan bir kavramdır ve modern hukuk, bu anlamda, gerçek kişi olarak kabul ettiği insanlar arasında bir ayırım yapmaktadır. Böylece, modern hukuk düzeninin en temel ilkelerinden biriyle, hukuk önünde eşitlik ilkesiyle karşılaşmaktayız. Modernlik öncesi, "eski" hukuk düzenlerinde var olmayan bu ilkeye göre *herkes, hatta sağ doğmak kaydıyla ana rahmine düşmüş olan cenin bile, hak ehliyetine sahiptir* (Keyman, 2000).

İnsanın hukuki kişiliğinin ifadesi olan *hak ehliyeti*, hukuk düzeni tarafından insana tanınmış "ayrıcılıklar" (Keyman, 2000: 139) gibi görünen fakat aslında insanın kullanmak veya kullanmamak suretiyle kendi menfaatlerini düzenlemesine imkân veren bir yetki niteliği daha fazla öne çıkan bir kavram olan hak kavramıyla ayrılmaz bir bütünlük içindedir. "Hak, hukuk düzeninin kişiye, menfaatlerinden yararlanmak için tanıdığı irade hâkimiyetidir" biçiminde tanımlanırsa (Keyman, 2000: 144), hak kavramı ile hukuk düzeni arasında sıkı bir bağlantı kurulmuş olur. Böylece hak, aslında hukuk düzeninin varlığından türemekte, bir diğer deyişle hakkın varlığı, ondan önce bir hukuk düzeninin varlığına bağlı bulunmaktadır (Keyman, 2000: 139-44). Hakkın varlığını hukuk düzenine bağlı olarak izah eden bu görüşler, daha çok *pozitivist hukuk anlayışına* dayanmaktadırlar.² Buna göre hak, belirli zaman-mekân boyutlarında geçerli olan, kaynağını devletin norm koyucu iradesinde (*devletçi pozitivizm*) veya toplumun tarihi gelişim sürecinde (*sosyolojik pozitivizm*) bulan pozitif hukuka göre belirlenmektedir.

2. Hukuki pozitivizm için bkz. Keyman, 2000: 194-209.

Hukuku pozitif hukuktan ibaret sayan, pozitif hukuku da büyük oranda bir mevzuat (yazılı ve hiyerarşik bir normlar) sistemi olarak gören, bunun dışında başka herhangi bir öğeyi "hukuk" saymayan, bu yüzden de "pozitivist" olarak nitelendirilen görüşler, yukarıda tanımladığımız anlamıyla hak kavramını izah etmekte bir yere kadar başarılı olmuşlardır. Bir pozitif hukuk düzeninde, bu düzen tarafından hak sahibi kılınmış olan kişi, yine o pozitif hukuk düzeni içinde kendi serbest iradesine bırakılmış olan bir tercihler alanı içinde, sahip bulunduğu hakların gereğini yapma yetkisini de üzerine almış durumdadır. Dolayısıyla, kişinin haklarından söz etmek demek, bu pozitivist yaklaşım açısından, kişinin o pozitif hukuk düzenince tanınmış bulunan yetkilerinden söz etmek demektir ki, kişi bu yetkilerini kullanıp kullanmamak, yani haklarından fiilen yararlanıp yararlanmamak konusunda serbesttir. Bu serbestliğin bittiği nokta ise, kişinin sahip olduğu hakların ihlal edilmeleri veya ihlal edilme tehlikesine maruz kaldıkları noktadır ki, genellikle hakları ihlal edilen veya ihlal tehlikesiyle karşı karşıya kalan kişiler bu haklarına riayet edilmesini talep ederek haklarını kullanmak üzere harekete geçerler. İşte bu harekete geçme ile birlikte de, hakkın gerçeklik kazandığı, "olması gereken" bir normatif düzenleme niteliğinde iken, etkililik kazanmaya yönelen bir "oluş"ya dönüştüğü söylenebilir. Bu bakımdan, örneğin Roma hukukunda hak kavramının çoğu kez böyle bir harekete geçmeyi anlatan bir terim olarak, aynı zamanda "dava" anlamına da gelen "*actio*" sözcüğü ile karşılanmış olması gayet manidardır (Kardeniz, 2004: 122).³

Şimdi burada bir hakkı ihlal edilen veya ihlal edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan kişinin nasıl hareket edeceği konusu gündeme gelmektedir: Hak, eğer sadece pozitif hukuk düzeni için-

de düzenlenmiş bir yetkiyi ifade ediyorsa, pozitif hukukun dışında bir başka hukuk da –hukuki pozitivizmin iddiası uyarınca– yoksa ve pozitif hukuk da bir zaman-mekân boyutunun sınırları içinde var oluyorsa, o zaman "evrensel" denilen hakların varlığı nasıl mümkün olabilmektedir? Sorunun hukuki pozitivizme uygun bir cevabı şöyle olabilir: Bugünün dünyasında insan hakları, pozitif hukuk metinlerinde, geçerli normatif düzenlemeler olarak yerlerini almışlardır ve bu düzenlemeler arasında en önemlilerinden biri olan "İnsan Hakları Evrensel Beyanname" insan haklarının evrenselliğini bir normatif özellik olarak pozitif hukukun içine yerleştirmiş bulunmaktadır.⁴ Özetle, bu cevaba göre insan hakları "evrensel"dir, çünkü pozitif hukuka göre böyledir.

Bu cevap kendi içinde çelişkilidir ve aslında hukuki pozitivizmin genel olarak hak kavramı ile ama daha özel olarak da insan hakları konusuyla ilgili olarak içinde bulunduğu yetersizliği giderici olmaktan uzaktır. Pozitif hukukun bugün evrensel olarak kabul ettiği bir normu (burada insan haklarını) zaman içinde evrensel olarak kabul etmemesi de mümkündür ki, pozitif hukukun zaman-mekân boyutuyla belirlenen mahiyetine bağlı bu değişkenliğe açıklık, aslında, insan haklarının evrensellik iddiası ile pozitif hukuk arasındaki çelişkinin giderilemezliğinin de kanıtı olmaktadır. Bu bakımdan, pozitif hukukun insan haklarına evrensellik kazandırması veya tersine insan haklarının evrenselliğini yadsıyarak ortadan kaldırması geçerli olabilecek anlayışlardan değildir.

Hal böyle ise, o zaman insan hakları ile ilgili olarak hukuki pozitivizmin dışında bir başka temel aramak gerekmektedir. Köke-

3. Karşılaştırma için bkz. Ziya Umur, *Roma Hukuku Ders Notları*, İstanbul: Beta, 1999, s. 146-9.

4. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10.12.1948 tarih ve 217 A(III) sayılı kararıyla ilan edilen bu beyanname, Türkiye Cumhuriyeti tarafından 06.04.1949 tarih ve 9119 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla onaylanarak kabul edilmiş ve böylece Türkiye pozitif hukukunun bir parçası haline gelmiştir.

ni çok eski çağlara kadar uzanan "*doğal hukuk*" anlayışı böyle bir temel oluşturmaktadır diye düşünebiliriz. Gerçekten de, belirli bir zaman-mekân boyutundaki pozitif hukuk düzeninin ötesinde var olan ve her türlü "pozitif hukuk düzeni"nin değerlendirilmesine imkân veren evrensel standartları içeren, kaynağını insan doğasından (ve evrensel aklın ilkelerinden) alan doğal hukuk anlayışında, en temel insan hakları da yer almaktadır. Doğal hukukun 17. yüzyıldaki "liberal" versiyonunda, hiçbir pozitif hukuk düzeninin ihlal edemeyeceği (hatta ihlal edilmeleri halinde insanların kurulu düzene direnme haklarının bulunduğu) yaşama, çalışma ve mülkiyet haklarını içerdiği kabul edilmiştir. Burada bir an durup düşündüğümüzde, bu üç temel "doğal hak" kategorisinin aslında tarihi süreç içinde, bugünün pozitif ulusal ve uluslararası hukuk belgelerinde düzenlenmiş olan ayrıntılı hak kategorilerini içeren genel ilkeler gibi anlaşılması da mümkündür. Bu anlayış doğru ise, o zaman, günümüzde insan haklarını, insan haklarının evrenselliği iddiasını da içerecek biçimde, pozitif hukuka bağlayıp doğal hukukun artık geçersiz bir "metafizik" olduğu iddiası geçerli gibi görünmektedir. Buna karşılık, şu noktayı hemen hatırlatmak gerekmektedir, insan hakları ile ilgili gelişmeler, 17. yüzyılın "liberal doğal hukuk anlayışı"ndan başlayıp 18. ve 19. yüzyılın "anayasacılık" hareketlerinden ve 20. yüzyılın "sosyal devlet" anlayışından geçerek gelinen bugünkü noktada durmuş, bitmiş, tamamlanmış değildir. Doğal hukuk anlayışının pozitif hukukun sınırlılıklarına karşı mahiyeti gereği sahip bulunduğu dinamizm, insan hakları kavramını, pozitif hukuktaki hakların üstünde, onların tabi olduğu standartların belirlendiği bir alan haline getirmekle kalmamakta, ayrıca insan haklarına, pozitif hukuktaki her türlü hak kategorisinden ayrı, en son başvuru kaynağı olma niteliği de vermektedir. Bir diğer deyişle insan hakları, pozitif hukuk tarafından *tanınmamış* olan birtakım hakları ileri sürme imkânı veren evrensel dayanakları da ifade etmek-

tedir. Bu bağlamda insan hakları kavramı, kişiye pozitif hukuk tarafından tanınmayan bir yetkiyi kullanma, bir iddiayı ileri sürme yetkisini vermekte ve bu bağlamda böyle bir hak iddiasını pozitif hukuka yerleştirme mücadelesine zemin oluşturmakta, bu niteliği ile de–hukuki pozitivizmin iddia ettiği aksine–hukuki değil, aynı zamanda siyasi bir nitelik de taşımaktadır.⁵

İnsan hakları kategorileri

Buraya kadar ki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, "insan hakları" hem bir kurulu hukuk düzeni içinde yer alan hakları ve ilkeleri içeren, hem de bu hak ve ilkelerin evrenselliği ölçüsünde, henüz kurulu hukuk düzeni içinde açıkça ifadesini bulmamış talep imkânlarını kişiye tanıyan, bu anlamda da kurulu *hukuk düzeniyle eleştirel bir ilişki içinde bulunan* bir kavram çerçevesini meydana getirmektedir. Bu çerçevenin gereğince anlaşılabilmesi için de, çerçevenin içinde ne gibi hak kategorilerinin yer aldığı kavranması gerekmektedir.

Haklar, hukuk düşüncesinde değişik ölçütlere göre sınıflandırılmaktadırlar. Örneğin bir hakkın herkese karşı ileri sürülebilir olup olmamasına göre, "*mutlak ve nispi haklar*" ayrımı yapılabildiği gibi, hakkın konusuna göre de, mesela "*kişilik hakları*" veya "*mal varlığı (ya da mamelek) hakları*" gibi ayrımlar yapılabilmektedir. Daha çok kurulu hukuk düzenlerinde yer verilen hakların izahı bakımından yapılan bu ayrımlar, yerlerini, insan hakları alanında, bu hakların yukarıda kısaca değinilen özelliklerinden ötürü, başka tür ayrımlara bırakılmaktadırlar. Örneğin, insan haklarının "mutlak veya nispi haklar" diye ayrılması söz konusu değildir, çünkü insan hakları, nitelikleri gereği mutlaktr-

5. Bkz. Jack Donnelly (1995), *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, çev. M. Erdoğan ve L. Korkut, Ankara: Yetkin, s. 22-30.

lar, yani herkese karşı, öncelikle de "devlete karşı" ileri sürülebilirler.⁶

Buna karşılık, insan haklarının kavranmasında önemli olan iki husus, bu hakların öznelere ve konuları ile ilgilidir. Bir diğer deyişle, insan hakları kavramının içeriğini gereğince anlayabilmek için, bu hakların öznesi olan "insan" ile bu hakların konularını, yani ne tür talep yetkilerini içerdiklerini öncelikle anlamak gerekmektedir.

Önce insan kavramıyla başlayalım. Burada insan, "insan hakları" kavramının ortaya atıldığı ilk dönemlerde, her türlü toplumsal, tarihi veya kültürel belirlenimden soyutlanmış bir varlığı ifade edecek bir tarzda anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, insan haklarının öznesi olan bu varlığın milliyeti, cinsiyeti, yaşı, toplumsal sınıf veya statü aidiyeti gibi özellikleri bulunmamaktadır. Hakların öznesi, örneğin Alman, Fransız, Arap, Türk, Kürt, Ermeni vs., erkek, kadın, eşcinsel, transseksüel, vs., yetişkin, çocuk, yaşlı vs., işçi veya burjuva yahut aristokrat vs., beyaz ya da mavi yakalı gibi sıfatlarla nitelenen ve ancak bir "tarihi" bağlamda anlamlı olabilen ayrımlardan soyutlanmış bir biçimde, "*evrensel bir varlık olarak insan*"dır.

Buna göre, böylesi soyut ve evrensel bir varlık olarak *insanın, sırf insan oluşunun mahiyetinden gelen, bir diğer deyişle insan doğasından çıkan haklar, "insan hakları" olmaktadır* ve bu haklara sahip olmak bakımından da insanlar arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır.

Kökleri itibarıyla, bir bakıma, insanı varlıkların en yücesi, en şerefli mertebesinde kabul eden ve bu anlamda insanın asgari bir saygıyı hak ettiğini, kendi içinde değerli bir öz taşıdığını, he-

men hemen bütün inanç sistemlerinin benimsediği söylenebilir. Bu benimseyişin, yukarıda anlatıldığı biçimiyle, insanın sırf insan olduğu için, doğası gereği birtakım dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez haklara sahip olduğu fikri ile uyum içinde olduğu da söylenebilir. Buna karşılık, insanın doğal hakları diyebileceğimiz bir anlayışın bir devlet düzeninin temelini meydana getirecek biçimde kavranması, bundan da öte, bu "doğal haklar"ın devlet iktidarının sınırlarını oluşturduğunun düşünülmesi, oldukça yenidir. 17. yüzyılda John Locke'un öncülüğünü yaptığı ve sonradan "liberalizm" diye adlandırılan düşünce akımı, insanın doğası gereği sahip olduğu üç temel hakkı, *hayat, emek ve mülkiyet* haklarını herhangi bir kurulu devlet ve hukuk düzeninin, herhangi bir tarihi ve toplumsal-kültürel belirlenimin kabulünden bağımsız bir biçimde, insan varlığının sahip olduğu haklar olarak görmüştür.⁷

Bu görüşün orijinalliği, hak kavramını kurulu bir hukuk düzeninden önce, her türlü tecrübeden bağımsız olarak kavramasında yattığı kadar ve fakat bundan daha da önemli olarak, sözü edilen doğal hakların, devlet düzenin meşruluk temelini meydana getirmesinde karşımıza çıkmaktadır. Liberal devlet anlayışına göre devlet, doğal haklara sahip varlıklar olarak insanların kendi haklarını korumak üzere bir araya gelme iradeleriyle oluşan bir anlaşmanın ürünüdür. Böylece devletin görevi, insanların doğal haklarının ihlalini önlemek olmakta ve dolayısıyla devlet düzeninin sınırı da bu doğal haklarla çizilmiş bulunmaktadır. Bir diğer deyişle, bir yandan devlet ve tabii devletin zorunlu olarak sahip bulunduğu anayasa ile belirlenmiş kurulu hukuk düzeni, insanın doğal hakları tarafından belirlenmekte ve sınırlandırılmakta, diğer yandan da insan, herkese karşı ileri

6. Bu tür hakların kişiler arası ilişkilerde de ileri sürülüp sürülemeyeceği hakkındaki tartışma için bkz. Karl Doehring (2002), *Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)*, çev. A. Mumcu, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, s. 263 vd.

7. John Locke'un görüşleri hakkında bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün (2005), *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, Ankara: İmge Kitabevi, s. 101-232; burada özellikle s. 173 vd.

sürebildiği haklarını devlete karşı da ileri sürebilen bir varlık olarak bu düzenin temel kurucu unsuru olmaktadır.

Liberal görüşün bu özellikleri, günümüz insan hakları öğretisinin bir yanını açıklayabilmektedir. Bu da, soyut bir varlık olarak hakların öznesi diye kabul edilen "insan"ın, kendi özgürlük alanını belirleyen doğal haklarını ileri sürerken, bu "liberal haklar"ın niteliği gereği, "negatif" bir iddiada bulunmasında belirginleşmektedir. Şöyle ki: Liberal anlayışa göre insan, doğası gereği sahip olduğu hayat, emek ve mülkiyet hakları ile aslında kendi bireysel özgürlük alanının sınırlarını çizmekte ve bu sınırlar içinde kendisine dışarıdan ve –vurgulayarak söyleyelim– *kendi iradesi dışında* bir müdahalede bulunulamayacağını benimsemektedir. Yani, bu anlayışta insanın doğal hakları, insanın kendi özerk alanına *karşılmamasını talep etme* imkânının ifadesi olarak anlaşılmalıdır ki, bu insan hakları anlayışına, Jellinek "*negatif statü haklar*" (ya da kısaca "negatif haklar") adını vermektedir.⁸

İnsan haklarını ilk defa kurulu hukuk düzeninden önce, evrensel insan doğasının gereği olarak kavrayıp, bu kavrayışı bir devlet ve hukuk düzeninin kurucu temeli halinde anlayan, bu anlayışla 19. yüzyılda Avrupa'dan başlayarak tüm dünyaya yayılacak olan anayasal devlet düzenini de belirlemiş olan liberalizmin, hakların öznesi olarak soyut insanı, konusu olarak da hayat, emek ve mülkiyete müdahale edilmemesini kabul etmiş olması, tarihi olarak eleştirilmiş ve sonuçta aşılmıştır.

İnsanın soyut bir varlık olarak tanımlanması, bu soyut varlığın doğası gereği sahip bulunduğu temel haklarla korunan bir bireysel özgürlük alanının bulunduğu ve bu özgürlüğün güvence

altına alan hakların öznesi olmak bakımından insanların hukuk önünde eşit oldukları, elbette, hukuki eşitlik kavramını bilmeyen eski (modernlik öncesi) dünya karşısında, özellikle de insanların hukuken eşitsiz konumlarda (statü ayrıcalıklarına dayanan tabakalar veya zümreler halinde) değerlendirildikleri ortaçağ Avrupası karşısında önemli bir ilerlemeydi. Buna karşılık, soyut bireysel özgürlüğü güvence altına alan negatif haklara dayanan hukuki eşitliğin, toplum içinde insanların ekonomik, sosyal, kültürel ve cinsiyete dayalı somut eşitsizlikler altında yaşamaya devam ettikleri gerçeğini değiştiremediği de görülmektedir. Bunun en önemli nedeni olarak da, liberal bireysel özgürlük anlayışına dayanan soyut hukuki eşitlikçiliğin, hayat, emek ve mülkiyet hakları konusunda getirdiği yeni anlayışı "siyasi haklar" ile pekiştirmemiş olmasıydı.

Liberal devlette insanlar temel haklara sahip olmak bakımından hukuk önünde eşitti ama, bu eşitliği somut hayat içinde gerçek kılacak imkânlardan, kısacası özgür bireyler olarak yaşama imkânlarından yararlanabilecek somut araçlardan yoksun bir durumdaydılar. 19. ve 20. yüzyıllar boyunca, Kuzey Amerika ve Avrupa'dan başlayarak dünya ölçeğinde yaygınlaşan toplumsal sınıf mücadeleleri ile kadın hareketinin haklar ve özgürlükler alanındaki talepleri, tarihi süreç içinde gerçekleştikçe, insan haklarını, bireysel özgürlük alanını güvence altına almakla sınırlı tutan klasik liberalizmin "negatif haklar" anlayışı da değişti. Artık insanların kendi somut tarihi-toplumsal varoluş koşulları içinde, soyut hukuki eşitliğin normatif olarak öngördüğü hakları gereğince kullanabilmek için somut sosyo-ekonomik, kültürel taleplerde bulunmalarına imkân veren hak kategorileri ortaya çıkmaktaydı.

İşte bu hak kategorilerinden birine, insanın gerçekten özgür olabilmesi için ihtiyaç duyduğu araçların sağlanmasını toplumdandan, tabii toplum adına devletten talep etmesini mümkün kılan,

8. Alman hukukçusu Georg Jellinek'in negatif, pozitif ve aktif statü hakları biçimindeki üçlü tasnifi hakkında bkz. Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa Ekin Kitabevi, 2004, s.146-51 (www.anayasa.gen.tr/temelhaklar.htm). 15 Mayıs 2004).

yani kendi bireysel özgürlük alanına "karışılmaması"nı isteme değil de, toplumsal-ekonomik süreçlere *müdahale edilerek* kendisine insanca yaşamak için gereken koşul ve araçların *sağlanmasını isteme* yetkisini eline alma anlamında, yine Jellinek'e atfen "*pozitif statü hakları*" (kısaca "pozitif haklar") denilmiştir.⁹

Pozitif haklar, insanın soyut bir hukuki varlık, yani doğası gereği hak ve özgürlüklere sahip bir özne olarak anlaşılmasını yadsımamakla beraber, insanın somut tarihi varoluşundaki sınıfsal, cinsiyete dayalı ve diğer niteliklerle belirlenen özelliklerine vurgu yaptıklarından, bir bakıma soyut insan hakları kavrayışından da farklılaşan hak kategorilerinin ortaya çıkmasını hazırlamışlardır. Örneğin, pozitif hakların insanın sınıfsal konumuyla belirlenmesi bağlamında "*işçi hakları*"na ve bu haklar üzerinden, çağdaş anayasalardaki "sosyal ve ekonomik hak ve ödevler" kategorisine veya cinsiyete dayalı eşitsizliklerden kaynaklanan taleplere vücut vermesi halinde "*kadın hakları*"na, insanın kendi maddi ve manevi varlığını geliştirmesi imkânlarına sahip kılınması anlayışının benimsenmesiyle birlikte, sosyal ve ekonomik hakların bütünleyicisi olarak gündeme gelip kabul edilen "*kültürel haklar*"a bu bağlam ve süreç içinde varılmıştır.

Nihayet, negatif haklardan başlayıp sosyal ve ekonomik haklara, işçi, kadın, çocuk hakları, kültürel haklar, azınlık hakları gibi hak kategorilerini kapsayan bir hukuk düzeninin var olabilmesi için zorunlu olan bir diğer hak kategorisine daha değinmek gerekmektedir: Siyasi haklar yahut –yine *Jellinek*'e atfen– "aktif statü hakları" (veya kısaca aktif haklar). Yurttaşlık hakları, devlet yönetimine katılma hakkı, seçme ve seçilme haklarından başlayarak, toplumsal-siyasi hayatın her alanında aktif bir özne olarak, devlet ve hukuk düzeninin normlarını, bu normların uygulanışını, kısaca, yasama, yürütme ve yargının kuruluş ve işleyi-

şini belirleme, denetleme imkânı veren tüm haklar bu kategori içinde düşünülmelidir. Bireyin diğer tüm haklarının gerçekleştirilmesi için, bireysel özgürlüğün güvencesi olan, bireysel özgürlüğün toplumsal olarak gerçeklik kazanabilmesinin imkânlarını sunan, farklılıkların eşit ve özgür bir biçimde toplumsal ve siyasi olarak ifadesini mümkün kılan tamamlayıcı bir hak kategorisi olarak siyasi haklar, aslında 19. yüzyıldan itibaren sürekli bir dinamizm içinde ilerleyen haklar ve özgürlükler düzeninin günümüzde neden "demokratik" (yani yurttaş katılımıcılığına dayanan) bir düzen olması gerektiğini de ortaya koyan haklardır.¹⁰

Tüm bu hak kategorilerinin, ayrıca, hem bir devlet düzeninin kendi içinde ve hem de devletler arası ilişkileri düzenleyen hukuk kuralları çerçevesinde, özellikle de 1945 sonrası dünyada önce Birleşmiş Milletler, sonra Avrupa Birliği bağlamında kabul görerek evrensellik kazanmasıyla birlikte, aslında çağdaş insan hakları öğretisi ile pratiğinin belirlendiği söylenebilir. Bu, elbette, mahiyeti gereği dinamik bir kavram olan insan haklarının gelişmesinin sona erdiği anlamına gelmemektedir. İnsan özgürlüğünün önündeki somut tarihi ve toplumsal engeller, somut tarih içinde, hukuki veya hukuki olmayan baskı ve sömürü mekanizmaları varoldukça, insanların hak ve özgürlük talepleri de, bu taleplerle birlikte meşrulaşan değişimlerin de devam edeceğini bilmek gerekmektedir. Ancak, bugün gelinen tarihi anda, insan haklarının, negatif, pozitif ve aktif haklar kategorileri içinde yer alan haklar olarak anlaşılabilirdiği ama bunları dikine kesen eksenler olarak da işçi, kadın, çocuk, azınlık hakları ile kültürel hakların önem kazandığı gözlenmektedir.¹¹

10. İnsan haklarının bu nitelikleri ve tarihi-hukuki gelişimi hakkında bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu (1994), *Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: Afa.

11. İnsan haklarının içeriği ile daha ayrıntılı ve felsefi bir açıklama için bkz. Larry Alexander (2006), *İfade Özgürlüğü Hakkı Var mı?*, çev. H. Çetinkaya-A. Çakıroğlu, İzmir: ARA-İk, s. 21.

9. Pozitif hakların tarihi gelişimi ve hukuki niteliği hakkında bkz. Bülent Tanör (1978), *Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar*, İstanbul: May.

Bu son noktayı biraz daha açıklamak gerekmektedir. Hakların öznelerine göre işçi, kadın, çocuk, azınlık hakları gibi adlandırılmaları mümkün olmakla beraber, her bir hak kategorisi, kendi içinde, negatif, pozitif ve aktif hak kategorilerini de barındırabilmektedir. Örneğin azınlık hakları, hem azınlık olarak tanımlanan insan topluluğuna mensup olanların, örneğin eğitim faaliyetlerinde serbest olmalarına imkân veren bir negatif hak kategorisini içerebilir ve aynı zamanda da azınlık mensuplarının mesela kendi dillerini kullanabilmek için bazı imkânlara sahip olmalarını mümkün kılmak üzere kamu otoritesinden belirli taleplerde bulunmaları anlamında bir pozitif hak kategorisini veya azınlık kimliğinin siyasi ifadesini ortaya koyabilme imkânını veren aktif hak kategorisini de kapsayabilir. Bu cümleden başlamak üzere belirtmek gerekir ki, günümüz dünyasında, modern zamanların tekkültürlü siyasi yapılanma ideal tipini oluşturan ulus-devletlerin karşı karşıya kaldıkları "çokkültürlülük" sorunu da, kültürel farklılıkların ifadesinde negatif, pozitif ve aktif hak kategorilerinin birlikteliğinin değişik tarzlarını içeren bir zenginliği sergileyebilmektedir.¹²

İnsan hakları açısından Türkiye'nin sorunları

Türkiye, devraldığı tarihi miras da hesaba katılırsa, neredeyse iki yüzyıldır modern hukuk düzenini yerleştirmeye çalışmaktadır. Böyle bakıldığında, Tanzimat Fermanı'ndan (1839) bu yana, Türkiye'nin iki hedefe birden yöneldiği görülmektedir. Hedeflerden biri devlet düzenini (yani yasama, yürütme ve yargı erklerinin örgütleniş esaslarını ve kurallarını) rasyonel-hukuki bir temele oturtmak ise diğeri, bu devlet düzeni içinde geçerli olacak hukuk düzenini modernleştirmektir. Birinci hedef, Max We-

12. Bkz. Charles Taylor (2000), *Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası*, Cem Akış (haz.), İstanbul: Yapı Kredi; Will Kymlicka (1998), *Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.

ber'in terminolojisini kullanmaya devam ederek söylersek, patrimonyal devletten rasyonel hukuk devletine geçmeyi anlatıyorsa, ikinci hedef de, yani hukukun modernleştirilmesi de, hukuk önünde eşitlik ilkesinin somutlaştırılmasını anlatmaktadır.¹³

Bu iki hedefin birbirinden ayıramayacağı bilinmekle birlikte, özellikle ikinci hedef üzerinde, yani hukukun modernleştirilmesine özel bir dikkat gösterdiğimizde, şu noktaların öne çıktığını görmekteyiz. Bir kere, hukukun modernleştirilmesi demek, devlet düzeni içinde geçerli olan hukuk normlarının "hukuki eşitlik" ilkesine göre oluşmuş olması, kısacası hukuk önünde kişilerin etnik köken, dini inanç, cinsiyet, toplumsal sınıf veya statü gibi ölçütlere göre eşitsiz bir konumda görülmemesi demektir. Bu da, hukuk düzeninin, böyle bir hukuki eşitliğe izin vermeyen ahlaki, dini inanç veya soy mensubiyeti gibi alanlarla ilişkisinin koparılması anlamına gelmektedir. Nitekim, 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayıp gelişen süreçte en temel vurgunun hukuki eşitlik üzerine yapılmış olduğunu tespit edebilmekteyiz.

Türkiye'de hukuki eşitlik ilkesine dayanan bir modern hukuk düzeninin kurulmasına yönelik tarihi reform sürecinin en önemli doruklarından biri, Osmanlı reform sürecinde, eski, geleneksel veya "patrimonyal" devlet ve hukuk düzeninin radikal bir biçimde tasfiye edilmemiş olması nedeniyle yaratılmış olan hukuk ikiliğini (*dualism*'i), mesela 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu ile birlikte modern hukuk düzeni lehine ortadan kaldırmış olması nedeniyle, Cumhuriyet olmuştur. Buna karşılık, Cumhuriyet döneminde dahi, modern hukuk düzeninin "hukuki eşitlik

13. Devleti hükümdarın mülkü olarak gören geleneksel otorite tipi olarak patrimonyalizm ile modern devletin hukuki-rasyonel bir otorite örgütlenmesi olma özelliği arasındaki farklar ve bu farklar açısından Türkiye hakkında bir değerlendirme için bkz. Metin Heper (1997), *Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi. Ayrıca bkz. Metin Heper (2006), *Türkiye'de Devlet Geleneği*, İstanbul: Doğu-Batı.

ilkesi" ile bağdaşması mümkün olmayan yasal düzenlemelere ve hukuk uygulamalarına rastlandığı bilinmektedir.¹⁴

Cumhuriyet döneminde, hem rasyonel-hukuki bir devlet düzeni kurmak hem de modern hukuk düzenini tam anlamıyla gerçekleştirmek yönündeki en önemli sıçrama ise 1961 Anayasası ile gerçekleştirilmiştir. İlk defa bu Anayasa ile birlikte, Türkiye'nin devlet ve hukuk düzeni "insan haklarına dayandırılmış," insan hakları devlet ve hukuk düzeninin üzerine inşa edildiği bir temel olarak anlaşılmış; yine ilk defa bu Anayasa ile birlikte insan haklarının yukarıda belirtilen negatif, pozitif ve aktif hak kategorilerine uygun ayrıntılı bir katoloğu Anayasa normları halinde düzenlenmiş ve yine ilk defa bu Anayasa ile devletin yasama ve yürütme organlarının işlem ve eylemlerinin insan haklarına aykırı olamayacağını güvence altına almak için bağımsız yargı denetimi kurumsallaştırılmıştır.¹⁵

Bununla birlikte, Cumhuriyet döneminin bu önemli ve özgürlükçü hukuk kazanımı, modern demokratik hukuk devletinin tüm boyutlarıyla yerleşmesi gibi bir netice doğurmamıştır. Böyle bir neticenin ortaya çıkmamasının önemli ve karmaşık tarihi, kültürel, siyasi nedenleri bulunmaktadır. Ancak, bu nedenler arasında biri özel olarak vurgulanmalıdır zira bu, 1961 Anayasası'nın 12 Mart 1971 tarihli askeri müdahale sonrasında gerçekleştirilen 1971 ve 1973 değişiklikleriyle insan haklarına dayalı demokratik hukuk devleti olma niteliğinden hızla uzaklaştırılmasına ve sonuçta 1982 Anayasası'nın insan hakları anlayışını ikinci plana atan otoriter anlayışına zemin oluşturan temel nedenler arasında öncelikli bir yere sahip bulunmaktadır. Bu neden, Cumhuriyet'in bir "ulus-devlet" olarak kurulmuş olması

ve böylece ulus-devlete özgü bir "devletin âli menfaatleri" anlayışının hukuk düzeninin normatif ve pratik boyutları içinde belirleyici hale gelmesi olarak ifade edilebilir. Bu belirleyicilik içinde, insan hakları ve temel özgürlükler, her demokratik hukuk düzeninde var olan temel sınırlamaların ötesinde,¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını ve bekasını muhafaza etmek için gerekenlerle de –ki, "devletin âli menfaatleri" bu anlama gelmektedir– sınırlandırılmıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından, 1982 Anayasası'nın hazırlanması sürecinde, 1961 Anayasası'na, fazla özgürlükçü olduğu için devletin varlığını tehlikeye düşüren istikrarsızlıklara ve gevşekliklere yol açtığı yönündeki eleştiriler esas alınmış ve 1982 Anayasası ile artık "insan haklarına dayanan" değil de, insan haklarına "devletin yüksek menfaatleri"nin öncülüğünde belirlenmiş bir tarzda "saygılı" olan bir devlet anlayışına geçilmiştir. İki anayasa arasında haklar ve özgürlüklerle ilgili olarak ortaya çıkan bu yaklaşım farkı, 1982 Anayasası'nın getirdiği düzenlemeler içinde bir paradoksun ortaya çıkmasına yol açmıştır: Bu paradoks, 1961 Anayasası'na göre insan haklarına "devlet otoritesi karşısında daha güçsüz bir konum" vermiş olan 1982 Anayasası'nın "temel hak ve hürriyetlerle ilgili maddelerin yazımında, Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası insan hakları sözleşmeleri ve özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyum ve paralellik sağlanmasına daha büyük özen gösterilmiş" olmasında ortaya çıkmaktadır.¹⁷

1982 Anayasası'nın içerdiği bu paradoks, Türkiye'nin insan hakları alanında son dönemlerde yaşamakta olduğu sorunların da ifadesi olmaktadır. Türkiye, 1982 Anayasası'nın kabulünden sonraki dönemde, insan hakları alanında kendi iç hukuk düzenindeki değişimleri, büyük ölçüde Avrupa Birliği ile olan ilişkilerine paralel olarak gerçekleştirme yoluna girmiştir. 1987 yılın-

14. Bkz. Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu ve Gülnihal Bozkurt (2002), *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara: Savaş, s. 276-310.

15. Ergun Özbudun (2005), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin, s. 39-55.

16. Karş. agy., s. 99-113.

17. agy., s. 98-9.

da Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunda bulunan ve aynı yıl Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuru hakkını ve 1989'da da Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın zorunlu yargı yetkisini kabul eden, ayrıca 1989 tarihli "Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı" uyarınca siyasi ve hukuki düzeninin modern demokratik devlet anlayışının temel ilkeleri doğrultusunda iyileştireceğini taahhüt eden, ancak bu taahhüdünü 1990'ların ikinci yarısından, AB ile 1995'te gerçekleşen Gümrük Birliği sonrasında başlayarak ve ancak 2000'lerde ciddi ve elle tutulur reformları gerçekleştirebilen Türkiye'nin hâlâ insan hakları alanında yaşamakta olduğu, bazıları gerçekten kronikleşmiş sorunların bu tarihi birikimden kaynaklandığı belirtilmelidir. Aslında temel sorun, insan hakları alanındaki çağdaş gelişmelerin, özellikle de Avrupa Birliği bağlamında ortaya çıkan yeni ulus-ötesi (transnasyonal) hukuk ve devlet anlayışının Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi müktesebatı ve dayandığı güçlü "ulus-devlet" anlayışı ile çoğu kez uyumsuzluğundan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, sadece Türkiye'nin tam üye olma perspektifiyle ilişkilerini derinleştirme yoluna girdiği AB değil, Birleşmiş Milletler tarafından da kabul edilmiş olan uluslararası insan hakları normları veya çerçeveleri de Türkiye'nin kavramakta ve uyum sağlamakta zorluk çektiği yenilikleri içermektedir.

Bu bağlamda, iki sorun dikkat çekicidir. Bunlardan ilki, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası antlaşmaların temel hak ve özgürlüklerle ilgili olarak, iç hukuktaki kanunlarla çatışması halinde ortaya çıkmaktadır. Burada sorun, biçimsel olarak, "usulüne göre yürürlüğe konmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir" diyen Anayasa'nın 90. Maddesi'nde, bu antlaşmalar hakkında Anayasa Mahkemesi'ne gidilemeyeceğinin de düzenlenmiş olmasından kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Anılan Anayasa maddesindeki bu ifadenin nasıl yorumlanacağı, daha doğrusu bu madde ile birlikte usulüne göre yürürlüğe konmuş

uluslararası antlaşmaların anayasaya aykırılıkları ileri sürülemediğine göre iç hukuktaki kanunlardan farklı, onlardan daha üstün ve dolayısıyla öncelikli bir yere sahip olduklarının kabul edilip edilemeyeceği, hukuk öğretisi ve pratiğinde tartışılan bir konu olmuştur. Bu tartışmaların burada ele alınan insan hakları konusuyla ilgisi şudur: Türkiye'nin taraf olduğu bazı uluslararası antlaşmalar, mesela Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, insan hakları ile ilgili olarak Türkiye'nin kendi iç hukukundaki kanunlardan daha geniş kapsamlı bir hak ve özgürlükler anlayışına sahip bulunabilmektedirler. Böylece, örneğin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki ifade özgürlüğü ile ilgili düzenlemeyle Türk Ceza Kanunu'nun ifade özgürlüğünü uluslararası antlaşmalardaki ölçülerden daha katı sınırlamalara tabi tutan hükümleri arasında bir çatışma ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir çatışmanın ortaya çıkması durumunda, Türkiye'deki yargı organı uluslararası antlaşmaya göre mi yoksa kanun hükmüne göre mi karar verecektir? Aslında birinci yolun seçilmesi ve böylece Türkiye'nin hukuk pratiğinin daha özgürlükçü bir yöne sevk edilmesi mümkünken, uygulamada böyle yapılmayıp, temel hak ve özgürlükler konusunda daha sınırlı bir düzenleme getiren iç hukuk kurallarına öncelik verilmesi nedeniyle, sorunun çözümü için Anayasa'nın anılan 90. Maddesi'ne bir fıkra eklenmesi gerekmiştir. 2004 tarihli bu ek fıkraya göre, "usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır." Böylece bu sorun, nihayet temel hak ve özgürlükleri genişleten bir yaklaşımın Anayasa'ya dercedilmesi suretiyle çözülmüşse de, böyle bir sorunun yaşanmış olması, Türkiye'deki hukuk (yasama ve yargı) pratiğinin özgürlükleri genişletme konusunda, en hafif deyimle ne kadar çekingin davrandığını, çoğu kez de direnç gösterdiğini ortaya koymak bakımından ilgi çekicidir.

İkinci sorun, Birleşmiş Milletler bünyesinde yer alan ve her ikisi de 1966 tarihli "Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" ve "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki sözleşme de Türkiye tarafından ancak 2000 yılında imzalanmış, 2003 yılında TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe konulmuştur. Buradaki gecikme, sözleşmelerin imza ve onay aşamalarının Türkiye'nin insan hakları alanındaki reformlarına AB ilişkileri bağlamında hız vermeye başladığı döneme denk gelmesi de düşünüldüğünde, Türkiye'nin uluslararası alanda insan hakları ile ilgili yeni ve daha geniş özgürlükler içeren gelişmeleri benimsemekteki isteksizliğinin bir kanıtı olarak görülebilir. Ancak, bundan da önemli olanı, Türkiye'nin örneğin birinci sözleşmeye bir "çekince" koymuş ve sözleşmeyi "Lozan Barış Antlaşması ile Ekleri"nin ilgili hükümlerine göre uygulama hakkını saklı tuttuğunu belirtmiş olmasıdır.¹⁸ Bu çekinceyi, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus-devlet olarak uluslararası alanda kendi tescil belgesi olarak gördüğü Lozan Antlaşması'ndan daha farklı, daha geniş bir hak ve özgürlükler alanını tanımlamaya yönelik insan hakları ile ilgili uluslararası hukuk gelişmelerini kendi varlığı açısından bir tehlike gibi algıladığı biçiminde yorumlamak yanlış olmayacaktır.

Türkiye'nin insan hakları ile ilgili reformları gerçekleştirme konusundaki isteksizliğini gösteren bu "çekinceli" durum, aslında bir iki noktada daha da somutlaşmaktadır. Şöyle ki:

(1) Türkiye, insan haklarını ve temel özgürlükleri genişleten ve ilerleten uluslararası gelişmelere uyum sağlamakta gecikirken ve nihayetinde bu uyumu gerçekleştirmeye yöneldiğinde de,

18. Raija Hanski ve Martin Scheinin (der.) (2005), *İnsan Hakları Komitesi'nin Emsal Kararları*, çev. D. Orhun, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, s. 627. Türkiye'nin aynı çekinceyi Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Milletlerarası Sözleşmesi için de koyduğu anlaşılmaktadır.

Lozan Antlaşmasını esas alan "çekinceler" getirirken, aslında insan hakları alanındaki yeni gelişmelerin ülke içinde Lozan Antlaşması'nda yer verilmemiş azınlık gruplarının yaratılmasını önlemek ve böylece "ulus-devlet"in varlığını muhafaza etmek amacını gütmektedir. Bununla birlikte, Baskın Oran'ın azınlıklar ile ilgili incelemesinde de haklı olarak işaret ettiği gibi, Lozan Antlaşması'nın sadece azınlıklarla ilgili düzenleme getiriyormuş gibi anlaşılan hükümlerinin bazıları aslında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının tümü için, hatta bazen "Türkiye'de oturan herkes" için Türkiye devleti tarafından kabul ve taahhüt edilen hakları içermektedir.¹⁹ Bu bakımdan, Türkiye Cumhuriyeti, aslında Lozan Antlaşması'nın hem azınlıklarla hem de tüm vatandaşlarla ilgili olan hükümlerini gereği gibi uygulamamakta, ama bu antlaşmayı insan haklarını genişleten uluslararası sözleşmeleri onaylarken bir "çekince" nedeni olarak gösterebilmektedir. Burada çok ciddi bir çelişki bulunmaktadır ve bu çelişki, çok somut olarak, bazı alanlarda Türkiye'nin insan hakları ile ilgili çağdaş ölçülerin gerisinde kalması gibi bir netice doğurmaktadır.

(2) Bu geride kalışın somut bir örneği "anadilde eğitim" konusunda karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi, eğitim hakkı hem 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ne, hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne göre temel bir insan hakkıdır. Eğitim hakkı, ayrıca, 1966 tarihli BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 13. Maddesi'nde daha ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Buna göre,

"Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese eğitim hakkı tanır. Sözleşmeciler Devletler, eğitimin insan kişiliğinin ve onurunun tam olarak gelişmesine ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmesine yönelik olarak verilmesi konusunda birleşirler. Dev-

19. Baskın Oran (2004), *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, Uygulama*, İstanbul: TESEV.

letler ayrıca herkesin özgürlükçü topluma etkili bir biçiminde katılmasını sağlayacak, bütün uluslar ile bütün ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirecek ve Birleşmiş Milletlerin barışın korunması için yaptığı faaliyetlerini ilerletecek bir eğitim verilmesi konusunda anlaşılırlar."

Bu sözleşmelerde eğitim hakkının pratiğe aktarılmasında dil konusuna doğrudan yer verilmemekte, eğitimde din ve felsefi inançların yerine temas edilmekle yetinilmekte ve yukarıdaki paragrafta da eğitimin insan kişiliği ve onuru arasındaki kuvvetli bağ üzerinde durulmaktadır. Buna karşılık, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), "Uluslararası Anadil Günü" faaliyetleri çerçevesinde, insan kişiliğinin en mükemmel bir biçimde anadilde eğitim yoluyla geliştiğini kabul etmekte ve dilsel çoğulculuğun teşvik edilmesini hedeflemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da, önce 17. Maddesi'nde "Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir" hükmüne yer vermekte, daha sonra da, "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlığı altında yer verdiği 42. Maddesi'nde, "eğitim hakkı" nı gayet devletçi bir anlayış ile düzenlemektedir. Bu maddedeki düzenlemeye göre, hiç kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamayacaktır ama "[e]ğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri" açılmayacaktır.

Aynı maddenin "[e]ğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasa'ya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz" ifadesini içeren 4. Fıkrası ise, eğer laf olsun diye yazılmamışsa, devletçiliğin diğer yüzü olan hak ve özgürlüklerin Anayasaya aykırı olarak kullanılabileceği endişesinin varlığından kaynaklanmış olmalıdır; temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılmayacağına dair genel bir hüküm zaten mevcut olduğu halde eğitim hakkı ile ilgili olarak

böyle bir hükme neden gerek duyulduğunu, gerçekten anlamak zordur.

Bu maddenin asıl önemli fıkrası ise, doğrudan anadilde eğitim hakkı ile ilgilidir. Buna göre, "Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez... Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır." Burada dikkat çeken iki husus vardır. Birincisi, Birleşmiş Milletler ve Avrupa düzeylerindeki uluslararası normların ve örgütlerin kabul ettiği üzere, anadilde eğitim kişinin gelişmesindeki en etkili araçtır. Türkiye Cumhuriyeti de kişinin maddi ve manevi gelişimini bir hak olarak kabul etmiştir. Peki, bu kişisel gelişim, anadilde eğitim olmadan nasıl tam olarak gerçekleşebilecek? Böylelikle, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 17. Maddesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin de içinde yer aldığı uluslararası normatif çerçeve ve anlayış ile Anayasa'nın 42. Maddesi'nde anadilde eğitim yasağı getiren hüküm arasında tutarsızlık olduğu görülmektedir. "Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır," ibaresi bu tutarsızlığı gidermek bakımından yeterli değildir. Çünkü Türkiye, anadilde eğitim hakkını, sadece Lozan antlaşmasında sözü geçen gayrimüslim azınlıklara tanıma eğilimindedir.

Gerçekten de, Lozan Antlaşması'nın 41. Maddesi'nde yer alan "Genel [kamusal] eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman-olmayan uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilkokullarda anadilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm, Türk Hükümetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır" hükmüne bakarak anadilde eğitimin gayrimüslim azınlıklarla sınırlı olduğu yorumu yapılabilir ve yukarıda değinilen Anayasa'nın 42. Maddesi uyarınca da anadilde eğitimin –milletlerarası antlaşma hükümleri saklı ol-

duğuna göre– sadece bu gruplara tanınacağı sonucu çıkarılabılır. Buna karşılık, Lozan'ın 39. Maddesine göre, "[h]erhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, *dilediği bir dili* kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır." Burada herhangi bir Türk uyruğu denildiğine göre, artık azınlıklar söz konusu değildir. Kritik ibare ise "dilediği bir dil"-den ne anlaşılacağıdır? Bunun anadil olarak anlaşılması pekâlâ mümkündür ve bu madde kapsamındaki faaliyetlerde herhangi bir Türk uyruğu anadilini kullanmayı tercih edebilir. Dolayısıyla bu hüküm karşısında, Türkçeden başka bir dilin okullarda anadil olarak okutulmasını yasaklayan Anayasa hükmünün hukuki geçerliliği tartışmalıdır. Zira, Lozan'ın 37. Maddesi, sözü edilen düzenleme de dahil olmak üzere, 37-45. maddeler arasındaki düzenlemelerle çelişen veya bunları ortadan kaldıran herhangi bir yasal düzenlemenin Türkiye tarafından yapılamayacağını hükme bağlamaktadır. Kaldı ki, Lozan hükümlerinin saklı olduğu Anayasa tarafından da kabul edilmiştir. Ayrıca, Anayasa'nın değişik 90. Maddesi, temel haklar ve özgürlüklerle ilgili uluslararası antlaşma hükümlerine iç hukuk kuralları karşısında üstünlük veren bir düzenlemeye sahiptir.

Hal böyle iken, uluslararası hukukta ve uluslararası toplulukta, özel olarak da Avrupa Birliği'nde daha geniş bir özgürlükçü eğilim kabul görmekteyken, Türkiye'nin bu alanda "devletin bekası" kaygısıyla dar yorumlar yapma yolunu seçmesini kabul etmek zordur. Konuyla ilgili olarak, Eğitim Sen ile ilgili bir davada, sendikanın tüzüğünde anadilde eğitimi savunmasını kapatma nedeni olarak yorumlayan Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun (HGK) kararının gerekçesi de hayli şaşırtıcı ifadelerle yüküldür. Gerekçe'den anlaşıldığı kadarıyla, HGK, insanların anadilleri olduğunu kabul etmekte, fakat anadilde eğitimi talep etmenin, bunu savunmanın anayasaya aykırı olduğu sonucuna

varmaktadır.²⁰ HGK, burada Anayasa'nın 3. Maddesi ile 42. Maddesi'ni bir arada ele almakta ve anadilde eğitimi savunmanın "ülke sınırları içerisinde eğitim ve öğretim alanında *anadil birliğinin sürdürülmesi* yönündeki ulusal istencini işlevsiz kılmaya yönelik" [vurgular eklenmiştir – L.K.] bir amaç taşıdığı sonucuna ulaşmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter bir devlet olduğu ve buna uygun olarak da Türkçeden başka bir dilin okullarda anadil olarak okutulamayacağı hükmünün getirildiğini düşünen HGK, bu hükmü "eğitimde anadil birliğinin sağlanması" diye anlamakta ve bunun da bir "ulusal istenç" konusu olduğunu kabul etmektedir ki, gerçekten vahim bir durumdur. Çünkü, insanların anadilleri, doğuştan getirdiğimiz en temel ve tabii farklılıklar arasındadır ve bu farklılıkların "istenç" ile giderilmesi mümkün değildir. Bunu ileri sürmek, yerçekimi yasasının bir kanun çıkarılarak kaldırılabilceğini ileri sürmek ile eşdeğerdir. HGK, insanların anadilleri olduğunu –neyse ki– kabul etmekte, ama anadil birliğini ülkenin üniter yapısının gereği olan bir istenç konusu olarak anlamaktadır ki, 2005 yılında üretilen bu yüksek mahkeme içtihadının nasıl bir insan hakları zihniyetinin ürünü olduğu da böylece ortaya çıkmış olmaktadır.

Türkiye'nin insan hakları alanındaki bir diğer önemli, örnek sorunu "ifade özgürlüğü" ile ilgilidir ve son yıllarda, hukuk reformlarının en önemli parçalarından birini oluşturan yeni Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesiyle ilgili olarak gündemdedir.²¹ Bu madde, "Cumhurbaşkanına hakaret"i düzenleyen 299. ve "Devletin egemenlik alametlerini aşağılama"yı hükme bağlayan 300. Madde'den sonra gelmekte ve "Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin kurum ve organlarını aşağılama" başlığını taşımaktadır. Madde, aynen şöyledir:

20. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun E. 2005/ 9-320 ve K. 2005/355 sayılı kararı.
21. Bkz. Levent Köker (Şubat 2007), "301. Madde Neden Kaldırılmalıdır?", *Birikim*, Sayı: 214, s. 49-51.

"Madde 301: 1) Türklüğü, Cumhuriyeti veya Türkiye Büyük Millet Meclisini alenen aşağılayan kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

2) Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini, Devletin yargı organlarını, askeri veya emniyet teşkilatını alenen aşağılayan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

3) Türklüğü aşağılamanın yabancı bir ülkede bir Türk vatandaşı tarafından işlenmesi halinde, verilecek ceza üçte bir oranında artırılır.

4) Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz."

Bu maddenin ifade özgürlüğü önünde önemli bir engel oluşturduğu, özellikle birinci fıkrasındaki "Türklük" tabirinin çok soyut ve geniş bir içerik taşıdığı, soyutluğu nedeniyle "aşağılama" konusu oluşturamayacağı gibi, kapsamının genişliği nedeniyle de ifade özgürlüğünün önünde büyük bir engel oluşturmaya elverişli olduğu ileri sürülmüştür. Başta Adalet Bakanı olmak üzere, yasanın bu maddesini adeta sahiplenenler ise, benzer düzenlemelerin Avrupa ülkelerinde de bulunduğunu, uygulamanın beklenip görülmesi gerektiğini iddia etmişlerdir.

Bugün gelinen noktada, TCK'nın 301. Maddesi'yle ilgili olarak şu değerlendirmeleri yapmak gerekmektedir: (1) Bu maddede yer alan "Türklük" tabiri, herhangi bir çağdaş demokratik hukuk devletinin yurttaş kitlesini anlatmaya yönelik "ulus" kavramına uygun bir tabir değildir. Maddenin gerekçesinde de belirtildiği üzere, *Türklük deyiminden maksat, dünyanın neresinde yaşarsa yaşasınlar Türklere has müşterek kültürün ortaya çıkardığı ortak varlık anlaşılır. Bu varlık Türk Milleti kavramından geniştir ve Türkiye dışında yaşayan ve aynı kültürün iştirakçileri olan toplumları da kapsar.*" (vurgular eklenmiştir-LK). Bu ifadelerden açıkça anlaşılıyor ki, maddeyi hazırlayanlar bu hükmü, yayıl-

macı (*irredentist*, ulusal sınırların ötesinde var olan Türklük unsurlarını da kapsayacak biçimde) bir milliyetçilik ideolojisini benimseyerek kaleme almışlardır. Böylece madde ile korunan hukuki menfaat, bir siyasi ideoloji olarak milliyetçilik, hatta onun yayılmacı, etnik ve ırkçılık ile hemzemin olan türevi olmuş, böylece maddenin kendisi bu siyasi ideolojiye karşı olan herkesin ifade hürriyetini engelleyebilecek bir genişlik içinde anlaşıl-maya imkân verir tarzda hukuk düzenindeki yerini almıştır.

Nitekim, son yıllarda bu maddenin uygulanmasındaki hızlı artış ile bu artışa paralel olarak gelişen etnik Türk milliyetçiliği hareketinin kamusal yükselişinin senkronize bir biçimde gündeme gelmeleri, bunun neticesinde tanık olmak durumunda kalınan cinayet, saldırganlık ve başlı başına suç oluşturan ırkçı ve ayrımcı propaganda eylemleri karşısındaki –fikir insanlarını 301'den yargılamak ve mahkûm etmek için gösterilen gayretkeşliğe taban tabana zıt olan– atalet, maddenin insan hakları düzeni açısından nasıl bir engel oluşturduğunu fazlasıyla kanıtlamış bulunmaktadır. Bütün bunlara rağmen, maddenin kaldırılmasını bırakın, değiştirilmesi yönünde bile ciddi herhangi bir girişim henüz ortada yoktur; getirilen bazı değişiklik önerileri ise herhangi bir hukuki anlam taşımaktan uzaktır. Sorunun bir bölümü de, elbette uygulayıcıların yetiştirme tarzında ve edindikleri hukuk kültüründe de aranmalıdır.

...

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, Türkiye'nin insan hakları alanında özellikle son yirmi yıl boyunca ama en hızlı ve radikal bir biçimde de son on yıl içinde önemli hukuk reformları gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bu reformlar, Türkiye'nin daha çok uluslararası ilişkilerdeki konumunun, özel olarak da AB'ye tam üyelik sürecinin damgasını taşımaktadırlar. *Reformların, her düzeyde insan hakları düşüncesindeki eleştirel ve kurulu hukuk dü-*

zeninin ötesine geçen, mevcut baskıcı uygulamaları deşifre edici, muhalif ve dolayısıyla sürekli değiştirici/dönüştürücü niteliğini yadsımaya yöneldiği ise bir başka gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Yapılan reformlarla birlikte insan hakları ile Türkiye devletinin kendi varlık ve beka kaygılarınca belirlenen çıkarları uyumlaştırılmak istenmiş, reformların bağlandığı insan hakları düşüncesi, bu anlamda, devletin yüksek menfaatlerine eklenmeye çalışılmıştır. Bunun yapılamadığı yerlerde ise, Türkiye'nin ya ayak dirediği ya da reformları uygulamada anlamsızlaştıracak esnek ve kaypak düzenlemelere yöneldiği anlaşılmaktadır. Devletin yüksek menfaatlerini koruma kaygısını insan hakları ile uyumlaştırmaya çalışmak gibi "zor" ve aslında neticede insan hakları nosyonunu güdükleştiren bu durum, AB ile ilişkilerin eski reformları destekleyici hızını yitirdiği günümüz ortamında, toplumun insan haklarıyla çoğu kez çatışan geleneksel değerlerinin ve bu değerleri de içeren yeni milliyetçilik/ulusalcılık dalgalarının etkisiyle, şimdiye kadar ki kazanımların da tehlikeye düşmesine neden olabilecektir. Bunun engellenmesi ise, insan hakları düşünce ve pratiğini canlı tutacak duyarlı hak ve özgürlük takipçilerinin kamusal varlığı olmadan mümkün olamayacaktır.

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün (2005), *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Doehring, Karl (2002), *Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)*, çev. A. Mumcu, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Donnelly, Jack (1995), *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, çev. M. Erdoğan ve L. Korkut, Ankara: Yetkin.
- Gözler, Kemal (2004), *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa Ekin Kitabevi.
- Hanski, Raija ve Martin Scheinin (der.), (2005), *İnsan Hakları Komitesi'nin Emsal Kararları*, çev. D. Orhun, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Heper, Metin (1997), *Türk Kamu Bürokrasisinde Gelenekçilik ve Modernleşme*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi; (2006) *Türkiye'de Devlet Geleneği*, İstanbul: Doğu-Batı.

Kaboğlu, İbrahim Ö. (1994), *Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Hukusal Yapısı Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: Afa.

Karadeniz, Özcan (2004), *Roma Hukuku, Tarihi Giriş-Kaynaklar-Genel Kavramlar-Kişiler Hukuku-Hakların Korunması*, Ankara: Yetkin,

Keyman, Selâhattin (2000), *Hukuka Giriş*, Ankara: Yetkin.

Köker, Levent (Şubat 2007), "301. Madde Neden Kaldırılmalıdır?", *Birikim*, Sayı: 214.

Kymlicka, Will (1998), *Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.

Larry, Alexander, (2006), *İfade Özgürlüğü Hakkı Var mı?*, çev. H. Çetinkaya-A. Çakıroğlu, İzmir: ARA-İık.

Oran, Baskın (2004), *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, Uygulama*, İstanbul: TESEV.

Özbudun, Ergun (2005), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin.

Tanör, Bülent (1978), *Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar*, İstanbul: May.

Taylor, Charles (2000), *Çokültürcülük ve Tanınma Politikası*, Cem Akış (haz.), İstanbul: Yapı Kredi.

Umur, Ziya (1999), *Roma Hukuku Ders Notları*, İstanbul: Beta.

Üçok, Coşkun, Ahmet Mumcu ve Gülnihal Bozkurt (2002), *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara: Savaş.

İNSAN HAKLARI VE MEDYA*

Gülgün Erdoğan Tosun

Giriş

1990 yılında Kopenhag'da gerçekleştirilen "AGİK İnsan Boyutu Konferansı" belgesinin 27. maddesinde, güçlü bir demokrasinin, demokratik değerlerin ve uygulamaların gündelik yaşam pratikleri içinde kurumsallaştırılmasının temel koşulları arasında gazetecilik, bağımsız medya, entelektüel ve kültürel yaşamda demokratik ilkelerin yerleştirilmesinden bahsedilir. 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'ni önemli bir milat olarak alırsak eğer, 1990'lı yıllarda etkileri daha görünür hale gelen globalleşmenin kazandırdığı ivmeyle bugün hem ulusal hem uluslararası gündemde insan haklarının belirleyici etkisini yadsımak mümkün değildir. Çoğu hükümet resmi politikalarının genel çerçevesini ve yasal uygulamalarını belirlerken insan hakları ilkelerini kaale alma yoluna gitmekte, insan hakları ana akımı çerçevesinde yeni uluslararası ve ulus-aşırı örgütler ortaya çıkmaktadır. Aslında söz konusu olan, ulusal ve uluslararası/ulusaşırı örgütler, araştırma merkezleri ve yayınlanan raporlar ara-

cılığıyla yerel devlet-toplum ilişkilerinin insan hakları dolayımından küreselleşmesidir. Buna bağlı olarak, insan hakları sorunu hem kamu politikalarında hem de kamuoyunda giderek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

Kamusal alandaki çokseslilik ve çoğulcu medya yapılarının varlığı demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Temsili demokrasi düşüncesi içinde, toplum ve devlet ilişkileri açısından aracı kurum olarak daha çok sivil topluma dahil edilen medya (basın), uygulamada dördüncü kuvvet olarak değerlendirilmektedir. Oldukça iyimser bir yaklaşımdan beslenen bu düşünceye göre, demokrasinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi, insanların hak ve özgürlüklerinin korunabilmesi için yasama, yürütme ve yargı güçleri yanında dördüncü bir kuvvet olarak çoğulcu medyaya ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, medyanın dördüncü kuvvet olarak tanımlanması, onu doğrudan doğruya siyasal iktidarla ilişkilendirir. Yasama-yürütme-yargı olarak bölünmüş iktidarın dördüncü parçası olarak işlev görmesine gönderme yapan bu yaklaşım son tahlilde onu siyasal iktidarın bir parçası haline getirir. Oysa medyanın, tam da temsili demokrasi düşüncesinin iyimser yaklaşımında bahsedilen işlevleri yerine getirebilmesi için, siyasal iktidarın bölünmüş kuvvetlerinin bir parçası olarak değil, sivil toplumun içinde eylediği kamusal alanın bir parçası olarak yeniden konumlandırılması gerekir. Medyanın kendi kendini konumlandırmasına ve kendine biçtiği (bir bakıma gönüllü olarak üstlendiği) role yakından baktığımızda, ironik olarak, "dördüncü kuvvet"(i) olarak siyasal iktidarla ilişkilen(diril)miş bir yapılanmanın baskın karakter olduğunu söyleyebiliriz. Bunun temel nedeni, liberal demokrasi kuramlarında yasama-yürütme ve yargı karşısında eşit ve bağımsız bir dördüncü kuvvet olarak idealleştirilmiş olan medyanın, uygulamada diğer üç kuvvetle arasındaki dengenin şu veya bu nedenlerle bozulmuş olmasıdır.

* Bu çalışma BİA *İnsan Hakları Haberciliği* eğitim çalışmalarında sunulduktan sonra, *Sivil Toplum* dergisinin Ocak-Haziran 2006 tarihli İnsan Hakları özel (13) sayısında yayımlanmıştır.

Aslında her iki bakış açısı da temelde, Habermas'ın *Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü* (1997) ve *İletişimsel Eylem Kuramı* (2001) çalışmalarının özünü oluşturan, demokratik siyasal kurumlar ve bunların işleyişleri ile kitle iletişim araçlarının yapılanmaları ve pratikleri arasında yakın ilişki olduğu teziyle örtüşmekte, bir ölçüde bu tezden beslenmektedir. Günümüzün –kamusal yayıncılık ideallerinin giderek marjinalleştiği– büyük ölçüde yaygın medya tarafından manipüle edilen (*mediated*) yaşama evreninde, iletişimsel eylemin gönderme yaptığı nesnel, toplumsal ve öznel dünyalar söz ediminin baskın tarafı olan gazeteciler ve gazetecilik pratikleriyle biçimlenmektedir. Bu yazının amacı; insan hakları, hak örgütleri ve mücadeleleri örneğinde medyanın söz edimlerinin makro analizini yaparak, bu söz edimleri sırasında gönderme yapılan nesnel, toplumsal ve öznel dünyaların biçimlendiriliş tarzını az çok ortaya koymaya çalışmaktır.

Sivil toplum, kamusal alan ve insan hakları

İlhamını klasik demokrasi anlayışından alan, liberal ve temsili demokrasi uygulamalarını temsiliyetten her düzeyde katılımcılığa doğru evriltmek suretiyle demokrasiyi demokratlaştırma projesini içinde barındıran yaklaşımların ortak vurguları diyalogik, müzakereye açık kamusal alan ve sivil toplum üzerinedir (Bkz. Giddens, 2002; Sarıbay, 2000). Kamusal alanın demokrasi kuramları içindeki önemi, devlet ile toplumsal alan arasındaki özerk aracı kurumlara sahip olması nedeniyle içinde barındırdığı, toplumu ve siyasal sistemi dönüştürücü potansiyelinden kaynaklanmaktadır. Gellner'e göre "sivil toplum, devlete yeterince güçlü bir şekilde karşı koyabilen ve büyük çıkarlar arasındaki tarafsız ve barışı koruyucu rolünü yerine getirmesi devlet tarafından engellenmese bile toplumun [geri?] kalanının devletçe atomlaştırılmasını ve istibdat altına alınmasını önleye-

bilecek muhtelif devlet-dışı örgütlerin bütünüdür" (Aktaran Tosun, 2003: 235). Tanımda sivil toplumun toplumsal iyiyeye katkı sağlayıcı rolünün ne olması gerektiği de açıkça belirtilmektedir; *devletin, toplumun geri kalanı üzerindeki gizil ideolojik hegemonyasının önlenmesi*. Vurgulanan işlev onun dönüştürücü potansiyeliyle ilişkilidir.

Devlete karşı sivil toplum dikotomisini başlangıç noktası olarak devam etmek gerekirse, kamusal alan içinde insan hakları alanı iktidar (tahakküm) ilişkileri karşısında muhalif kültürlerin (alt-siyasetin) oluşması açısından en elverişli alandır. Söz konusu muhalif kültürün/söylemin sivil toplum alanındaki ana kaynağı ise insan hakları örgütleridir. Her ne kadar, toplumsal zihniyette "kutsallaştırılmış devlet" in "hikmeti kendinden menkul hükmetme biçim ve araçlarıyla... toplumsal demokratik eylem kabiliyetini" azaltması, "kadın haklarından, dini –etnik–, kültürel haklara dek hemen hemen hayatın her alanını" (Cihangir, 2004: 13) çoraklaştırmasının önü açıksa ve sivil toplum alanı kendi alternatif vahşetini içinde barındırma potansiyelini taşıyorsa da, halen iktidardan görece özerk pratiklerin ve söylemsel muhalefetin geliştirilme potansiyeline de aynı anda sahiptir. Sivil toplumun hegemonik iktidar ilişkilerinin karşısında geliştirebileceği alternatif söylemin ve siyasetin kamusal alana taşıyıcısı medyadır. Burada belirtilmesi gereken nokta, toplumsal görüş ve düşüncelerin ifade mekânı olarak kamusal alanın, ancak üst siyasal iktidarın denetim ve gözetiminden yalıtıldığı ölçüde siyasetin arka sahnesi olma rolünü yerine getirebileceğidir (Scott, 1995: 168).

Sivil toplum içinde önemli bir alt-siyaset alanı oluşturan insan hakları "devlet tarafından güvence altına alınsın ya da alınmasın, belirli bir tarihsel aşamada, onurlu bir yaşam sürdürmek için insanın sahip olması gerektiği düşünülen tüm hakları" ifade eder (Uygun, 2000: 16). İnsan hakları alanı, politik sistemin yukarıdan aşağıya iş görme/düşünme pratiklerinin karşısında

aşağıdan yukarıya itici, körükleyici, engelleyici veya kurucu potansiyelin her daim canlı tutulduğu bir alandır. 1990'lı yıllardan bu yana dünyada ve Türkiye'de ivme kazanan sivil toplum içindeki insan hakları temelli yeni toplumsal hareketlerin, taban inisiyatiflerinin asıl önemi, devlet ile toplum (sivil toplum) arasındaki ilişkinin insan hakları odağından yeniden düşünülmesine yaptıkları katkıdır.

İnsan haklarının korunmasının doğrudan doğruya devletten beklenmesi, insan hakları ihlallerinin de büyük ölçüde devletten gelmesi nedeniyle devletin ikircikli bir rolü olduğu açıktır. Sivil toplumun da sahneye çifte rolle çıkabileceğini belirtmek gerekir: kurban ve kuvvetlendirici. Sivil toplumun çifte rolü insan hakları ihlalinin genellikle kurbanı olmasıyla ve insan haklarının uygulanmasını talep etmesiyle bağlantılıdır. Sonuçta, "sivil toplumun ve sivil toplum örgütlerinin yokluğunda, bir kurum olarak insan hakları pek çok ülkede, hatta ülkelerin çoğunda, belki de tümünde anlamsız olacaktır (Galtung, 1999: 162-3). Galtung'a göre bu tez tersinden de okunabilir: "İnsan hakları sivil topluma önemli bir cevher, örneğin insan hakları gözlemcileri, hatta bekçi köpekleri kazandırmıştır. Bunlar sahibini dikkatle izleyen, gerektiğinde ona tekme atanlara havlayan, hatta tekme atan bacakları ısırarak, zaman zaman kendileri de önemli bir risk alan teriyer cinsi köpekler gibidir. Ancak bunu yapabilecek donanıma sahip midirler? Bunu yapma yetkileri var mıdır?" (1999: 163) Her iki sorunun da birer paradoksa yol açacağını ileri süren Galtung'a göre; "eğer bir yetkileri olsaydı, STÖ'ler toplumun devletteki en önemli ifadesi olan ulusal mecliste de yer alabilirdi... bazen sahibini koruyan bir teriyerden ziyade tekme atan bir bacak olabilirdi... Eğer yeterli donanıma sahip olsalardı, sorun bu kadar büyük olmazdı. Ortama ege-men olamayıp akıntıya karşı ilerledikleri sürece, normatif bir güç sergilemek durumundadırlar. İnsanları ürkütecek ya da va-

atlarla kandırarak bir güçleri yoktur; bunlar devletin ve sermayenin işidir." Sonuçta paradoksal olarak, maddi destek uğruna ya şirketlerin ya da hükümetlerin birer parçası haline gelme riski vardır (1999: 164). Bu bağlamda, sivil toplumun devlete doğrudan doğruya muhalif olma konumunu içeren bir alanında konuşlanmış olan insan hakları örgütlerinin akıntıya kürek çekecek gerçekleştirmeye çalıştıkları demokratik insan hakları ilkelerinin yerleştirilmesi çabalarında en önemli yardımcılarının büyük sermaye grupları ve devletten ziyade toplumsal sorumluluk duygusuna sahip medyanın olması gerektiği açıktır. Elleri yeterli yetki ve donanım bulunmayan insan hakları örgütleri kamusal alanda seslerini duyurmalarına, insan hakları ihlallerini ortaya çıkarmalarına yardımcı olacak kampanyalarını destekleyecek medya ve gazetecilere ihtiyaç duyar. Dolayısıyla bağımsız, sorumluluk sahibi medya ve gazeteciler insan hakları örgütlerinin oksijenidir denilebilir.

Medya, devletin eylemlerinden doğan gizli insan hakları ihlallerine karşı eleştirel bir tepki ortaya koymak suretiyle hayata geçirilebilecek aleniyet (*publicity*) ilkesi sayesinde (Splichal, 2005: 562), sıradan yurttaşların insan haklarının korunmasına katkıda bulunabilecektir. Ancak Splichal'ın da bahsettiği üzere, ticari medyanın yaygınlaşmasının sonucunda, demokratik yurttaşlığın temeli olarak görülen aleniyet düşüncesini önemsemeyen medyanın insan haklarının korunması konusundaki uğraşları da zayıflamaktadır (2005: 563). İnsan hakları sorunlarının ve ihlallerinin uluslararasılaşması devletleri uluslararası alanda bazı sorumluluklar ve yeni ihdas edilen haklara saygı gösterme, onları koruma yükümlülüğü getirirken, sermayenin uluslararasılaşmasının medya yapıları, pratikleri ve içerikleri üzerinde yarattığı benzeşme, yakınsama (*convergence*) ve Batı merkezli hegemonik etki insan hakları ihlallerinin alenileştirilmesini, hesap sorulmasını zorlaştırmaktadır.

"Kamusal alanın uzlaşım karakteri, ahlaki, kültürel ve politik düzeylerde tesis edilen uzlaşılara dayalıdır" (Müftüoğlu, 2005: 68). Doğası gereği devlet ile toplum arasında çatışmalı bir alan olagelen insan hakları alanı demokrasinin kurumsallaşması ve pekişmesi açısından söz konusu uzlaşılara en fazla ihtiyaç duyulan alanlardan biridir. Kamusal alanda insan haklarıyla ilgili uzlaşımın tesisi konusunda medyanın alacağı tavrı etkileyen genel bir çerçevenin mevcudiyetini vurgulamak gerekir. Bu uzlaşım etkinlikleri çerçeveleyen dört önemli faktör üzerinde durulur: "politik bağlam, ekonomik koşullar, gazeteciliğin niteliği (kalitesi) ve kamunun tutumu". Bu dört faktör despotik yönetimin mi, hukukun üstünlüğü ilkesinin mi geçerli olduğuna; medyanın ekonomik olarak özerk mi, iktidarın kontrolünde devlet aygıtının bir parçası olarak mı var olduğuna, gazeteciliğin eleştirel ve analitik bir yöntemle mi yoksa, iktidarın kullandığı, düşmanca dile sahip olan bir stenograf olarak mı yapıldığına, demokratik geleneklerle aydınlanmış bir kamusal tavrın mı, yoksa otoriter değerler sisteminden beslenen bir kamusal tavrın mı baskın olduğuna bağlı olarak farklı yönlerde etki yapacaktır (Reljic, 2004: 7). Demokratik toplumsal yapılanmayı destekleyecek medya modeli ancak bu dört unsurun da güçlü olması sayesinde işlerlik kazanabilir. Bu ayaklardan birinin zayıf olması halinde medyanın hak örgütlerini ve mücadelelerini kamusal müzakere alanına taşıma işlevleri zayıflayacak, tam aksine devletin ideolojik birer aygıtı olarak örtme, saklama, baskılama işlevini üstleneceklerdir.

Türkiye'de sivil toplum alanı içinde hak örgütleri ve medya

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de 1980'lerden itibaren varlık ve etkinlik alanını giderek genişleten sivil toplum örgütleri içinde insan hakları örgütlerinin kurulması süreci Türkiye açısından pratik bir zorunluluğun da eseri idi. 1980 darbesi sırasında ale-

nileşen ve yaygınlaşan insan hakları ihlalleri karşısında 1986 yılında ilk kurulan insan hakları örgütleri diyalektik olarak darbe sürecinin doğal bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Toplumu bütünüyle sarıp sarmalayan otoriter eğilimlerin hâkimiyeti yüzünden hak örgütleri sivil toplumun en zor gelişen, en fazla baskı ve şiddete maruz kalan alanı olmuştur. Türkiye'de insan hakları örgütlerinin ve mücadelelerinin tarihi ile demokratikleş(eme)me tarihi arasında yakın ilişki vardır. İnsan Hakları Derneği üzerinden örnek verecek olursak, Türkiye'nin ilk İnsan Hakları Derneği (İHD) Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun talepleri doğrultusunda, eski Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak başkanlığında 1946 yılında kurulmuş, varlığını ancak birkaç ay sürdürebilmiştir. İkinci İHD 1962 yılında Türkiye İşçi Partisi Başkanı Mehmet Ali Aybar ve arkadaşları tarafından kurulmuşsa da, birincisiyle aynı akibeti paylaşmıştır. 1970'lerden 1980'lere uzanan süreç içerisinde insan hakları hareketinin temsilcilerinin Uluslararası Af Örgütü ile ilişkileri devlet tarafından komünistlerin ve devlet düşmanlarının bir propaganda aracı olarak yorumlanmıştır (Plagemann, 2001: 361-2). Bu yaklaşım nedeniyle insan hakları eylem ve mücadele alanı her zaman "doğal olarak" devletin müdahalesine açık bir alan olarak görülmüştür.

Plagemann'ın da belirttiği gibi, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından insan hakları eylem alanı iki düzlemde gelişmiştir. "Bunlardan ilki Amnesty International, Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (FIDH) veya Uluslararası Hukukçular Komisyonu gibi örgütlere bilgi aktarımıydı. İkinci olarak ise cezaevlerinde tutukluluk koşullarına karşı protesto eylemleri yapılıyor, bu protestolar cezaevi kapılarında tutuklu aileleri ve yakınlarının, özellikle annelerinin protestolarıyla birleşiyordu" (2001: 362). Askeri darbenin ardından normal siyasi yaşama geçişle birlikte, "1986'da İHD ile Tutuklu ve Hükümlü Aileleri Yardım-

laşma Derneği (TAYAD) kuruldu. Ancak her iki kuruluş da Türkiye'nin sivil toplum hayatının uğradığı sektelerden dolayı ne örgütsel bir geleneğe ne de kapsamlı bir teorik tartışmaya dayanabiliyordu" (Plagemann, 200: 363). Her iki örgüt de 1980 darbesinin ürünü olan işkencenin önlenmesi ve rehabilitasyonu amacıyla "tabandan gelen bir ihtiyaçla, bir sosyal potansiyeli olan, sosyal yanı ağır basan" (Önen, 2004: 236) hareketlerdi. İHD ve ardından kurulan İnsan Hakları Vakfı sivil toplum içinde bir yandan işkencenin tedavi ve rehabilitasyonu, diğer yandan da insan hakları ihlallerinin izlenmesi ve raporlanması işlevlerini yerine getirmektedir.

Sivil toplum alanında insan haklarına bakış konusunda ideolojik farklılıkların bulunduğunu belirtmek gerekir. 1980'li yıllarda solcu ve sağcı ayrımı gütmeyen hak ihlalleri, tutuklamalar ve işkence mevcut olduğu halde bu iki grubun insan hakları hareketine ve maruz kaldıkları duruma bakışları farklıydı. "Ülkücüler kendi maruz kaldıkları işkence vakalarını devletle ilgisi olmayan münferit birer olay olarak değerlendirmiş ve bu olayları devlet yanlısı olan kendileriyle devlet kurumları arasında halledilmesi gereken bir iç mesele olarak kabul etmişlerdir" (Plagemann, 200: 365). İnsan haklarının farklı ideolojik kesimler tarafından farklı algılanışı ile insan hakları ihlalleri arasında sıkı bir bağlantı olduğu söylenebilir. "İnsan hakları, kamuoyunun belirli bir kesimi ve kamu kurumları çalışanları tarafından *ideolojik* ve bu niteliğiyle de *ülkenin birlik ve bütünlüğüne bir tehdit* olarak algılandıkça" (Dağı, 2000: 200) hak ihlallerinin önlenmesi zorlaşmaktadır. İnsan haklarını devlet karşıtlığı bağlamında değerlendiren gelenek salt bazı ideolojik kesimlerle, kamu kurumlarına/devlete özgü değildir, yaygın medya da bu geleneğin bir parçasıdır.

Milliyetçi kesim bir yana bırakıldığında, 1988 yılında sağ ve İslami-muhafazakâr yelpazede bulunan partilerin bazı popüler

mensupları tarafından, esas amacı milletvekillerini başörtüsünün resmi kurumlarda serbest bırakılması yönünde etkilemek olan Temel Haklar ve Özgürlükler Derneği kurulmuştur. Muhafazakâr kesimin günümüze dek ulaşan en etkin insan hakları örgütü 1991'de kurulan MAZLUMDER'dir. İslami bir insan hakları anlayışı temelinde ortaya çıkmış olan bu dernek giderek uzmanlaşarak, Avrupalılaştı ve evrensel geçerliliği olan bir insan hakları anlayışını esas almış olup (Plagemann, 2001: 382), bugün Türkiye'deki insan hakları eylem alanının ikinci ana eksenini teşkil etmektedir. 1990'ların ikinci yarısından günümüze bu iki aksın etrafında kurulan diğer sivil toplum örgütleriyle (Toplumsal Hukuk Araştırmaları Vakfı, Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği "AK-DER", İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı gibi) birlikte, insan hakları alanı yavaş da olsa giderek genişlemektedir. Bu iki ana aksın haricinde, kadın hakları, çocuk hakları ve hasta haklarıyla ilgili derneklerin de aynı süreçte artan bir ivmeyle geliştiklerini söyleyebiliriz.

İnsan hakları örgütleri devlet-toplum ayrışmasının sınırlarında mücadelelerini yürütürler. Bu nedenle ister istemez edindikleri "devlete karşı muhalif olma" karakteri onları devlet gözünde şüpheliye yaklaşılabilir birer örgüt haline getirmekte ve faaliyetlerinin sıklıkla yasaklanmasına yol açmaktadır. Türkiye'de özellikle 2000'li yılların başından itibaren itibarı giderek artan insan hakları kavramının ve insan hakları mücadelesine daha "ılımlı" yaklaşan devlet politikalarının temelinde AB ile ilişkiler önemli rol oynamaktadır. Bu çerçevede AB ile uyum yasalarının çıkarılması bir tür "ev ödevi" olarak değerlendirilmektedir. "Ev ödevleri nasıl yapılır?" sorusunu kendimize sorduğumuzda vereceğimiz yanıtlar insan hakları sorununa yaklaşımımıza ilişkin ipuçlarını barındırmaktadır. 1999 sonrasında Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde imzalanan Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki yükümlülük-

ler çerçevesinde kurulan Başbakanlığa bağlı "İnsan Hakları Başkanlığı" ve alt kuruluşları olarak il ve ilçelerde –mahalleye dek inen– "İnsan Hakları Kurulları"na tanık olduk. Atanmış bir başkana sahip İnsan Hakları Başkanlığı'nın il ve ilçelerdeki kurullarının başkanları da yine atanmışlardan –vali ve kaymakamlar– oluşmakta. Mahalleye dek inen insan hakları şikâyet kutuları ise, çoğu muhtarın belirttiğine göre halen boş. Bu gelişme aslında, içinde yıllardır yaşadığımız –en kötüsü alıştığımız–, devletin kontrol güdüsüyle biçimlenen devlet-toplum ilişkilerinde yabancı olmamız, "eğer bir örgüt gerekiyorsa onu da biz kurarız" mantığının sivil topluma yansımından başka bir şey değildir. İnsan hakları alanının sivil toplum ayağını temsil eden dernek ve vakıflarla resmi ayağını temsil eden İnsan Hakları Başkanlığı'nın buluşma platformu olarak (Önen, 2004: 237-8) ortaya çıkan İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun¹ hazırladığı "Azınlık Hakları Raporu"na yönelik tepkiler, raporun ve rapora yönelik tepkilerin medyada yer alma biçimi dikkate alındığında, görünürde devlet katındaki "ev ödevi" anlayışından kaynaklanan iyi niyetinin ne kadar yapıştırma olduğu anlaşılmaktadır.

Medyada insan hakları, hak örgütleri ve haber değeri

İnsan hakları alanında medyanın haber pratikleri, onun devlet-sivil toplum ilişkileri açısından siyasal iktidarın mı, sivil toplum mu sesi olduğu demokratikleşme sürecindeki yönlendirici

rolünün turnusol kâğıdı olarak değerlendirilebilir. Medyanın bu alanda üstlenmesi gereken rol ve işlevler Birleşmiş Milletler tarafından Kitle İletişim araçlarının barış ve insan hakları konusunda kullanımıyla ilgili olarak 1978'de kabul edilen dört ilkeyle belirlenmiştir (Aktan, Vural, 2000: 374-9). Söz konusu ilkelere göre; (a) İnsan hak ve özgürlüklerinin kullanılması, barışın ve uluslararası anlayışın güçlendirilmesinde hayati önemi olan bir faktördür. (b) Halk tarafından haberlere ulaşılması, haber kaynaklarının ve araçlarının çeşitliliğinin sağlanması suretiyle her bireyin, olayların gerçekliğini denetlemesine ve olayları objektif bir biçimde değerlendirmesine imkân sağlanır. Kitle iletişim araçlarının halkın ve bireylerin ilgi alanlarına yanıt verebilmesi, ve böylece haberlerin işlenmesine halkın katılmasının sağlanması da önemlidir. (c) Söz konusu araçlar dünyada barış ve uluslararası anlayışın güçlendirilmesi, insan haklarının geliştirilmesi, ırkçılık, ayrımcılık ve savaş kışkırtıcılığı ile mücadele edilmesi amacıyla seslerini duyurma imkânı bulamayan baskı altındaki insanların seslerini duyurarak, insan haklarının geliştirilmesine katkıda bulunur. (d) Gazetecilerin ve kitle iletişim araçlarının diğer mensuplarının bu ilkeler doğrultusunda hem kendi ülkelerinde hem de yabancı ülkelerde mesleklerini yapabilmeleri için gerekli şartların güvence altına alınması gerekir.

Medyanın yukarıda normatif birer değer olarak vazedilmiş olan ideal beklentileri karşılayabilmesi büyük ölçüde gazetecilerin niteliği, haber ve ifade özgürlüğü kavrayışlarıyla yakından ilişkilidir. Gazeteciler tarafından "haber alma, ifade özgürlüğü ve eleştirinin her insanın temel özgürlüklerinden biri" olduğunun benimsenmiş olması, gazetecinin tüm ödev ve haklarının bu haktan kaynaklandığının bilincinde olması gerekir. Bir başka ifadeyle 1971 tarihli Gazetecinin Yasası'nda da belirtildiği üzere "gazetecilerin kamu indindeki sorumluluğu, her türlü başka sorumluluktan, özellikle de işverenleri ve kamu yetkililerine

1. 25 Mart 2005 tarihinde beş sivil toplum örgütü (Adli Tıp Uzmanları Derneği, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği, Türk Tabipleri Birliği, Türkiye İnsan Hakları Kurumu Vakfı, Türkiye İnsan Hakları Vakfı) samimiyetsiz buldukları için Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu üyeliklerinden çekildiklerini açıklamışlardır. 2005 yılının Ağustos ayında ise İnsan Hakları Vakfı, İHD, Helsinki Yurttaşlar Derneği, MAZLUMDER, Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve Uluslararası Af Örgütü bir araya gelerek *İnsan Hakları Platformu*'nu kurduklarını açıklamışlardır. PKK tarafından kaçırılan Jandarma Er Coşkun Kırandı ile Polis Memuru Hakan Açıl'ın serbest bırakılması sürecinde MAZLUMDER ve İHD'nin ortak çabalarının başarıya ulaşması yakın dönemde insan hakları alanının sivil toplum içinde güçlenmesini sağlayan gelişmeler olarak vurgulanabilir.

karşı sorumluluktan önce gelir. Bilgilendirme misyonu zorunlu olarak gazetecilerin bizzat ve kendiliğinden bir şekilde kendi kendilerine dayattıkları sınırları içerir... Ama bu ödevlere gazetecilik mesleğinin ifası sırasında gerçek bir şekilde uyulabilmesi, ancak, bağımsızlığın ve mesleki saygınlığın somut koşulları gerçekleştirildiği taktirde mümkündür" (2004). Çeşitli belgelerde ve akademik dünyada idealize edilen kamusal alan imgesiyle gazetecilerin meslek pratikleri içindeki kamusal alan algıları arasında bir açık olduğunu kolaylıkla söyleyebiliriz. Akademik-idealize kamusal alan imgesinde yurttaşlar kamusal tartışmaya katılmaya istekli bireyler olarak tanımlanır. Bu ön kabulden hareketle yetiştirilen gazetecilerin toplumsal eşitsizliklerin ve hegemonyanın baskısı altında ezilmiş, sesini duyuramayan, bastırılmış ve engellenmiş gruplara nasıl ulaşabileceğiyle ilgili (Haas, Steiner, 2001) bir yol haritası doğal olarak ellerinde bulunmamaktadır. Yurttaş gazeteciliği ile ilkelerin yokluğu ya da zayıflığı olarak da yorumlayabileceğimiz bu durum, en fazla insan haklarıyla ilgili haber üretim süreçleri üzerinde etkili olmaktadır.

İnsan haklarıyla ilgili konuların ve ihlallerin medya gündemine taşınması açısından medyayı genel olarak değerlendirdiğimizde, özellikle Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin de etkisiyle, eskisine oranla artan bir şekilde insan hakları konusunun bahsedilmeye değer, haber değeri olabilecek bir haber konusu olarak görülmeye başlandığını söyleyebiliriz. Bu sadece Türkiye'ye özgü bir gelişme olmayıp Uluslararası İnsan Hakları Konseyi'nin 2002 yılı raporunda da yer verdiği bir gözlemdir. Rapora göre, medyanın, sadece insan hakları ihlallerine karşı değil, aynı zamanda insan haklarını korumak, geliştirmek için oluşturulmuş kurumsal aygıtlara karşı ilgisi de giderek artmaktadır. Raporda, Batı'daki gelişim sürecinde özellikle son yirmi beş yılda devletlerin insan hakları konusunda attıkları adımlara paralel olarak

sivil toplum içinde doğup gelişen insan hakları örgütlerinin sayıya artmasının da bunda etkili olduğu belirtiliyor (2002: 16). Bu örgütlerin insan hakları ihlallerini izlemeleri, hükümetler üzerinde birer baskı grubu olarak faaliyet göstermeleri ve daha da önemlisi konuyla ilgili bilgilendirme yaparak basını beslemesinin insan haklarına ilişkin kamusal gündemin oluşmasında etkisi yadsınamaz.

Medyanın insan hakları sorunlarına ilişkin yaklaşımını global düzeyde analiz eden raporun sonuçlarına dayanarak devam edersek; insan haklarıyla ilgili haberler medyada eskisine oranla biraz daha fazla yer bulmakla birlikte, pek çok insan hakları sorunu medyada ya yetersiz yer bulmakta ya da hiç yer bulmamaktadır. Sorunlar daha az göze batmakta, haber süreçleri daha yavaş işlemekte ve daha nadir haberleştirilmektedir. Bunun yanı sıra, insan hakları halen büyük ölçüde siyasal ve sivil haklar olarak anlaşılmakta, uluslararası ekonomi, yoksulluk, eşitsizlik ve sosyal-ekonomik ayrımcılık gibi ekonomik sorunlar medya tarafından haberleştirilirken bu sorunların içerdiği ekonomik, sosyal ve kültürel haklar boyutu çoğu zaman ihmal edilmektedir. Öte yandan medya insan haklarıyla ilgili enformasyonu açıklamada ve onu bir bağlama oturtmada yetersiz kalmaktadır. İnsan hakları ihlallerine ve insan hakları standartlarına ilişkin verilerde eksiklik olmasa dahi, bu verilerden yola çıkılarak verilen bilginin kamuoyu üzerindeki etkisi beklenildiği kadar yüksek olmamaktadır. Hak haberlerini verirken insan haklarıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı için özel, yasal ve siyasal boyutlara fazla dikkat etmemekte, bağlamı çoğu zaman iskalamaktadır (2002).

İnsan haklarıyla ilgili haber üretim süreçlerine ilişkin olarak çizilen medyanın genel tavrıyla ilgili değerlendirme Türkiye açısından da geçerlidir. Medyanın insan hakları haberlerine yaklaşımını çok genel hatlarıyla ortaya koyabilmek amacıyla yaptığı-

Tablo 1 : Medyada insan haklarına ve popüler kültür ikonlarına ilişkin bazı terimlerin yer bulma sıklığı

Gazete /Site	İnsan hakları	İHD	MAZLUMDER	İ. Tatlıses	G. Ergen	H. Avcı
<i>Milliyet</i> (1996)	14.600	387	109	330	268	535
<i>Radikal</i>	15.100	499	110	642	528	712
<i>Sabah</i> (1997)	29.800	182	78	804	1.092	3.930
<i>Hürriyet</i> (1997)	671	161	15	133	88	393
<i>Vatan</i>	446	46	36	264	94	200
<i>Zaman</i> (1997)	35.100	1.770	1.420	597	282	771
<i>Yeni Şafak</i> (1999)	1.030	188	252	165	52	155
<i>Türkiye</i>	115	120	2	2	10	12
<i>Akşam</i>	639	152	49	229	739	281
www.haberx.com	798	156	35	520	130	210
www.haberturk.com	340	322	6	238	287	1.040
www.bianet.org	3.050	950	445	84	41	74

mız bir incelemede² dikkat çekici sonuçlara ulaşılmıştır. Aşağıdaki tabloda Türkiye'de günlük yayın yapan dokuz gazete ile internet üzerinden yayın yapan üç haber sitesinin tarama sonuçları yer almaktadır. Tarama 25 Ocak 2006 tarihinde Google'un "site içinde arama" özelliği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tablodaki verilere göre, "insan hakları" kelimesinin geçme sıklığı açısından *Zaman* gazetesinin açık ara üstünlüğü söz konusudur. Genel olarak "insan hakları" teriminin geçme sıklığının yanı sıra, "İnsan Hakları Derneği" (İHD) ve "MAZLUMDER" in geçme sıklığının da, en yakın rakipleri olan *Sabah*, *Radikal* ve *Milliyet* gazetelerine oranla oldukça yüksek olması nedeniyle, bu gazetenin insan hakları sorunlarına, ihlallerine en fazla yer veren gazete olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü, insan hakları örgütlerinin isimlerinin geçtiği yerlerde genellikle bir hak ihlalinin söz konusu olma ihtimali yüksektir.

Dikkat çekici bulgulardan biri yaygın medyanın temsilcilerinden *Sabah* gazetesinin 1997'den bugüne gelen arşivlerinde "insan hakları" terimine 29.800 defa rastlanırken, İHD (182) ve Mazlumder'in (78) geçme sıklığının oldukça düşük olmasıdır. Bu durum, akla "insan hakları" teriminin hak ihlalleriyle müca-

2. Yaptığımız incelemeyle ilgili bazı yöntemsel bilgileri vermek, bundan sonra yapılacak benzeri çalışmalar için yol gösterici olacaktır. Tarama sırasında hem gazetelerin kendi arşiv tarama araçları hem de Google'un site içi tarama özelliği birlikte kullanılmıştır. Gazetelerin kendi arşiv tarama araçlarının kullanımı sonrasında ortaya çıkan sayılar genellikle Google'un site içi arama özelliğinin kullanımı sonrasında ortaya çıkanlardan az olmuştur. Örneğin *Milliyet* gazetesinin kendi arşiv tarama özelliği "insan hakları" kelimesine 2.142 kez rastlarken, Google aracılığıyla www.milliyet.com.tr adresinin içeriği tarandığında 14.500 sayısına ulaşılmıştır. Buna benzer durumda genelde en yüksek rakam temel alınmıştır. Gazetelerin yanındaki yıllar arşivlerin uzandığı tarihlerdir. Hepsini için net bilgiler olmadığından sadece bilgisine ulaşılabilenler verilmiştir. İnsan haklarına karşılık, gazetelerde magazine ayrılan yeri görebilmek amacıyla popüler üç kişinin de isimleri taramaya eklenmiştir. Tarama sırasında "insan hakları", "İnsan Hakları Derneği", "İHD", "MAZLUMDER", "Mazlumder", "İbrahim Tatlıses", "Gülben Ergen", "Hülya Avcı" kelimeleri çift tırnak kullanılarak yazılmıştır. Dernek isimlerinin farklı yazılışları nedeniyle hem "İHD" hem de "İnsan Hakları Derneği", hem "MAZLUMDER" hem de "MAZLUMDER" kelimelerinin taramasının sonucunda ortaya çıkan sayılardan en büyüğü tabloya alınmıştır. Böylece ikinci kez sayım engellenmeye, fakat farklı yazılışlar da dikkate alınmaya çalışılmıştır.

Tablo 2: Şubat 2005 Medya İzleme Raporu (Genel Hak Haberciliği)

Toplam Haber	İnsan Hakları		İfade Özgürlüğü		Kadın Hakları		Çocuk Hakları		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Ü. Ö. Gündem	2664	4,95	33	1,24	85	3,19	31	1,16	281	10,55
G. Evrensel	2571	4,55	30	1,17	21	0,82	11	0,43	179	6,96
Birgün	3814	2,94	22	0,58	27	0,71	23	0,60	184	4,82
Cumhuriyet	3817	1,68	26	0,68	25	0,65	21	0,55	136	3,56
Radikal	3972	1,79	14	0,35	12	0,30	20	0,50	117	2,95
Zaman	3439	1,16	19	0,55	4	0,12	22	0,64	85	2,47
Yeni Şafak	3882	1,24	13	0,33	3	0,08	9	0,23	73	1,88
Milliyet	4424	0,88	18	0,41	8	0,18	9	0,20	74	1,67
Hürriyet	4517	0,46	11	0,24	14	0,31	6	0,13	52	1,15
Sabah	4478	0,49	8	0,18	6	0,13	11	0,25	47	1,05
Vatan	3914	0,51	6	0,15	9	0,23	4	0,10	39	1,00
Akşam	3908	0,46	5	0,13	7	0,18	5	0,13	35	0,90

Kaynak: http://www.bianet.org/2005/03/22/hak_haberciligi_subat.xls

deleden çok, tek başına bir ihlal veya olgu olarak insan haklarından bahsedildiğini getirmektedir. *Sabah* gazetesi açısından dikkat çeken bir diğer nokta, magazin dünyasının ünlülerinin isimlerinin geçme sıklığının hak örgütleriyle karşılaştırılmayacak denli yüksek olmasıdır. Bir başka ifadeyle, hak örgütlerinin yaygın medyada kendilerine yer bulma konusunda popüler kültür ikonlarına oranla hayli geride olduğu açıktır. İnternet sitelerinden *bianet* hariç olmak üzere, *Zaman*, *Yeni Şafak* ve *Türkiye* gazetesi gibi ılımlı İslami sağ eğilimli gazeteler dışında kalan diğer gazetelerin ve sitelerin hiçbirinde İHD ve Mazlumder'in geçme sıklığı popüler kültür ikonlarının geçme sıklığını –geçmek şöyle dursun– yakalayamamaktadır bile. Tablodaki veriler, çok net olmamakla birlikte insan hakları örgütleri arasında da gazetelerin az çok taraf tutma eğiliminin varlığını göstermektedir. Örneğin, *Hürriyet* gazetesinde İHD'nin geçme sıklığı 161 iken, Mazlumder'in geçme sıklığı 15'tir. *Yeni Şafak* gazetesinde denge tersine dönmektedir. *Yeni Şafak*'ta İHD'nin yer alma sıklığı 188 iken, Mazlumder'in yer alma sıklığı 252'dir. Rasgele seçtiğimiz ünlü isimlere en az yer veren gazete ise *Türkiye* gazetesidir.

İnternet üzerinden yayın yapan haber sitelerinin tarama sonuçlarına baktığımızda, Bağımsız İletişim Ağı'nın (*bianet*) sitesinde yer alan konular içinde insan hakları örgütlerinin yer alma sıklığı, ünlülere oranla insan hakları konularının yer bulma sıklığı ve genel olarak insan haklarına yapılan atıflar diğer iki siteye göre hayli yüksektir. Kuşkusuz bu durumun ortaya çıkmasında *bianet*'in kuruluş ilkeleri ve yürüttüğü gerçek anlamdaki yurttaş gazeteciliği etkinliklerinin rolü büyüktür.

Tablo 2'deki veriler *bianet*'in yürüttüğü medya izleme çalışmasının sonuçlarını yansıtmaktadır. Buna göre, 2005 yılı Şubat ayı içinde toplam haberler içinde en fazla hak haberciliğiyle ilgili haber-yazıya yer veren gazete *Ü. Özgür Gündem* gazetesi

(%10,55) ile *G. Evrensel* gazetesidir (%6,96). Ertuğrul Kürkçü'ye göre; "Çok satışlı 7 gazetenin, Şubat'ta hak haberciliğine ayırdığı ortalama pay yüzde 1,45 ile genel ortalamanın yarısı kadar. Az satışlılarınsa hak haberlerine göreli olarak daha geniş yer verme eğilimi sürüyor. Ancak hak haberciliğine verdikleri önem bakımından her ay ilk beş sırayı paylaşan *Ü. Ö. Gündem*, *G. Evrensel*, *Birgün*, *Cumhuriyet* ve *Radikal*'in hak haberleri ortalaması da Şubat'ta 5,7 ile Ocak'taki 5,3'ten biraz daha yüksek gerçekleşse de 2004'teki oranların yarısı düzeyinde"dir (2005). Çocuk hakları ve kadın hakları gibi, insan haklarının alt dallarının haber medyası içinde yer alma oranının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Tabloda yer alan veriler insan haklarıyla ilgili konuların yaygın medyada nadir olarak yer bulduğunun bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte sayılardan daha önemli olan, insan haklarıyla ilgili sorunların ve ihlallerin medyadaki yer alma biçimi, oturtulduğu çerçeve ve kullanılan dildir. Haber metninde hâkim toplumsal anlamların nasıl kurulduğunu ve hangi bilginin nasıl yeniden üretildiğini ortaya koyabilmek için haber söylemini içeren yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Haber söylemi, "gerçekliği belirli bir şekilde inşa ederek, kamusal bilginin sınırlarını ve içeriğini belirleyen, olaylar hakkında ne söyleneceğine ve nasıl söyleneceğine dair çerçeveyi çizen, olayları tipleştirerek yani benzerlik üzerinden aktardığı için bağlamından koparan ve ortak duyuya ait yorum çerçeveleri içinde yeniden bağlamsallaştıran, bunun sonucu olarak olayları her tür ayrıntının, ilişkiselliğin ve farklılığın içinde eridiği katı kutuplara sokan ve böylece bir olayın geçmişini ve geleceğini de tekipleştiren kapalı bir anlatı kurar" (Dursun, 2004: 76). Hak haberciliği konusunda *ne kadar* haber yapıldığı sorusu yanında, *nasıl* haber yapıldığı sorusunun da taşıdığı önem ortadadır. Medyanın haber üretim süreçleri çoğunlukla ideolojik yeniden

üretim süreçleri olduğundan, haber metinlerinde toplumsal gerçeklik ve sorunlar *ideolojik seçme, kapalı metinler içine hapsetme, taraflılık* eğilimlerinin baskısı altında olduklarından farklı bir tarzda temsil edilmektedirler.

Türkiye'deki hak örgütleri temsilcileriyle görüşen Plagemann'a göre, hak örgütleri medyadaki temsil yetlerinden memnun değildir. "İnsan hakları örgütlerinin hepsi, medya tarafından deforme edilerek tasvir edildiklerine işaret etmektedirler. Öncelikle belirli politik güçlere dahil edilmekte ve açıklamaları buna göre değerlendirilmektedir. Bu nedenle çalışmalarının büyük kısmı basına yansımamaktadır. İHD'nin Kürtlere yönelik insan hakları ihlalleri konusunda ya da MAZLUMDER'in (İnsan Hakları ve Mazlumlarla Dayanışma Derneği) başörtüsü sorunu konusunda yapacağı bir basın açıklamasının dikkate alınma şansı, bu derneklerin örneğin sosyal hakların ihlali konusunda yapacakları bir açıklamadan çok daha yüksektir" (2001: 367). Türkiye'deki hak örgütlerinin medyadaki tasvirleriyle ilgili olarak ortaya koydukları ikinci sorun, "insan hakları savunucularını taraflar/mağdurlar ile aynı kefeye koyma ve bu bağlantı üzerinden hak örgütlerini kriminalize etme eğilimi"dir (Plagemann, 2001: 367). Kendilerinin de bir gün insan hakları ihlallerinin mağdurları olabileceklerini pek aklına getirmeyen medya mensuplarının ayrımcı ve damgalayıcı tavırları sadece hak örgütlerine yönelik değildir. İzmir'de yaşanan Barbaros Çocuk Evi ve Bornova Çocuk Yurdu olaylarında önyargılı ve damgalayıcı bir dil³ kullanan medya, satış artırma saikiyle peşine düştüğü sansasyonelliğin hayat karartan sonuçlarını aklına getirmiş miydi acaba?

3. Özellikle İzmir'deki yerel medyanın ve ulusal yayın yapan gazetelerin yerel eklerinin manşetleri önyargılı ve damgalayıcı dilin örnekleriyle doludur. Barbaros Çocuk Yurdu'nda kalan kız çocukları için "Seks Kölesi Yapmışlar", Bornova Çocuk Yurdu'nda kalan çocuklar için "Hepsi Suç Makinesi Çıktı" manşetleri sorumlu bir Yurttaş Gazeteciliğinin örnekleri olmaktan çok uzaktır. (Bkz. *Yeni Asır*, 2 Şubat 2005 ve *Yeni Asır*, 17 Şubat 2005.)

İnsan haklarıyla ilgili habercilik pratiklerini daha yakından değerlendirdiğimizde, medya devlet iktidarından ve ekonomik koşullardan belli ölçüde özerkliğini sağlayamadığı takdirde, insan haklarıyla ilgili sorunları üzeri örtük olarak haber yapmakla birlikte, yaptığı sıradan üçüncü sayfa haberlerinde dahi birçok insan hakları ihlalinin kendisi yapmaktadır. Gazetecinin haberini okutma derdi ile okurlarına doğru-düzgün enformasyonu iletme işlevi arasındaki denge arayışı, çoğu zaman farkında bile olmadan insan haklarını ihlal eden haberlerin üretimiyle sonuçlanmaktadır. Gazetecinin *Yurttaş Gazeteciliği* anlayışından uzaklaşarak girdiği seçicilik ve indirgemecilik girdabına insan hakları sorunlarıyla ilgili arka plan bilgisinin eksikliği de eklenildiğinde ortaya çıkan haberin kendisi başka bir insan hakları ihlali vakasına dönüşmektedir.

Sonuç yerine

Medyanın insan hakları alanına yönelik yaklaşımındaki aksaklıkları biraz kazıdığımızda, altından tekelleşme ve büyük sermayeye dayalı medya sahipliği olgusunun önemli ölçüde sorunlu olduğu sonucu çıkmaktadır. Medyanın tutarlı ve doğru bir tarzda hak haberciliğine yaklaşımını etkileyen koşullar arasında haber ve/veya medya sahipliğindeki tekelleşme (temerküz-konsantrasyon), haberin çıkış noktalarındaki hızla çoğalma, teknolojik değişim ve uluslararası ilişkilere ilişkin haberlerdeki düşüş sayılmaktadır.⁴ *Bianet*'in tablosunu hatırlayacak olursak, çok satma peşindeki holding gazetelerinden ziyade *Ü. Özgür Gündem*, *G. Evrensel* ve *Birgün* gibi yaygın medya dışında ka-

4. Yazının bu bölümünde bir sonuç yazmaktansa yeni çalışmalara yol açacak bir sonuç yazmayı tercih ediyorum. Çünkü medyanın insan hakları alanına yönelik yaklaşımının daha derinlemesine incelenmesi gerektiğini düşünüyorum. Burada ortaya koyduğum düşünceleri de halen yürütmekte olduğum "Kamusal Alanda İnsan Haklarının Temsili: Türk Yazılı Basını Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı araştırma projesinin girişi olarak değerlendirmeyi tercih ediyorum.

lan "küçükler" in hak haberciliğine daha fazla yer verdikleri görülüyordu. "Büyük İletişim Toplumu" anlatısının eleştirisi olarak Yeni Dünya Enformasyon ve İletişim Düzeni (New World Information and Communication Order - NWICO) adı altında sürdürülen tartışmalarda, bu sorunun kaynağı olarak görebileceğimiz üç gelişmeden bahsedilir: "1- 1940'lardan beri hâkim olan 'serbest enformasyon akışı' düşüncesinin Batılı medya ve haber içeriklerinin hâkimiyetini güçlendirmiş olması, 2- medya ve iletişim endüstrisinde artan tekelleşmenin, küçük ve gelişmekte olan ülkelerde yabancı(ların) medya sahipliğine doğru evrilmesi, 3- medya üretim ve dağıtımındaki Batı kontrollü teknolojilerin artışının diğerlerinin devam etmesini zorlaştırması" (Siochru, 2004: 208). Sayılan üç faktörün, bir yandan gelişmekte olan ülkelerin kültür ve medya emperyalizmi ile karşı karşıya kalmalarına, diğer yandan içeride insan hakları ihlallerine karşı medyanın ilgisinin azalmasına yol açması kaçınılmazdır.

Bunların yanı sıra, Uluslararası İnsan Hakları Konseyi'nin Raporu'nda haber akışının baş döndüren hızının yol açtığı sonuçlar olarak, haberin değerini küçültme, içini boşaltarak verme ve hab-eğlence (*infotaining*) olarak niteleyebileceğimiz haberin bir eğlence olarak sunulması ile karşı karşıya kalıyoruz (2002). Medya ve reklamcılığın etkileşim sürecinde medyanın giderek serbest ticaretin bir dalı haline gelmesi, belki de daha doğru bir ifadeyle ticari holdinglerin kendi medyalarına sahip olmaya başlamaları medyanın özerkliğini azaltarak, alternatif/muhafif görüş ve düşüncelerin manşete çıkmasını önlemektedir.

Medya mensuplarının yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar arasında ise, genel olarak insan hakları, hak haberciliği ve yurttaş gazeteciliği konusunda yeterli bilgi birikimine sahip olunmaması ilk akla gelenlerdir. Bu üç temel alanda gazetecilerin bilgi eksikliğinin sonucu; resmi yetkililerin açıklamalarına dayanılarak haber metinleri oluşturulmasıdır (Tosun, Kurt, 2005).

Oysa yurttaş gazeteciliğin temel ilkeleri arasında, resmi kaynaklar dışında haber kaynaklarının çoğaltılması, haber kaynakları ile uzun süreli haber sürecini deforme edecek ilişkidir sakınılması, bir kere haber yaptıktan sonra haberin konusu/meselesi olan sonuca ulaşana kadar araştırma ve haber yapmaya devam edilmesidir (Duran, 2003: 89-94, ayrıca bkz. Cangöz, 2003). Muhabirler için temel olması gereken nokta; insan hakları konusunu haberleştirirken bunu *doğru bir şekilde* ve haberin peşini bırakmadan *sürekli* olarak yapmalarıdır. Bir bakıma okurlarına verdikleri haber hakkında yeterli arka plan bilgisi ve olayın etkilerini-yansımalarını sürekli olarak aktarmaları beklenir.

Mulgan'dan esinlenerek, insan hakları sorunu ve ihlalleri karşısında medyanın tavır alış tarzının onu bir yol ayrımına taşıdığı söyleyebiliriz. Bu yol ayrımında medya ya "toplumsal rızanın" yeniden üretilmesinin bir aracı olma ya da "demokratik sürecin ateşleyicisi" olma rolünü üstlenecektir (Mulgan, 1995: 121). Diğer bir deyişle, insan haklarının ihlalleriyle ilgili sorunlarda medyanın çizdiği tavır, onun gerçekten eşit ve bağımsız bir dördüncü kuvvet olarak mı, yoksa aslında siyasal iktidarın doğasına içkin olan diğer üç kuvvetin bir uzantısı olarak mı işleyeceği konusunda belirleyicidir (Brezilya örneği için bkz. Albuquerque, 2005). İnsan hakları ve medya (gazetecilik) ilişkisi konusunda yapılacak değerlendirmelerin sınırları bu yazının kıstıtlı imkânlarını aşmaktadır kuşkusuz. BBC Editöryal Politika Kontrolörü Whittle'in de belirttiği üzere, özellikle dini ve siyasal inançları nedeniyle yasallığın sınırında ve/veya ötesinde bulunan bireyler ve toplulukların haklarının haberleştirilmesi söz konusu olduğunda (2005: 55), medyanın nasıl bir tavır alması gerektiği sorusu bana göre ülkemiz medyası açısından çözülememiş uzlaşsız bir soru(n) olarak ortada tartışılmayı, müzakere edilmeyi beklemektedir.

KAYNAKLAR

- Aktan, C. C., İ. Y. Vural, T. Aktan (2000) *Haklar ve Özgürlükler Antolojisi*, Ankara: Hak-İş Yayınları.
- Albuquerque, A. de (Ekim, 2005) "Another "Fourth Branch": Press and Political Culture in Brazil", *Journalism*, 6(4). s. 486-504.
- Cangöz, İ. (2003) "Yurttaş Gazeteciliği ve Yerel Basın", *Gazetecilik ve Habercilik*, der. S. Alankuş, İstanbul: IPS İletişim Vakfı, s. 101-18.
- Cihangir, A. (2004) "Bir Sivil Toplum Var Sivil Toplumdan İçeri", *Humanite*, Kasım-Aralık, sayı 7, s.12-42.
- Dağı, İ. (2000) *İnsan Hakları Küresel Siyaset ve Türkiye*, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Duran, R. (2003) "Yurttaş Gazeteciliği", *Gazetecilik ve Habercilik*, der. S. Alankuş. İstanbul: IPS İletişim Vakfı, s.85-99.
- Dursun, Ç. (2004). "Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?" *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*, der. Ç. Dursun. Ankara: Elips.
- Galtung, J. (1999) *Bir Başka Açıdan İnsan Hakları*, çev. M. Sözen, İstanbul: Metis.
- Giddens, A. (2002) *Sağ ve Solun Ötesinde: Radikal Politikaların Geleceği*, çev. M. Sözen, S. Yücesoy, İstanbul: Metis.
- Haas, T., Steiner, L. (Ağustos, 2001) "Public Journalism as a Journalism of Publics: Implications of the Habermas-Fraser Debate for Public Journalism", *Journalism*. 2(2). s. 123-47.
- Habermas, J. (1997) *Kamusalın Yapısal Dönüşümü*, çev. T. Bora, M. Sancar, İstanbul: İletişim.
- Habermas, J. (2001), *İletişimsel Eylem Kuramı*, çev. M. Tüzel, İstanbul: Kabcacı.
- International Council on Human Rights Policy (2002) *Journalism, Media and the Challenge of Human Rights Reporting*, International Council on Human Rights Policy, Switzerland: Versoix.
- İdea Politika (2004), Gazetecinin Yasası, http://www.ideapolitika.com/medya/14_gazeteci_yasasi.htm.
- Kürkçü, E. (2005), "Kimse Değişmek İstemiyor Aslında", *bianet*, <http://www.bianet.org>. İnternette Alınma Tarihi: 22.03.2005.
- Mulgan, G. (1995), *Antipolitik Çağda Politika*, çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.
- Müftüoğlu, A. (2005) "Liberal Kamusal Alan Tanımına Yeni Bir Bakış: Rawls'un Uzlaşmacı Liberal Kültürü", *Sivil Bir Kamusal Alan*, der. L. Sunar. İstanbul: Kaknüs, s.47-69.
- Önen, Y. (2004) "İnsan Hakları Bağlamında Avrupa Birliği ve Türkiye", *Konferanslar-Hikâyemi Dinler misin? Tanıklıklarla Türkiye'de İnsan Hakları ve Sivil Toplum*, der. A. Yılmaz, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, s.235-44.

Plagemann, G. (2001) "Türkiye'de İnsan Hakları Örgütleri: Farklı Kültürel Çevreler, Farklı Örgütler", *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, der. S. Yerasimos vd., İstanbul: İletişim.

Reljic, D. (2004) "The News Media and the Transformation of Ethnopolitical Conflicts", <http://www.berghof-handbook.net>. İnternette alınma tarihi 18 Ağustos 2004. s.1-17.

Sarıbay, A. Y. (2000). *Kamusal Alan Diyalojik Demokrasi Sivil İtiraz*, İstanbul: Alfa.

Scott, J. C. (1995) *Tahakküm ve Direniş Sanatları: Gizli Senaryolar*, çev. A. Türker, İstanbul: Ayrıntı.

Siochru, S. O. (Haziran, 2004) "Will the Real WSIS Please Stand Up?", *Gazette: The International Journal for Communication Studies*, 66(3-4). s. 203-24.

Splichal, S. (Aralık, 2005) "Communication Research and the Need for Shifting Paradigms –Again", *Gazette: The International Journal for Communication Studies*, 67(6). s. 561-63.

Tosun, G. E. (2003) Sivil Toplum. *Çağdaş Kamu Yönetimi I-Konular Kuramlar Kavramlar*, der. H. Özgür, M. Acar. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 227-57.

Tosun, G. E., Kurt, H. (2005) "Kamusal Alanda Çocuk Hakları ve Haber Değeri: Türk Yazılı Basını Üzerine Bir Değerlendirme", *2.Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi 4-6 Nisan 2005*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi (Basım Aşamasında).

Uygun, O. (2000) "İnsan Hakları Kuramı", *İnsan Hakları*, der. G. Alpaya vd. İstanbul: YKY, s.13-44.

Whittle, S. (Aralık, 2005) "Journalists as Citizens", *British Journalism Review*, 16(4). s.54-7.

HAK HABERCİLİĞİNİN DOĞASI VE OLANAĞI

Çiler Dursun

Haber, ideolojik yapısından etik çerçevesine kadar birçok farklı düzeyde tartışılan ve çözümlenen bir alan olagelmıştır. Gerek uluslararası çalışmalarda gerekse Türkiye'de, haber ve habercilik ile ilgili kapsamlı çözümlenmeler, özellikle 1970'lerden başlayarak, siyasal ve toplumsal iktidarın devamlılığı açısından, genelinde medyanın özelinde ise haberlerin rolünü sorgulamaktadır. Söz konusu sorgulamalar, egemen olanın egemenlik koşullarının yeniden üretimine odaklıdır. Bu çalışmalar, bir sınıfın egemenliği kadar cinsiyete, ırka, kültürel ve dini farka dayalı egemen koşullarının sürekliliğine de dikkat yönelmektedir. Aralarındaki yaklaşım ve yöntem farklılıklarını bir yana bırakarak çok kabaca söylenirse, güç/iktidar ilişkilerinin ve egemenliğin kuruluşunda emekçi sınıfı kapitalist karşısında, kadını erkek karşısında, Doğu(lu)yu Batı(lı) karşısında, çeşitli etniklikleri hâkim etniklikler karşısında tabi ve tali kılan; yani üzerinde güç/iktidar uygulanan olarak kalmaya mahkûm eden anlam yapısı, haberlerde açıkça teşhis ve tespit edilebilmiştir. Bu tespitler, tarihsel akışın ortaya koyduğu her yeni uğrak boyunca durmaksızın yapılan araştırmalarla sürekli gözden geçirilmektedir.

Gerçekten de "baskılayan" ve "baskılanan" arasında toplumsal ilişkiler alanında olup bitenlerin izi, haberler boyunca sürülebilir. Gücün türlü uygulamalarının örtük ya da açık sahnesi olarak haberler, sadece birer "iz" değildirler. Söz konusu uygulamaları, doğal, normal, meşru ve ezelden ebede süren birer hareketmişçesine de yeniden üretirler. Hatta eleştirirken bile bunu yaparlar. Çünkü güç uygulamalarını eleştirerek temsil edile-riyle, kaçınılmaz olarak, onlara bir *varoluş* kazandırırılar. Demek oluyor ki haber, insan haklarıyla temelden bağlantılıdır ve bu bağlantı iki düzeyde birden işlemektedir:

1) *Dolaylı ve örtük bağlantı*: Haberler, hayatlarını ve kendilerini temsil ettiği, gösterdiği, sergilediği insanların varoluşlarına ciddi bir müdahalede bulunan metinlerdir. Onları adlandırarak, kategorize ederek, sınıflandırarak, halihazırda kullanılan hayata dair belirli haber temalarının içine sıkıştırarak, haber anlatısına ve diline boyun eğdirerek, "iyi" veya "kötü", "köle" veya "efendi", "kurban" veya "fail" konumlarına hapsederek müdahalesini gerçekleştirmektedir. Örtük, belirsiz ve ele gelmesi zor bir müdahaledir bu.

2) *Doğrudan ve açık bağlantı*: Haberler, insanların evrensel haklarıyla ilgili temsil stratejileriyle, hak kavrayışımızı ve insan haklarına ilişkin algılayışımızı sorunlu hale getiren metinlerdir. Bütün insanların doğuştan gelen *yaşama, özgürlük ve kişisel güvenlik haklarıyla* ilgili konular ile, tarih boyunca gelişerek evrensel geçerlilik kazanan *yasalar önünde eşitlik, işkenceye ve insanlık dışı, onur kırıcı muameleye maruz kalmama gibi temel haklarla* ilgili olan konularda da niteliği, yönü ve sonuçları bakımından oldukça sorunlu bir habercilik yapılmaktadır. Açık, belirgin ve kolay yakalanabilir müdahale ise, budur.

Bu iki düzeyli bağlantı, hak haberciliğinin olanağını gözden geçirirken her bir düzeyi önce ayrı ayrı ele almamızı gerektirmek-

tedir. Böyle yaptığımızda karşımıza biri son derece iç karartıcı olan, diğeri ise biraz daha umut vadeden iki manzara çıkmaktadır: Karamsarlığa götüren manzara, haber ve insan hakları arasındaki dolaylı ve daha örtük bağlantıda belirmektedir. Görece iyimserliğe yol açan manzara ise, haber ve insan haklarının doğrudan ve açık bağlantısından kaynaklanmaktadır. Eğer varolan sınıf, cinsiyet, ırk, etniklik ve din gibi ayrımlara dayalı kurulu güç/iktidar ilişkileri yapısında, üzerine güç/iktidar uygulanan tarafla güç/iktidar uygulayanların *yer değiştirmesinden* daha köklü bir şeyin gerçekleşmesi arzulanıyorsa, ilk bağlantı düzeyinde bunun olanağı son derece zayıf görünmektedir. Ama eğer mevcut toplumsal güç ilişkileri alanında, gücü uygulayanları sınırlandırmak, (sınıfsal, etnik, toplumsal ve dinsel) tahakküm biçimlerini ters yüz etmek ve çeşitli tabiyet koşullarını "insanileştirmek" isteniyorsa, ikinci düzeydeki doğrudan ve açık bağlantıda bunun olanağı vardır diyebiliriz. Her iki düzeyi birlikte değerlendirdiğimizde ise durum biraz daha çetrefil bir hal almaktadır. Bu çetrefil durumu İtalyan Marksist düşünür *Gramsci*, henüz yirminci yüzyılın başında "*iradenin iyimserliği karşısında aklın kötümserliği*" olarak formüle etmiştir. Sanırım haber ve insan hakkı arasındaki bağlantıyı kurarak hareket edebilmenin, erimini bilerek eyleyebilmenin geçerli en yalın açıklamalarından birisi, bu formül olsa gerek.

Haberin statüsü

"İnsan kendi kendisini çizen bir taslaktır"

Martin Heidegger

Haberler, günümüz dünyasında varolan güç/iktidar ilişkilerini sürdürmeye neredeyse *adanmış* metinler haline gelmiştir. Gazeteciliğin elektronik medyayla bütünleşik hale gelmesine, değişen gazetecilik pratiklerine ve sektörün yoğunlaşan "vahşi" re-

kabetçiliğine koşut olarak son çeyrek yüzyılın haberciliğinin özelliği olan bu adanmışlık, ne bütünüyle habercinin arzusundan ne de sadece haber kuruluşlarının sahiplerinin ve yöneticilerinin açık veya örtük manipülasyonlarından kaynaklanır. Her ikisi de bir haber yapılırken değişik düzeylerde geçerli bir belirleyiciliğe sahiptirler. Ama asıl sorun, toplumsal ilişkiler alanındadır. Haberlerde gücün ve güçlünün görüşlerinin, doğru veya yanlış, hâkim hale gelmesi, içinde yaşadığımız toplumsal alanın özelliği ile yakından ilgilidir. Çeşitli güç/iktidar ilişkileriyle hareketlenen toplumsal alanla bağlantımızı kuran *anlam çerçeveleri* olarak haberler, bu ilişkileri ters yüz eden değil ufak rötuşlarla devam ettiren, onlara makulluk atfeden alanlar olmaya eğilimlidir. Kanımca bu eğilim, burada olanağını yani olup olmayacağını gözden geçireceğim *insan haklarına dayalı* bir haberciliğin önündeki en önemli engeldir.

Öyleyse bütün bu yazı boyunca yer yer söyleyeceğimizi baştan söyleyelim: İnsan haklarına dayalı bir habercilik yani *haklar haberciliği*, sadece günümüzde evrensel geçerlilik kazanmış insan haklarıyla ilgili konuları ve sorunları öne çıkararak değil, habere konu olan *her şeyin* insanla ve insan hakkıyla zaten içsel olarak bağlantılı olduğunu fark ettiği ölçüde gerçekleştirilebilir. Böylelikle toplumsal güç/iktidar ilişkilerini sürekli yapılandıran, bu ilişkilerinin değişmesi için herhangi bir umut vadedmekten uzak nitelikteki günümüzdeki yaygın haberciliğin üstesinden gelebilir. Bu amaç için mücadelede sonuç alabilmek ise, var olan haberciliğin/gazeteciliğin mesleki kodlarının dokunulmazlığı altında serpildikçe "normal ve doğal" sayılan anlatımların dönüştürülmesine, birtakım *gazetecilik eğilimlerinin değiştirilmesine* yönelik sürekli uygulamalarla olanaklıdır.

Bu anlatımlara ve eğilimlere geçmeden önce, haklar haberciliğinin ne olduğunu ve olanağını tartışmak için, haberin günümüzdeki statüsünü kısaca gözden geçirmek gereklidir. Bu statü-

nün sorgulanması, haklara dayalı haberciliğin gelişim olanağının çiçeklenmesi için varolan toprağı havalandırmak türünden bir işe yarayacaktır. Çünkü böylesi bir sorgulama, gazetecinin kendi kişisel iradesinden de önce, haklar haberciliğinin gelişiminin önündeki temel engel olarak yerleşik haber anlayışını ve haber dilini görmemiz gerektiğini hatırlatır.

Her ne kadar habercilik/gazetecilik yapanlar açısından haber; "dünyada, yakın ve uzak çevremizde olup bitenlerin resmedildiği metinler" olarak görülse de mesele bu kadar basit değildir. Haberi, "olguların ve olayların öyküleştirmesi ya da yansıtması" olarak tarif edenler, temelde *liberal haber anlayışına* bağlı bir tarife bağlı kalmaktadırlar.¹ Bunun alternatifi olarak gelişen *eleştirel haber anlayışında* ise, gerçek ya bize çarpıtılmış haliyle ulaşmaktadır veya en iyi ihtimalle de çarpıtmadan çok, habercinin yerine getirdiği bir yeniden kurma/inşa etme işlemi sonucu karşımıza çıkmaktadır diye düşünülür.² Bu ayrımın önemi, habercinin işbaşındayken nasıl bir iş yaptığına dair öz-farkındalığının iki çeşidini sunmasından kaynaklanır. Yansıtıma

1. Haberin, gerçeği olduğu gibi, tarafsız, değer yargısız ve nesnel biçimde yansıtılan metinler olduğunu öne süren hâkim liberal haber anlayışının ne olduğunu tartışan ve eleştirisini yapan çalışmalar için bkz. Ayşe İnal (1996), *Haberi Okumak*, Temuçin yayınları; Sevdâ Alankuş (ed.) (2006), *Gazetecilik ve Habercilik*, BİA; Çiler Dursun (ed.) (2004), *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*, Elips; Bedriye Poyraz (2002), *Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik*, Ütopya.

2. Bu üç temel haber anlayışı, iki *epistemik* (bilgibilimsel) konuma denk düşmektedir. Bir bilgi türü olan *haberin epistemik statüsü* de diyebileceğimiz bu konumlar a) *realist ve pozitivist epistemeler* ile b) *konvansiyonist epistemeler*. Aslında realist ve pozitivist epistemeler, hakiki bilginin edinilme prosedürü bakımından birbirinden oldukça farklı olsa da, ikisini beraber ele almayı mümkün kılan bir ortak noktaya sahiptirler: Realist ve pozitivist episteme; "bilginin gerçeklikte (ya da nesnede) varolduğu ve ondan çıkarılabileceği noktadan hareketle, haberin gerçekliği yansıtan, nesnel ve tarafsız bir metin olabileceğini" vurgulamaktadır. Konvansiyonist epistemede ise "bilginin, bilgiyi ortaya koyanların uzlaşimsal etkinlikleri boyunca inşa edildikleri" noktasından yola çıktığından, *haberin gerçekliği "inşa eden" bir metin olabileceği* düşüncesi ağır basmaktadır. Realist veya pozitivist bir anlayışa dayalı habercinin söz ederken "haber, tarafsız olarak bir araç tarafından verilen bilgidir ve tarafsızlık, sorun olarak karşımıza daha çok politik haberlerde çıkmaktadır" ifadesini kullanmak gerekirken; konvansiyonist anlayış içerisinde örneğin "şiddet, *medya aracılığıyla kurularak* yeniden her gün karşımıza çıkmaktadır" şeklinde bir ifadeye başvurulabilir.

dayalı bir yaklaşım içerisinden çalışan haberci, "yansıttığı" şeyin, olgunun/olayın kendisinden başka bir şey olmadığını zannederek haberini yaparsa, bu algılama onu, olgunun/olayın taraflarına yani içindeki insanlara ve genel olarak da insan unsuruna karşı sorumsuz kılabilir. Haberci, kendisini sadece "gerçeğe" karşı sorumlu hissedebilir. Yanılsamalı bir şekilde, gerçek denilen şeyle arasında koyacağı mesafeyle onu en tarafsız bir üçüncü noktadan yakalayabileceğini öne sürebilir. Gazeteci böyle düşünürken belki insanlara ilişkin hissetmediği sorumluluğu ve edinemediği öz-farkındalığını, "gerçeğe" ilişkin hissetmektedir diyebilmek de kolay değildir. Çünkü "gerçek" dediğimiz şey, *insanların toplumsal dünyada birbirleri arasındaki ilişkilere dair geliştirdikleri, inandıkları ve savundukları çeşitli imgesel tasarımlar arasındaki mücadelede* ortaya çıkmaktadır. Toplumsal, politik, kültürel, ekonomik boyutları olan bu farklı tasarımlar veya tahayyüller arasındaki mücadele ise boşlukta değil, verili güç ilişkileri zemininde sürmektedir. Yani gerçeğin yaratımı, gücün hareketlendirdiği bir alanda olup bitmektedir. Öyleyse "gerçek", halihazırdaki güç/iktidar ilişkilerince kurulur. Gazetecinin kendisini bu verili alanından azade bir üst bakış noktasında görmesi, çağımız haberciliğine dair yapılabilecek en *naif* anlatımlardan biri olmaya mahkûmdur.

Peki dünyaya dair böylesi farklı tasarımlar arasındaki mücadelenin amacı ve hedefi nedir? Sınıf, cinsiyet, ırk-etniklik, din gibi ayrışmalar boyunca oluşan *her gerçeklik tasarımı, dünyayı kavranabilir kılmaya* yöneliktir. Her tasarım, onu tasarlayan kimliklerin kendi varoluşlarına özgü çıkarları savunmayı amaçlar. Her kimlik, toplumsal ilişkiler alanında kendi varlığını sürdürmek, mümkünse eğer gücünü artırmak, kendi kısmi çıkarını genelleştirmek ve yaygınlaştırmak üzere, kendi kimliğinden emin olmak üzere söz konusu gerçeklik tasarımlarını oluşturmaya uğraşır. Bir tasarım olarak haber de, "dünyanın tam da ya-

zıldığı/gösterildiği gibi bir yer olduğuna" dair izleyicileri/okurlarını inandırmaya çalışır. Gösterdiği olaylar ve ilişkilerle, bize bu olayları ve ilişkileri nasıl anlayacağımıza dair güçlü yorumlar önerir. Buradan haberin statüsüyle ilgili bir diğer önemli çıkarımı yapabiliriz: Haber, bir bilgi türü olmasından başka, bir "ilişki" türüdür de. *Haber bir ilişkidir:* a) Şeylerin birbiriyle ilişkilendirilmesi, b) insanların birbirleriyle ilişkilendirilmesi ve c) şeylerin insanlarla ilişkilendirilmesi, *haberler aracılığıyla* gerçekleşir. Bu ilişkilendirmelerle, toplumsal alanda kimin kim olduğu, farklı konumların birbirlerine göre durumları tanımlanır ve yeniden üretilir. İzleyici/okurlar, bu konumları benimseyerek toplumsal alandaki yerini kabul etmeye davet edilir. Dolayısıyla haber, sürekli bir davet, bir çağrıdır aynı zamanda.

Haberin çağrısı esasen iki yönlüdür: İlki, bir "dünya bilgisi" olarak haber, içinde yaşadığımız dünyayı, bu dünyaya dair zihnimizde oluşturduğumuz tasarımları şekillendirir. Bu demektir ki sunduğu günlük içeriğiyle haber, dünyanın nasıl bir yer olduğunu bize "göstermeye" yönelik bir çağrı metnidir. İkincisi ise, içeriğinden bağımsız olarak, biçimsel yanıyla haber, kendisini okuyan ile yazan arasında kesin bir ayrımın olduğunu öne sürer. Ne var ki haber okuru aynı zamanda haberi yazandır ve tersi de geçerlidir. Materyal olarak (yazılı, görsel) ortaya konuluş biçimi ve bununla ilgili bütün örgütlü süreçler, gerçeğe birinci dereceden yaklaşan (yazan) ile ikinci dereceden yaklaşan (okuyan, izleyen) arasında kesin ve değiştirilemez bir *konum farkı* üretir. Oysa okuma ve yazma etkinliklerinin tümünü, anlam oluşturucu üretici etkinlikler olarak gördüğümüzde, konumların sabitliği ve geçişsizliği de sorgulanır hale gelir. İşte tam da bu konum farkını üreten biçimsel işleyişinden dolayı haber, aslında gerçeği sunuyor olmasa da, izleyenin/okuyanın "benim dışımda, orada bir gerçeklik var ve bana bu gerçeklik haberlerle bildiriliyor, aktarılıyor" duygusunu pekiştirerek *gerçeklik etkisi* dediğimiziz

sonucu yaratmaktadır. Bu, birilerinin bizim yerimize bize dünyayı anlatmasına ve tanıklıklarına onay vermek anlamına gelir. Şeylere erişmenin saf haliyle olanaksızlığından ötürü, belirli bir mesleki anlayış, anlatım ve dil içerisinden bize aktarımda bulunulmasına razı olmaktayız. Buna eğer "dolayım layıcılık" denirse, *haberci, gerçek ile onu bilmek isteyen arasında bir dolayım layıcılık ya da aracılık yapan kişidir*. Yani içinde yaşadığımız dünyaya ve topluma bizim adımıza ve bizden önce yönelendir. Haberci, yönelme hareketinin ilk kaynağıdır; izleyici/okur ise hareketteki ikinci uğraktır. Böylelikle haberi izlemek veya okumak, içeriğinden bağımsız olarak, izleyici/okur için belirli bir hareketin sürmesinin garantörüne dönüşmek demektir.

Güç ve sorumluluk geriliminde insan hakları haberleri

Haberin yukarıda anılan "öz" nitelikleri, günümüzde ilginç bir biçimde, insan hakları ile ilgili yüzyıl boyunca mücadelelerle edinilen kazanımların zeminini ve mantığını zayıflatabilecek bir potansiyeli tetikleyebilmektedir. Yaşamak, özgürlük, kişi güvenliği, ayrımcılığa uğramama, mahremiyet, suçu kanıtlanana kadar yasalar önünde suçsuz sayılma gibi temel hak ve özgürlükler, iş haber aracılığıyla bir dünya manzarasının resmedilmesine geldiğinde, açık veya örtük biçimde çiğnenebilmektedir. Bu çiğnemeleri veya ihlalleri gazeteci, farkında olarak ya da olmaksızın sürekli yapmaktadır. Çünkü her şeyden önce gazeteci, habere konu ettiği kişilerin, olabildiğince çok yanıyla kavranması ve onların yapı bütünlüğünün tanınmasıyla ilgili herhangi bir kaygı duymamaktadır. Mesleği yapma alışkanlıkları, bu kaygıyı geri plana itmeye yol açmaktadır. Oysa eylemlerle ilgili doğru değerlendirmenin yapılabilmesinin koşulu, "bir başkasının bir eylemini, bir kararını veya bir tutumunu değerlendiren kişinin (gazetecinin diyelim), karşısındakinin yapı bütünlüğünü tanıması, onun nasıl bir insan olduğu ve söz konusu eyle-

mi yapanın kim olduğunu bilmesi; ayrıca bunu ne gibi koşullarda, nasıl bir durumda yaptığını da bilmesidir" (Kuçuradi, 1998: 62-3). Bu yapılmadığı ölçüde, insanın varlık olanaklarının gerçekleştirilmesine engel olunmuş sayılır.

Gerçekte, dünyaya gelen her bir insanın yaşama, beslenme, eğitilme hakları, dokunulmazlığı, keyfiyete karşı korunması gibi insan haklarıyla ilgili uluslararası bildirilerde ve anayasalarda bulunan hakları, temelini insanın değerinde bulurlar (Kuçuradi, 1998: 40). İnsanın değeri ise onun bir sayıdan fazla bir şey olmasıyla, onun hiçbir şekilde araç olarak kullanılmamasıyla, kendi yapı bütünlüğüne sahip olmasıyla ilgilidir. Yani değer, sırf insanla ilgilidir. Günümüz toplumunda insanın toplumsal ilişkileri bakımından geçerli olan eğilim, yani insana kendi değeri yokmuş gibi davranma ve ona bir değer biçerek genellemelere varma, habercilik yapanlarda da fazlasıyla yaygındır. Asıl sorun da buradadır zaten. Çünkü biçilen değer, her zaman için o değeri biçenlerin ihtiyaçlarına, çıkarlarına göre olur.

Haberleri düşünelim bu noktada. Tek tek haber içeriklerinden önce haberin genel bir özelliğini ele alalım: İçinde şiddet, kan, gözyaşı, acı yani türlü negatifikler bulunan, olumsuz şeylerle yüklü olayların haberleştirilme oranı daima daha yüksektir.³ Olumlu yani pozitif olaylara ilişkin haberler, daha az karşımıza çıkmaktadır. Nedeni, olumsuz haberin "daha fazla ilgi çektiğine" dair mesleki uzlaşısıdır. Demek ki olumsuz haberlere daha çok "değer" biçilmektedir. Ancak ironik olan, bu tür haberlerin konusu olan insanların yapı bütünlüğünün daha kolay göz ardı

3. Nurdoğan Rigel'in, *Haber, Çocuk ve Şiddet* (1995) başlıklı, farklı yaş ve cinsiyet dağılımı gösteren 188 çocuğun katılımıyla gerçekleştirdiği araştırmasında elde ettiği bulgulara göre, haberi "olumsuz" bir kavram olarak düşünen çocukların oranı % 40'ı geçmektedir. Yine haber denince aklına olumsuz bir imaj getiren çocukların oranı ise %50 civarındadır. Araştırma, çocuğun bilincinde haberin "ölüm" karşılığı olarak şekillendiğini; algılarında en önemli haberlerin savaş-ölüm ve kaza-ölüm olarak toplamda %65'i geçen bir paya sahip olduğunu; haberi "korkutan bir gerçek" olarak gören çocukların oranının % 80'i bulunduğunu ortaya koymaktadır.

edilmesidir; yani o kişilere daha az değer verilmektedir. Bunu hemen her gün karşımıza çıkan üçüncü sayfa haberlerinden, polis-adliye haberlerinden, toplumsal olaylar ve gösterilerle ilgili haberlerden doğrulamak olanaklıdır. Gözümüzün önüne getirip hatırlayalım: Ayrı olduğu eşi tarafından öldürülen kadının boylu boyunca kanlar içindeki fotoğrafı haberde yer alır ama erkeğin fotoğrafına küçük bir portre çerçevesinde yer verilir. Tecavüze uğrayan kadının eski günlerinden kalma güzel ve çoğunlukla da dekolte kıyafetli bir görüntüsü verilir, ama tecavüz edenin görüntüsü mozaiklenerek veya uzaktan çekimle belirgin olmayan bir silüet olarak verilir. Çocuk yuvasında dayak yiyen çocukların toplu görüntüsü net biçimde verilir ancak dayakçı sorumlular silikleştirilir. Genel olarak kurbanın öne çıkarıldığı, failin ise geriye çekildiği, dolayısıyla onun sorumluluğunun da olayın vehametini nazaran geriye çekildiği bir habercilik yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın bütünlüğüne, haklarına ve varlığına yapılan saldırıların yerleşik olduğu haber anlatımları ve dili, esasen olayın *olumsuzluğuna* odaklıdır. Eğer insanın temelde güçsüz ve zayıf olanla değil, ama güçlü ve muktedir olanla özdeşleşmeye daha fazla eğilimli olduğu anımsanırsa (Butler, 2005: 14-7)⁴ olumsuzluğa odaklı bir haber anlatısı, izleyicinin/okurunun özdeşleşme duygusuna yönelik bir müdahalede bulunmaktadır. Bu tür haberler aracılığıyla kimlik oluşturma süreçlerimizle ciddi biçimde oynandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

İnsan hak ve özgürlükleri, insanın onurlu bir hayat yani kendi varoluşu için değerli ve anlamlı bir hayat sürdürmesine yönelik olarak yine insanın pratikleriyle gelişen hak ve özgürlüklerdir. Bu hak ve özgürlüklerin evrenselleşmesi, yüzyıllar boyunca

yaygın ve doğal kabul edilen çeşitli eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik ilkenin belirlenmesi için verilen toplumsal mücadelelerin sonucudur. Söz konusu ilke, insanları birbirinden farklılaştıran herhangi bir unsurun (sınıf, dil, ırk, din, etniklik vb...), kişinin insan olmaktan kaynaklanan değerini tayin edemeyeceğidir. Değerce bütün insanlar eşittir. Dolayısıyla her bir insanın sürdürdüğü hayatın da bir anlamı ve değeri vardır. Kişileri birbirinden farklılaştıran özelliklere göre insan hayatına aşağı veya yüksek değer atfedilemeyecek bir ilkesel eşitlik arayışıdır insan hak ve özgürlükleriyle ilgili savaşımın amacı. Haber ise tam da bu değerce eşitlik arayışının altında yatan ve insanlar arasında *benzerlikleri* öne çıkaran ilkenin tam tersi bir ilkeyle düzenlenen metinlerdir. Haber, toplumsal alandaki *farklılıkları* öne çıkarmaktadır. Bu farklılıkları da algılanabilir kılmak için, önemli ve ilginç hale getirmektedir.

Gerçekten de toplumsal alanın farklılık mantığına uygun örgütlenmesine paralel biçimde örgütlenmiş metinlerdir haberler. Habere konu olan olayların failleri, izleyici/okur için az ya da çok özdeşleşebileceği taraflardır aynı zamanda. Görünürdeki farklılık unsurları, toplumda kabul edilebilir olan ile kabul edilebilir olmayan arasındaki sınırları çekmek üzere devreye sokulmaktadır. Öyle ki haber, insanları farklılaştıran özellikleri, birbirinin yaşama alanına ve varoluşuna tehditmiş gibi sunmaktadır. İyi ile kötü arasındaki, biz ile onlar arasındaki ayrımı kategorik olarak kurmaktadır. Haber böylece okurunu, anlattığı olayla ilgili taraflardan biriyle özdeşleşmeye teşvik etmektedir. Aslında özdeşleşme çağrısı sadece habere özgü değildir; karşımıza çıkan bütün kitle medyası içeriklerinde vardır. Ancak haberin diğer içeriklerden farkı, bunu kurmacanın değil "gerçeğin" içerisinde, hayatın ta içinde var olan bir konum olarak sunmasıdır.

Haberin yapısının temeli olan farklılık ilkesi ile insan hak ve özgürlüklerinin gelişmesinin ardındaki eşitlik ilkesi arasındaki

4. İnsanın güç ile ilişkisinin öznelliğinin oluşumu bakımından anlamını tartışan bir çalışma olarak bkz. Judith Butler (2005), *İktidarın Psikik Yaşamı: Tabiyet Üzerine Teoriler*, çev. Fatma Tütüncü, İstanbul: Ayrıntı.

uyuşmazlık, dolaylı olarak değil ama doğrudan insan hakları ile ilgili haberlerde karşımıza daha net çıkmaktadır. Örneğin bir haber manşetinde yer alan "işkenceci polisler ceza" ifadesinde, polisler işkence yapan ve yapmayan olmak üzere ikiye ayrılmakta ve bu ayrımla işkenceci olanlara da toplumsal alanda bir görünürlük ve konum verilmektedir. Ya da ölüm orucuna girmiş mahkûmların istekleriyle ilgili haberlerde "emriniz olur" şeklinde atılan bir başlık, mahkûm olmaktan dolayı hakkı olmadığı halde talepleri olanlar ile bu taleplerin muhatabı olan devlet yetkilileri arasında bir ayrım koymakta; söz konusu talepleri dile getirenlerin toplumsal konumunu, ironik bir anlatımla aşağıya çekmektedir.

Doğrudan ve açık insan hakları haberleri, ağırlıklı olarak herhangi bir hak ve özgürlüğün çiğnenmesi ile ilgili olayları kapsadığı için, bu tür haberlerde kaçınılmaz biçimde, ihlali yaptığı öne sürülen taraf ile hakkı ihlal edilen arasında net bir ayrım çizilmektedir. Ancak genel olarak hak ihlalini yaptığı söylenen taraf, devletin işleyişini sürdürmekle görevli ve sorumlu kimi unsurlar olduğu için, özellikle yaygın büyük sermaye medyası için bunların haberleştirilmesinde, (atfedilen ihlalin suç oluşturduğu somut olarak kanıtlanmadığı sürece) daha çok suçu atfedilenlerin görüşlerini itibarsızlaştıran yahut hafife alan bir anlatıma başvurulduğu gözlenmektedir. Bunun temel nedenini Bourdieu biz hatırlatır: nesnel ve toplumsal iktidar ilişkileri, kendilerini simgesel iktidar ilişkileri içinde göstermeye ve yeniden üretmeye eğilimlidir (Bourdieu, 1991: 168-70). Ne yazık ki bu eğilimi besleyen ana dinamik, haberin dili ve anlatımı içinde yer alır.

Bunu somut bir haberle örnekleyelim:

Yandaki küçük haber, Samsun'da Sağlık Bakanlığı'nın gerçekleştirmek istediği bir uygulama hakkındadır. Haberin yazılışına bakıldığında, aslında uygulamayı eleştirme ve değişmesine ön

Hastanede sınıf ayrımı

SAMSUN'da Sağlık Bakanlığı'nca hastane polikliniklerine asılan duyuru, vatandaşların tepkisine neden oldu. Hastane polikliniklerinin camına asılan 'Tüm Sağlık Bakanlığı Kurumlarında' başlıklı yazıda, 'Özürü vatandaşlar, adli vakalar, sağlık personeli, hakim ve savcılar, öncelikli muayene ve tetkik hakkına sahiptir' denildi. Hastalar ve hasta yakınları ise yazı karşısında, "Bu nasıl bir iş. Biz neyiz, sınıf ayrımcılığını devlet yaparsa biz ne yapalım. Sağlık personeli, hâkim ve savcılar bizden daha öncelikli olmalarını kınıyoruz" diyerek uygulamayı protesto ettiler. İl Sağlık Müdürü Mehmet Kılınc ise, konunun kendileri ile bir ilgisi olmadığını belirterek, "Bu Bakanlığın bir genelgesi. Tabii ki, öncelikle acil vakalar muayene olacaktır. Ancak bu tür yerlerde hâkim, savcı gibi acil işi olan insanlara öncelik tanıyoruz. Burada kesinlikle bir art niyet olduğunu düşünmüyoruz" diye konuştu.

■ Davut AKTAŞ, DHA

ayak olma amacıyla hazırlandığı izlenimi edinilebilir. Ancak anlatımı, kendi amacının tersine bir sonuca yol açacak ölçüde haber dilinin işleyişine sadıktır. "Hastanede sınıf ayrımı" başlığı, sınıf ayrımının var olduğunu söylemekte ve ona toplumsal hayatta bir yer açmaktadır. Hasta yakınlarının "sınıf ayrımcılığını devlet yaparsa biz ne yapalım" şeklindeki yakınmaları, hem bir

eleştirel ton yerleştirmekte hem de aslında yapılabilecek herhangi bir şey olmadığını ve bir çaresizliği işaret etmektedir. Haberin uygulamayı gerçekleştirmekle sorumlu bürokratin uygulamayı onaylayan ve "bir art niyet olduğunu düşünmüyoruz" diyen sözleriyle bitirilmesi ise, haber konusunun kapatılması için son sözün saygın bir kaynağa⁵ bırakılmasıdır. Böylelikle eleştirilere verilen cevapla bitirilmiş bir anlatı karşımıza çıkmaktadır. Bu haber, hastanede kimi hastalara ayrıcalıklı bir uygulamanın yapılıp yapılamayacağını konu edinirken, tam da bunu konu edinmesiyle birlikte, ister istemez böylesi bir ayrıcalığın varolabileceğine dair yeri okurun anlam dünyası içerisinde açmaktadır. Haberi yazarak söz konusu olguya simgesel evrenimizde bir yer açtığının yani onu cisimleştirdiğinin, gazeteci bile farkında olmayabilir. Ne yazık ki haber, gazetecilerin insan hak ve özgürlükleriyle ilgili bütün samimi kaygılarına ve çabalarına rağmen, herhangi bir hak ihlalini konu edindiği ve temsil ettiği anda bile, onu cisimleştirmekte ve böylece bir "olabilirlik, normallik ve doğallaştırma" mekanizmasını harekete geçirmektedir. Buna bir de saygın kaynakların sözünün haberin çerçevesinin kurucu sözü olarak alınması alışkanlığı eklendiğinde, doğrudan hak ihlalleriyle ilgili en iyi niyetli ve politik kaygısı olan anlatımların bile amacının aksine bir etkiye sahip olabileceği gerçeği çıkar karşımıza.

5. Saygın kaynak, önemli medya kuramcılarında Hall ve arkadaşları tarafından medyanın belirli haber konularını işlemek için, uzmanlıklarından dolayı veya kurumsal bir temsili gerçekleştirdikleri için görüşlerine başvurdukları kişilerdir. Bu kaynaklar, haber konusuna ilgili ilk tanımları oluştururlar veya birincil yorumu kurarlar. Bundan sonraki açıklama ve görüşler, onların çerçevelmelerine göre haberde yerini alır. Konunun ne olduğunu ortaya koyma veya son sözü söyleyerek konunun çerçevesini bütünüyle kapatma avantajına sahip kaynaklardır. Böylece, gelecekte aynı konuyla ilgili tartışmalara da, onların önceden kurdukları çerçeveye ilgili olup olmamalarına göre, belirli sınırlar koyabilmektedirler (Hall ve arkadaşları, 1978).

Fuhuş iddiasıyla evleri taşlandı

İZMİR'in Konak ilçesi'ndeki bir evde 2 kadının fuhuş yaptığını iddia eden mahalle sakinleri, evi taş yağmuruna tuttu. Evde yaşayan 2 kadın ise elleri ne geçtiyse dışarıya fırlattı. Yaklaşık 3 saat süren olaylar, polislin toplanan semt sakinlerini dağıtmasıyla bitti.

TV ATTILAR Olay, önceki gün saat 21.30 sıralarında Yeşilyurt Semti Zaimağa Caddesi 77 numarada meydana geldi. Apartmanın ikinci katında yaşayan D.T. (24) ve H.E.'nin (28) fuhuş yaptığını iddia eden mahalle sakinleri, evi taşladı. Evde yaşayan kadınlar ise dışarıdaki kalabalığa kılı tablası, fincan ve berrak atarak karşılık verdi. 2 kadın dışarıya bir küçük televizyon da fırlattı.

3 SAAT SÜRDÜ Evin önünde toplanan yaklaşık 100 kişilik kalabalık, 2 kadının yanında erkeklerin bulunduğunu iddia edip işyeri girmek istedi. Olay nedeniyle bölgeye çok sayıda polis ekibi sevk edildi. Çevre sakinlerini yatırmaya çalışan ekipler, karşılıklı küfürleşme ve taşlamaları yaklaşık 3 saatlik bir uğraş sonucu bitirebildi.

ERKEK YOKMUŞ Bu arada söylenenlerin aksine evde erkek bulunmadığı belirtildi. Bir grup mahalleli, Yeşilyurt Polis Karakolu'na giderek 2 kadından şikâyetçi oldu. Olayla ilgili soruşturma başlatıldı.

■ **Nejat DIŞKAYA / DHA**

İfadeleri alındı
MAHALLE sakinlerinin saldırısına uğrayan D.T. ve H.E., "rezilet çıkarma, zarar verme ve polise hakaret" suçlarından gözaltına alındı. Karakolda ifade verdikten sonra serbest bırakılan iki kadın hakkındaki soruşturma sürecektir.

Polisten linç nöbeti

MAHALLE sakinlerinin heyecan içinde izledikleri olayların telkar alevlenmesi için polis ekipleri sabah saatlerine kadar sokakta bekledi.

Kadınların hak ve özgürlük açmazı

Kadınların haberin başlıca taraflarından biri olarak konu edildiği haberlere baktığımızda, yüzyılı aşkın bir süredir devam eden kadın hakları ve özgürlükleriyle ilgili mücadelelerin sonucunda gelinen nokta pek de iç açıcı görünmemektedir.

"Fuhuş İddiasıyla Evleri Taşlandı" başlıklı bu haber, gerek görsel malzemesi gerekse anlatımındaki açık ve örtük ideolojik stratejilerle kadının haberleştirilmesindeki açmazları gözler önüne sermektedir.

Saptadığımız stratejileri sıralarsak:

- Büyük fotoğrafta evi taşıyan bir erkek görüntüsünün yer alması, saldırıyı somutlaştırıyor, cisimleştiriyor ve yer açarak normalleştiriyor.
- Penceredeki kadınların yüzlerinin eliyle kapalı ve mozaikli verilmesi, suçlu oldukları izlenimini yaratıyor ve iddiaları "gerçek" statüsüne yükseltiyor.
- Erkeklerin daire içindeki resimde polislerle yan yana fotoğraflarının yüzleri görünecek şekilde verilmesi, evi taşlamalarına ve saldırganlıklarına rağmen suçlu olmadıkları ve iddialarında haklı oldukları izlenimi vermektedir.
- Saldırganlar "mahalle sakinleri", "çevre sakinleri" olarak adlandırılmaktadır. Mahalle sakini sıfatı, dilimizde oturduğu muhiti sahiplenen, sıcak ve yakın komşuluk ilişkileriyle o muhite hayat veren bir insan kategorisini işaret etmektedir. Dolayısıyla evi taşıyan erkekler kalabalığına olumlu bir nitelik bu ifadeyle de atfedilmektedir.
- Evleri taşlanan kadınlardan "2 kadın", "evde yaşayan kadınlar" olarak bahsedilmektedir. Kadınlara "mahalle sakini" denmediği için, mahalle sakinleri karşısında toplumsal konumları düşük tutulmaktadır. Sayıyla ısrarlı biçimde "2 kadın" nitelimesinin yapılması, aynı zamanda iddia edilen suça iki kadının katıldığını ima etmektedir.
- "TV Attılar" altbaşlığında kadınların kendilerini korumak amacıyla değil, dışarıdaki erkeklere karşılık vermek için ev eşyalarını attıkları anlatılmakta ve onlar da saldırgan konumuna çekilmektedir.
- Son altbaşlık olan "Erkek Yokmuş" ise, polislerin evde yaptığı aramaya evde erkek bulunmadığı doğruluğu saptanan bir gerçek olmasına karşın, -mış, -muş ekleriyle gerçeğin ta kendisi değil adeta bir rivayetmiş, hikâyeymiş gibi sunulmaktadır.

Acaba kadınların mahremiyet hakkının, yaşama ve kişilik haklarının, onurlarının açıkça çiğnendiği bu tür bir haber, farklı olarak nasıl yazılışaydı böylesine açık bir hak ihlalinin diline yerleşik olmazdı?

- Kadınların görüntüsü verilmeseydi,
- Erkeklerin görüntüsü polislerle yan yana verilmeseydi,
- Saldırganlara "saldırgan erkekler" ve kadınlara da "mahalle sakini" denilseydi,
- "Erkek yokmuş" yerine "erkek yok" veya "iddialar asılsız çıktı" denilseydi,
- "Tv attılar" yerine "kendilerini savundular" diye yazılışaydı,
- Yaşları fuhuşa müsait olduklarını örtük olarak ima edencesine belirtilmeseydi,
- Manşet, "Erkeklerin taşla saldırısı" gibi daha farklı biçimde atılışaydı, bu haber, kadınların cinsiyetinden dolayı toplumsal alanda onurlarının çiğnenmesi ve varlıklarının tehdit edilmesini meşrulaştıran bir anlatıma sahip olmayabilirdi. Dolayısıyla da erkeklerin kadınlar karşısında toplumsal cinsiyete dayalı iktidarını tam da Bourdieu'nun dediği gibi simgesel olarak yeniden üreten bir haber olmazdı.

İnsan hak ve özgürlükleriyle ilgili doğrudan ve açık bir ihlali çerçeveyeleyen bu ve benzeri haber anlatımları dışında, dolaylı ve örtük olarak özgürlükler alanını çiğneyen anlatımlara da bir örnek verirse, haberle insan hakları arasındaki gerilimin ne kadar çetrefilli olduğunu daha somut anlayabiliriz.

"İzin Çıktı" başlıklı ve bir ses sanatçısının yeniden çalışmaya başlamasını konu edinen aşağıdaki magazin haberi, ilk anda hak ve özgürlükle ilgili herhangi bir bağlantıya sahip değilmiş gibidir. Oysa medyada hemen her gün karşımıza çıkan birçok

haberini dolaylı ve örtük biçimde haklar meselesiyle bağlantılı olduğunu pek hatırlamamıza getirmeyiz. Bu da o tür haberlerden biridir. Haberinin odağı, oyuncu sevgilisi tarafından sahneye çıkması engellenen bir sanatçının, yine sevgilisinin izni ile seçkin bir davette sahne almasıdır. Haber metni, toplumsal hayatta hemen her çalışan kadının öyle veya böyle karşı karşıya bırakıldığı bir ikilemi, yani "evinin kadını olmak" ile "kariyerine devam etmek" arasında bir seçim yapılması eğilimini işaret etmektedir. Toplumsal alanda yaygın olan ve erkek açısından söz konusu

edilmeyen bu eğilim, kadının sevgisinin, evine ve eşine bağlılığının ölçüsünün ne olduğunu da ima etmektedir: mesleğini, helle sahneye ilgili ise, bırakmak ve aile alanına çekilmek... Sanatçının estetik olarak güzelliği ve cazibesini de fotoğraflarla sergileyen haber, aynı zamanda güzelliğin erkek tarafından denetlenebilen ve hatta denetlenmesi gereken bir şey olduğunu da imlemektedir. Kadının kişilik bütünlüğünün unsurları olan mesleği, toplumsal görünürlüğü, dişiliği, güzelliği vb... unsurlar üzerinde erkeğin denetimini olağanlaştıran bu haber, dolayısıyla bütün erkekler için geçerli sayılabilecek bir denetim yetkisini tanımlamakta, tarif etmekte ve yerleştirmektedir. Toplumsal alanda cinsiyet ayrımcılığına dayalı iktidar ilişkilerinin çeşitli yaşam tarzları boyunca doğallaştırılması, bu haber örneğinde son derece belirgindir. Nerede bir iktidar ilişkisini olağanlaştıran bir haber anlatımı çıkıyorsa karşımıza, orada insan hakları ve özgürlükleriyle ilgili evrensel ilkelerden birinin çiğnendiğini varsaymak yanlış olmayacaktır.

Çocuklar aslında hep mağdur

Haberlerin insan haklarını dolaylı ve doğrudan çiğneyen analıtsal eğilimleri, çocukların konu edildiği haberler için de geçerlidir. Çocukların işlenen suçun mağduru oldukları haberler kadar işledikleri suçlarla ilgili haberlerde de, haklarının ve yapı bütünlüklerinin görmezden gelindiğini görmekteyiz. Özellikle 1990'ların ikinci yarısından sonra artan kapkaç ve saldırganlık olaylarında medya tarafından çocuklar, kategorik olarak "çocuk suçlu", "tinerci, kapkaççı çocuklar", "sokak çocukları" veya "çocuk çeteleri" adlandırılmalarıyla haber konusu yapılmaktadır. 1998 yılında bir anaokulu öğretmenin ve annesinin Ümraniye'de kaçırılarak tecavüz edilmeleri ve sonrasındaki gelişmelerin büyük ulusal gazetelerde nasıl haberleştirildiklerini, bu olayla ve olayın faili olarak gösterilen çocuklarla ilgili hakikatin

nasıl kurulduğunu analiz eden bir çalışma, çocukların yapı bütünlüğünün nasıl parçalandığını da örneklemektedir (Dursun, 2000). Yaklaşık bir ay boyunca aralıklarla sürdürülen haberler başından sonuna kadar toplumun bütünlüğünü ve tek tek bireyleri tehdit eden bu türden saldırganlıkların neden-sonuç ilişkisini öyle bir kurmaktadır ki, tiner bağımlısı olan çocukların tecavüz ve cinayetle sonuçlanan saldırganlıklarının temel nedeni olarak ailevi ve psikolojik yapılarının "bozuk" ve sorunlu olması gösterilmektedir (Dursun, 2000: 28-30). Böylece bu çocuklar, sanki isteyerek ve gönüllü olarak tiner bağımlısı haline dönüşmüşler, ya da "manyak ve canı" olmaya doğuştan yatkınlanmış gibi sunulur, içine düştükleri durum onların adeta alinyası olarak kurulmaktadır. Haberlerin kurgusu, nihayetinde ailenin ilgilenmeyişi, eğitim sürecinden kopmuş olmasını ve psikolojik yapısını, çocukların suçluluğunun temel nedenleri olarak toplumun karşısına koymaktadır.

Daima yüzeysel olan ve çocukların yasaları çiğneyen bütün eylemleri için çabucak kuruluveren neden-sonuç bağıntısı, "çocuk suçlular" kategorisinin de şekillenmesine ve güçlenmesine yol açmaktadır. Haberler boyunca bu kategorinin icadı ve işleyişi, kendi hayatı üzerindeki belirleyiciliği en az olan çocukları, bütün yapıp etmelerinde yüzde yüz sorumlu ve belirleyici olarak kurmasıyla da, bunu olağanlaştırmasıyla da son derece ideolojik bir iş yerine getirmektedir. Toplumsal yaşamda suça itilen çocuk, "çocuk suçlu" adlandırılmasıyla birlikte adeta kendi etkinliklerinin kaynağı ve kökeni haline getirilmektedir. Dolayısıyla çocukların itildiği çeşitli suçların ardındaki toplumsal dinamikler, mekanizmalar, yapılar ve süreçler bütünüyle konu dışı bırakılmaktadır. Bir bütünlük tasarımı olarak toplum kendisini kurban olarak görüp kurbanlaştırırken, aslında kendi geleceği olan yeni kuşaklara kıymaktadır. Asıl mekanizmalar üzerinde durulmadan haberlerde üretilen bu büyük tehdit algısı, çocuk-

ların kişilik bütünlüğüne yönelik toplu saldırganlığımızın boyutlarını ve sonuçlarını değerlendirmemizi de engellemektedir.

Sonuç

Tek tek kişiler neredeyse her gün, onların iyiliğini istemeyen gerçeklere çarpar ve yara bere içinde kalırlar.

Alexius J. Bucher

Haberler, belki de açık açık temsil ettikleri kadar, temsil etmedikleriyle ya da temsil edemeyişi ile de gerçeği sorunlu hale getirmektedir. Haber, belirsiz ve ele geçmesi zor olan olaylara dair tutarlılık çerçeveleri kurarken günlük hayat içindeki sürekli bir akışa, düzenlilik yüklemektedir. Yakın ve uzak çevremizde olup biten milyonlarca olay, seçici bir tarzda birbirine bağlanarak karşımıza çıkarılmaktadır. Bağlantılandırma işlemi, olayları belirli bir özellik merkezinde sunacak (liselerde şiddet, töre cinayeti vb...) çeşitli kategorilerin oluşturulmasını ve bu kategorilere söz konusu akan olaylardan yerleştirimler yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu ise, haberin içeriği sürekli değişse bile, yani dinamik olsa da, biçimi durağan kalan bir tekrar yapısı haline getirmektedir. Tekrar edilen şey, gazeteci tarafından haber değeri biçilen belli türden olaylardır. Dolayısıyla tekrar, haberi, bir bakıma değişeni değil değişmeyen yani aynı kalanı sergileyen bir bilgi türüne dönüştürmektedir (Dursun, 2005: 60). Temsil edilen şey, çoğunlukla aynıdır; negatif özellikteki yani olumsuzluk özelliği olan şeyler temsil edilmektedir. Çünkü olumsuzluk özelliği olan olaylar, olağan veya normal olandan bir "sapma" sayılmaktadır.

Haber anlatımındaki ve dilindeki bu eğilimler, insan haklarıyla doğrudan ilgili haberlerin, çoğunlukla olumsuz birtakım gelişmeler söz konusu olduğunda yani olağandışılık arz ettiğinde yapıldığı ve yapılacağı anlamına gelmektedir. Bu demektir ki

insan hak ve özgürlükleriyle açıkça bağlantılı konular, bu hakların çiğnendiği veya çiğnenme tehdidinin belirlediği koşullarda karşımıza çıkarılmaktadır. Bu tür bir habercilikle, haberin anlatımında güçlünün değil her koşulda güçsüzün lehinde bir anlatım geliştirerek, kategorilere, şablonlara ve klişelere yaslanan anlatımlardan olabildiğince kaçınarak ve kendi özgün anlatımını oluşturmaya çalışarak, insan hakları ile ilgili olumlu gelişmelere de en az olumsuzlar kadar yer vererek belirli bir ölçüde başa çıkmak olanaklıdır. Ne var ki haberin zaten kendisi, içeriği ne olursa olsun biçimsel olarak, insanın yeryüzünde varoluşundan kaynaklanan değerine ve kişilik bütünlüğüne yönelik başlı başına bir ihlal metnidir. Haberci, habere konu olan bütün taraflara "seni kendi geçmişinden, yaşantından soyutlayacağım; senin oluşmuş bütünlüğünden işime yarayan parçaları seçip alacağım; seni önceden hazırladığım kategorilere yerleştireceğim; seni adlandıracağım; seni kendini etrafıca ifade edemez kılacağım yani kısacası seni dilsizleştireceğim ve dilin ve sözün ben olacağım" diyerek insanın varoluşunu ihlal, imha ve iptal eden bu metinleri farkında olmaksızın yapmaktadır.

İşte bu düzey, yani insanın varoluşundan gelen değeri karşısında haberin ne yaptığı ve ikisi arasındaki örtük ilişkideki ihlaller, kanımca en zor değiştirilebilir olandır. Artık burada hak ihlallerinin önüne geçmenin pek olanağı yoktur. Çünkü bu düzey, haberin bugüne kadar bildiğimiz şeyden başka bir şey olmasını gerektirir. Yani örgütlü, kurumsal yapısının çözümlenmesi; haber tanımının alt üst olmasını, mesela en sıradan insanın günlük hayatına dair sözünün bir "dünya bilgisi" olması ve bir değere sahip olmasından ötürü haber olarak karşımıza çıkmasını; yahut ritminin ve temposunun değişmesini; derinliksiz ve yüzeysel bir çeşitlilik yerine belki de derinleştirilmiş tek bir anlatının haber olmasını; kısacası gözümüzü dünyaya açtığımız andan itibaren bize verili olan habere dair bütün verilmişliklerin reddini gerek-

tirir. Eğer habere dair bu verili özellikleri ezelden ebede böyle, doğal ve normal, evrensel ve tek geçerli diye görmemeye başlarsak; eğer dünyaya dair bilgilerimizi, bu yaygın habercilik uygulamalarının ve anlayışlarının ötesinde başka türlü de oluşturabileceğimizi aklımız keserse; eğer haberin farklılığa dayalı temsil eğilimine benzerlik ilkesi de eşlik ederse; eğer bunlar gerçekleşsin diye harekete geçerse, tasarlamaya başlarsak, belki o noktadan itibaren insanın kendi varoluşunu bilme tarzlarından biri de, yani haber ve habercilik de, topyekun dönüşmeye başlar. Bu dönüşüm konusunda ne denli karamsar olursam olayım, sanırım en geniş anlamıyla haklar haberciliğinin olanağı buradadır.

KAYNAKLAR

- Bourdieu, Pierre (1991), *Language and Symbolic Power*, Harvard University Press, North America, USA.
- Butler, Judith (2005), *İktidarın Psikik Yaşamı*, çev. Fatma Tütüncü, İstanbul: Ayrintı.
- Dursun, Çiler (2005), "Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?", *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*, der. Çiler Dursun, Ankara: Elips.
- Dursun, Yücel (2000), "Hakikat ve Haber İlişkisi: Tinerici Çocuklar Örneği", *RTÜK İletişim* dergisi, 3 (15): 22-30.
- Hall, Stuart vd.(1978), *Policing the Crises*, London: Macmillan Pub.
- Kuçuradi, Ioanna (1998), *İnsan ve Değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Rigel, Nurdoğan (1995), *Haber, Çocuk ve Şiddet*, İstanbul: Der.
- www.ihd.org.tr

NE "MAĞDUR" OLSUN, NE "ÖTEKİ", NE DE "HAK HABERCİLİĞİ"

Yıldız Samer

Taksim meydanında durup gelip geçene sorsak, nedir sizce insan hakları alanındaki en büyük sorun diye, alacağımız yanıtlar çeşitli olur. Birisi "kadınlar şiddete maruz kalmasınlar" der, diğeri "gözaltında işkence ve kötü muameleye son verilmeli, ifade özgürlüğü yok" diye konuşur, bir başkası "sosyal adalet sağlanmalı ve yoksullukla mücadele edilmeli, nedir bu rezalet" diye cevap verir. İşçi örgütlenme hakkını ister, gençler eğitim hakkı. Şemdinli'de veya Salihli'de aynı soruya alacağımız yanıtlar da hem benzerdir; hem de farklıdır; herkesin, hayatın içinde, kendini, canını, yakınını yakan, insan olma hakkını elinden alan bir olaydır dile getirdiği.

12 Eylül şiddetini toplumun her kesiminde yaşamış, yıllarca "düşük yoğunluklu savaş" adı altında savaş durumu içinde yaşamaya devam eden Türkiye'de insan hakları meselesinin son 25 yılın en önemli gündem maddesini oluşturduğu kaçınılmaz bir olgu. Üstelik mesele Avrupa Birliği (AB) adaylığı süreciyle yalnızca yurttaşın sorunu olmaktan çıktı, artık iktidarların da el atması gereken bir "sorun" insan hakları.

Hak haberciliği de bu bağlamda, olmazsa olmaz bir gazetecilik bakışı olarak önem kazandı; Kasım 2003'te başlayan Bağımsız Gazetecilik ve Medya Özgürlüğü İzleme ve Haber Ağı-BİA² projesinin temel taşlarından birini oluşturdu: Hak ihlallerini, genel anlamda insan hakları, kadın hakları, çocuk hakları, ifade özgürlüğü diye dört ana başlıkta süzgeçten geçirip, günlük haber organı *bianet* ile kitlelere ulaştırma çabası yine 2004'ün ilk çeyreğinde hız kazandı.

İnsan hakları habercilik kriterleri

Genel anlamda insan hakları haberciliği, bir yandan temel insan hakları ihlallerinin izlenip haberleştirilmesini, öte yandan temel haklar çevresindeki ikinci bir halkayı oluşturan, temel haklar kadar vazgeçilmez diğer hakların da izlenmesini gerektiriyordu. Hak kuruluşlarıyla işbirliğini geliştirmek, hak mücadelesine ilişkin toplumda farkındalık yaratmak, yerel medyanın *bianet*'ten yararlanabilmesini sağlamak ve yerel hak ihlallerine duyarlı olmak kaçınılmazdı.

Dört gazeteci/editör ve bir muhabirden oluşan bir yazı işleri için her gün sayısız insan hakları ihlalleriyle karşılaşılan bir ortamda mükemmel biçimde hak haberciliği yapmak neredeyse olanaksızdı. Buna karşın, binlerce kişilik kadrolarıyla en temel insan hakları ihlallerinden bile söz etmekten kaçınan bir medya dünyası vardı karşımızda. Bu *bianet*'in gücü oldu.

- İnsan haklarına ilişkin haberleri seçerken izlediğimiz yöntemlerden biri, yaygın basının duyarsız kaldığı veya gazetelerin bilmem kaçınıcı sayfasında, bilmem ne sütununda yer alan küçük bir haberin derinleştirilmesiydi.
- Yaygın medyanın pek rağbet ettiği askeri yetkililerin isimli ya da isimsiz demeçlerle, bu demeçlerin söylediğinin de ötesine geçerek, hatta verdiği "mesajları" da bize yorumlayan "haber"ler

bianet için haber değeri taşıyordu. Demokratik bir toplumda ordunun yeri ne olmalıydı, siyasete müdahalesi nasıl olup da yaygın medya tarafından bu denli içselleştirilmişti? Bu tip haberleri uzmanlara yorumlatmak, öğretim üyelerinin görüşlerine başvurmak, insan hakları/demokrasi meselesinin siyasetle iç içeliğini vurgulamak önemliydi.

- Her gün onlarca hak ihlalinin gerçekleştiği bir ülkede hangi haberi/haberleri öne çıkaracağımız/işleyeceğimiz konusunda, belirli bir hakkın çok sıkça ihlali, (örneğin işkence ve kötü muameleyle maruz kalma), belirli bir konuda basında çıkan yanlış haberler (örneğin azınlık hakları) ve doğru bilgilendirme (örneğin Lozan ve azınlıklar) gibi kriterler kullandık.
- Yaygın basın ihmal ettiği, hak kuruluşları çıkışlı haberlerin izlenmesi önemliydi. Hak kuruluşlarının yalnızca açıklamaları değil, düzenledikleri basın toplantıları (yaygın basının hemen hemen hiçbir zamana katılmadığı) da mümkün olduğunca izlendi.
- Hak kuruluşları ile sıkı ve güvenli bir işbirliği oluşturuldu. Yaygın medyanın haber kaynağı daha çok hak ihlallerinden sorumlu olan kurum, kuruluş ve kişiler idiyse *bianet*'in haber kaynağı hak kuruluşları, sivil toplum örgütleri, insan hakları aktivistleri olmalı düşüncesi haber üretiminde temel alındı. İnsan Hakları Derneği Genel Merkezi ve değişik illerdeki şubeleri, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER), Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV), Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), Helsinki Yurttaşlar Derneği ve dernek üyeleri, Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International), İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch - HRW) şu veya bu düzeyde işbirliği geliştirilen kuruluşlar oldu.
- Bu çerçevede çok sayıda hak kuruluşu ve sivil toplum örgütünün hazırladığı raporlar, yaptıkları araştırmaların sonuçları *bianet* sayfalarında geniş biçimde yer aldı.

- Özetle hak haberciliğinin bir parçası olarak insan hakları ihlallerine ilişkin haberlerin oluşturulmasında en önemli kriter *habere insan merkezli bakmaktır*. İhlale maruz kalmış kişi/kişiler ya da kurumların anlatıları, tanıklıkları, soruları, resmi şikâyet başvuruları bizim için önemliydi.

- Bu bilinçle bir de medya ortamına baktık: İletişim fakültelelerinde sözü edilen gazetecilikte "objektif" olmanın ne kadar sorunlu olduğunu biliyoruz. Gazeteci esasen taraftır. Editörler, gazeteciler ve haber üreten herkes "taraf"; haber seçiminden, haberin açıldırılmasına, röportaj için kimle konuşulacağı karardan kullanılan görsel malzemeye kadar haberciliğin her aşamasında taraf olma söz konusu. Bunun için biz de *haklardan yana "taraf" olduk*; ama haberleri etik kurallar içinde, doğru ve adil biçimde verdik. *Etik ve politik olarak sorumlu gazetecilik yaptığımızı tekrarlamak gerekiyor*.

Haber türlerinden örnekler

- 90'lara göre işkence ve kötü muamele vak'alarının azalmasına karşın 2004'te de hak ihlallerinin çoğunluğunu işkence ve kötü muameleyle ilişkin haberler oluşturdu. Adli Tıp Kurumunun özerk çalışmaması, işkence yapanların yargı önüne çıkarılmaması, daha önemlisi üst düzey görevlilerin işkence sonucu sorumluluk zinciri dışında tutulabilmeleri, tüm yıl boyunca birçok habere konu oldu.
- İşkence ve yargısız infaz nedeniyle açılan davalar titizlikle izlenerek haberleştirildi. 1991'den beri sürüp giden Birtan Altınbaş davası yargı sürecinin işlevsizliğini, işkencecilerin üzerine gitme konusundaki isteksizliği sergileyen ilkesel nitelikteki bir davaydı. 2004'te Şiyar Perinçek'i öldüren 3 polis hakkında yargısız infaz iddiasıyla açılan davanın karartılmaya çalışılması davadaki tüm gelişmeler izlenerek haberleştirildi.

- F-tipi cezaevlerindeki hükümlülere ve yakınlarına yapılan muamele, ölüm oruçlarının sürmesi, ölüm orucu sonucu Wer-nicke Korsakoff tanısı konan tutukluların kendi kaderlerine terk edilmeleri bugün de hâlâ gündemde olan haberler.
- Kürt sorununun barışçı biçimde çözülmemesi, yerlerinden edilmiş binlerce insanın köye dönüşleri için o tarihte hazırlanan yasa taslağındaki aksaklıklar, tazminat tespit komisyonlarının oluşumuna bu alanda çalışan sivil toplum örgütlerinin getirdiği eleştirilerin dikkate alınmaması, korucu meselesi, o günden bu yana sorun olarak devam eden hak ihlalleriydi. (Nitekim 2004 sonbaharında çıkan Tazminat Yasası'nın mağdurları daha da mağdur kıldığı 2006 HRW Raporunda da belirtiliyor.)
- Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerdeki mayın sorunu, Türkiye'nin mayınların temizlenmesine ilişkin 1997 Ottawa Sözleşmesi yükümlülüklerini yerine getirme zorunluluğu, bu alanda iktidarın gösterdiği duyarsızlık değişik haberlerle vurgulandı.
- Kürt sorunun çözümüne ilişkin siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri düzeyinde gerçekleştirilen girişimler, soruna ilişkin uzman kişilerin yorumları, Kuzey Irak'daki gelişmeler, 2004 yılı içinde sıkça haber konularını oluşturdu.
- Türkiye'deki gayrimüslim azınlıkların hakları, cemaatler ve cemaat vakıflarına ilişkin hukuki sorunlar, doğaldır ki hak haberciliğinde önemli yer teşkil etti.
- Bu bağlamda Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu'na bağlı Azınlıklar ve Kültürel Haklar Komisyonu'nun hazırladığı rapor nedeniyle ortaya çıkan tepkiler ve Prof. Dr. Baskın Oran ve Prof. Dr. İbrahim Kabaoğlu'na yapılan baskılar haberleştirildi.
- Toplantı ve gösteri hakkına yönelik ihlaller, savunmasız göstericilere karşı polisin uyguladığı yöntemler, örneğin gereksiz biber gazı kullanılması, hak haberlerinin bir bölümünü oluştur-

du. Toplantı ve gösteri hakkının ihlali 2004'ten sonraki yıllarda daha ciddi, ölümlere yol açan bir sorun olarak hâlâ gündemde.

- Hak kuruluşlarına yapılan baskılar, örneğin İnsan Hakları Derneği yöneticileri hakkında açılan davalar (Merkez ve Bingöl İnsan Hakları Derneği yöneticileri) izlendi.
- Uluslararası alandaki hak ihlallerine ilişkin haberler Türkiye'deki insan hakları ihlallerinin çokluğu nedeniyle ikinci planda kaldı. Buna karşın Guantanamo, Ebu Gureyb, Irak işgali, Filistin meselesi, küresel silahsızlanma kampanyaları, Irak Mahkemesi gibi sorunlar haber konusu oldu.
- 2004 yılında düzenlenen insan hakları konulu iki büyük etkinlik izlendi. Birincisi 29 Eylül 2004'te Ankara'da başlayan "*İnsan Haklarında Yeni Taktikler Uluslararası Sempozyumu*", diğeri 11-12 Aralık 2004'te Bursa'da düzenlenen "Uluslararası İnsan Hakları Sempozyumu". Her iki sempozyum insan hakları mücadelesinde oluşturulan yeni taktikler yanında, insan hakları aktivistlerinin çeşitliliğini, hak kuruluşlarının izledikleri politikaları, aktivistlerin bireysel ve ideolojik farklılıklarına karşın birbirleriyle dialog kurmaya başladıklarını göstermesi açısından ilginçti; *bianet* her iki sempozyumu bir dizi röportaj ile duyurdu.

Yapamadıklarımız da oldu

İnsan hakları haberciliği genelinde yapamadığımız, daha sistemli şekilde haberleştirmemiz gerekirken yetişemediğimiz alanlar oldu. Olanaklarımız çerçevesinde öncelikle siyasi ve kişisel hak ihlallerini izledik. Ancak Türkiye'de insanların en önemli sorunlarından biri olan ekonomik ve sosyal haklar, örgütlenme, sendika ve grev hakları ile yoksulluk sorununu yeterince izlememiz mümkün olmadı.

Yeni TCK'nın yürürlüğe girdiği 1 Haziran 2005 tarihine kadar 159. maddenin yarattığı sakıncaların boyutlarını ciddi şekilde

izledik. Ancak 159'un yeni TCK'daki sureti olan 301'in sakıncalarını tüm yönleriyle işlememiz zaman aldı. Bunun birkaç nedeni var: Parlamento basın meslek örgütlerinden görüş isterken Meclis tatile girdi. Meclis yeniden açıldığında, meslek örgütlerinin de ortak eylem geliştirmeye başlamalarıyla *bianet* TCK'nın ilgili yönlerini yine kamuoyunun bilgisine sunmaya devam etti. Ayrıca, bu süreçte tüm medyaya yöneltilen bir eleştiri de, "Medya, yasada olmayan zina meselesiyle uğraştı, ancak basın ve ifade özgürlüğüyle ilgili maddeler konusunda geç uyandı" oldu.

Bir diğer eksiğimiz, haberleri mağdurun gözlükleriyle yapmamıza karşın, haberlerde doğrudan mağdur insanın ifadelerini, hikâyesini aktarmayıştık. Mağdura bir yüz ve ses vermek, doğrudan röportaj, gerek zaman, gerekse ekonomik açıdan mümkün olamadı. Bunun önemli nedenlerinden biri kadromuzun sınırlı oluşu, bir diğeri online haberciliğinin kendi doğasına –hızlılık, kısalık vb.– ilişkin sorunlardı.

Her şeye rağmen *bianet hak haberciliği* giderek genişledi, online sayfasına eklenen yeni pencerelerle hak haberciliğine yeni bakışlar getirildi. İnsan hakları savunuculuğunun dünya sorunlarını çözemeyeceğini bilerek, ama ihlallerin sergilemesinin, "öteki"nin hakkını korumanın daha iyi bir dünya için zorunlu olduğuna inanarak çalıştık.

Umudumuz bir gün ne "mağdur" ne "öteki" diye bir tanımlamaya gerek kalması; Taksim, Şemdinli veya Salipli'de insanların insanca yaşadıklarını ifade edebilmeleri ve hak haberciliğinin de miat'ını doldurması.

HAK HABERCİLİĞİ NE İŞE YARAR?

Tolga Korkut

Mart 2007'de Avrupa Roman Bilgi Merkezi'nden Ivan Ivanov'la konuşuyoruz. Tanışırken, "*bianet*" diyorum, "haklara dayalı habercilik yapan bir internet sitesi." "Nasıl yani?" diyor, "Türkiye'de haklara dayalı habercilik yapan bir yer mi var?" Kısa, düşünceli bir tebessümle "İşiniz zor olmalı," diyor.

bianet'i düzenli olarak takip etmeyen, bilmeyen arkadaşlarıma başlangıçta açıklamakta epey zorluk çekiyordum nasıl bir iş yaptığımızı. "İnsan hakları editörlüğü de neymiş?" ile başlayıp "Hak haberciliği ne demek?"e uzanan bir dizi soruyorlardı – hâlâ sorular var. Zamanla, kavramla tanışık olmayanların da zihninde bir şeyler canlandırabilecek bir yanıt oturdu: "Olguları, olayları insan hakları bağlamında anlamaya çalışan, sorularını insan hakları bağlamından soran bir gazetecilik yapmaya çalışmak." İyi de, nasıl?

Dille başlıyor her şey

Bir gazeteci olarak bakışınızın temelini insan haklarını yerleş-tirmeye çalışmak, önce dilinizi dönüştürmekle işe başlamak de-

mek. Ölümü, şiddeti yücelten, en hafifinden meşrulaştıran, hakkı olanları dışlayan, görünmez kılan klişelerden bir tür "arınma" demek bu. "Bomba gibi haber", "adam gibi yaşam", "şiddetle kınama" demekten kurtulmak belki de ilk adım.

Bu da yetmiyor, dile getireceğinizin kendisi dönüştüğü için yeni, farklı kavramlara ihtiyacınız oluyor. "Maganda kurşunu" demenin koca koca silah şirketlerinin sermayesiyle, onların pazarlama numaralarıyla, insanı nesneleştiren, şiddeti meşrulaştıran kültürel yapıyla, silahlanmayı esirgeyen yasal düzenlemeleleriyle işleyen, doğrudan yaşam hakkını tehdit eden büyük bir örgüyü azımsayan bir şey olduğunu gördüğünüzde, "bireysel silahlanma" kavramını kullanmaya başlamak gibi.

Ya da, "dayak yiyen kadın" demenin dayak atanı, fiziksel şiddet göstereni görünmez kıldığını, "Irak savaşı" dendiğinde gelecekleri şimdiden yağmalanan Irak halkının işgal altında olduğunun üzerini örttüğünüzü, "ABD'nin Küba'daki Guantanamo Üssü" diye yazdığınızda, Bush yönetiminin kendi ulusal yasalarından kaçmak için, işgal ettiği Küba topraklarında insan haklarını ihlal ettiği gerçeğini es geçtiğinizi anlamak gibi.

Veya, "güvenlik güçleri izinsiz gösteriye müdahale etti" cümlesini kullandığınızda, Türkiye'de hiçbir gösterinin izne tâbi olmadığı, barışçıl olmayan gösterilerde bile kolluk kuvvetlerinin orantısız kuvvet kullanamayacağı gerçeklerini görünmez kılmakla kalmayıp, okurunuz/izleyeninize/dinleyeninize "toplumsal tepkiler, haklarınızı kullanmayı istemek uzak durulması gereken cıs şeylerdir" mesajı verdiğinizi görmek gibi.

Bazen yayına hazır olduğunu düşündüğümüz bir haberi, bir tek cümle için kırk kırk yarararak tartışıp dakikalarca beklettiğimiz oluyor bu yüzden. Yoruluyoruz doğru; ama değişiyor.

Kılavuzun kılavuzluğu

Henüz kamuya açmış değiliz; *bianet* olarak bu yazı işleri bakımının ana hatlarını tanımlayan *bir editör kılavuzumuz var*. Söz uçuyor çünkü.

bianet yazı işleri ekibine katılan her yeni kişi, bizimle birlikte çalışan, katkıda bulunan dostlarımız için kolaylaştırıcı bir başvuru kaynağı bu kılavuz.

Neyi nasıl söyleyebileceğimiz üzerine deneyimler de yer alıyor içinde, bilmediğimiz yeni soru(n)larla karşılaştığımızda düşünme zeminini sağlayan yaklaşımlar da, temel yazım kurallarımız da.

Ama sabit bir metin değil bu. Sürekli güncellenen, değişen, biz öğrendikçe dönüşen bir kılavuz.

Habere hakların penceresinden bakmak

Sabahları yazı işleri toplantılarımızın en sık sorduğumuz sorusu: "Peki bu haberi nasıl göreceğiz?" Olgunun görünen yüzüyle, insan hakları penceresinden bakınca ortaya çıkan arasında büyük farklar var çünkü. Ve insanların kategorik olarak bir tek hakkı ihlal edildiğinde, gerisi geliyor.

Bize bir tür yeniden modernleşme projesi olarak pazarlanan "Kentsel Dönüşüm"ün binlerce Türkiyeli Roman'ı evlerinden etmesi, basit bir vicdan sızlatan öyküler dizisi değil aslında. Binlerce insanın barınma hakkının ihlali. Üstelik yalnızca bununla kalmıyor; evlerinden edilib ikamet kayıtsız kalmaları, Roman çocukların bu bahaneyle okula kayıtlarının engellenmesinin de önünü açıyor.

Bergamalı köylülerin siyanürlü altın madenlerine, Manisa'da Develi köylülerinin atık tesislerine karşı çıkmaları, "değişime di-

renen vizyonsuz"lar gibi sunuluyor ama, asıl sorun en temel haklarını, sağlıklı bir çevrede yaşamayı istemeleri. Nükleer enerji planlarına karşı çıkanların da istediği bu.

Anadilde eğitimi savunduğu için kapatılması istenen Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Eğitim Sen), bunu "bölücülük" olsun diye yapmıyor. Çünkü en iyi eğitimciler biliyor, anadilinde eğitim gören bir çocuğun daha başarılı olabildiğini, görmediğindeyse bir tür dışlanmışlık duygusuyla yaşadığını. Üstelik çocukların bu temel hakkını Türkiye, Birleşmiş Milletler'in Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne koyduğu çekinceyle tanımıyor; Kürt sorununun kültürel haklarla ilgili bölümünü daha da büyük bir sorun haline getirip yurttaşlarını dışlayarak.

"Çalışma hayatının güzelliği" diye önümüze konan Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası yasası da hakların penceresinden bakınca bir başka görünüyor. Her şeyden önce sağlık hakkının, emek haklarının ihlalleriyle dolu çünkü. Biraz daha kurcalayınca, arkasındaki Dünya Ticaret Örgütü kararları, büyük ilaç ve tıp teknolojisi şirketlerinin pazarlarını büyütecek, koruyucu sağlık hizmetlerini ortadan kaldıracak yapı ortaya çıkıyor.

Arjantin'in darbecilerini işkence, zorla kaybetme, yargısız infazlar nedeniyle yargılamaya başlaması da önemli bizim için. Zira bu ülkenin darbe lideri, hâlâ üniversitelere davet ediliyor, televizyon programlarında idam kararlarına imza atarken elinin titremediğini söyleyebiliyor; suçunu, yaşam hakkı ihlallerini övüyor. Onun davet edilmesini kapısına astığı yazıyla protesto eden akademisyense soruşturma geçiriyor; ifade özgürlüğü engelleniyor.

Bir haber kaynağı olarak sivil toplum

bianet'in kılavuzunda genel yaklaşımlar bölümünde "Sesi duyulmayanın sesi olmak ilkesinden yola çıkıyoruz" diye yazıyor. Çünkü ne yaşadığını en çok hakları ihlal edilenler biliyor; doğal olarak seslerinin duyulmaması istenenler, yaygın medyada görünmez kılınanlar da onlar.

Sivil toplum örgütleri, hak örgütleri, sendikalar hak haberciliği yapan bir gazeteci için hem vazgeçilmez hem de bulunmaz kaynak demek. Birkaç örnek verelim:

Daha yeni yeni kibar haliyle "zorunlu göç" denen, terminolojideki adı "ülke içinde yerinden edilme" olan sorunu bütün boyutlarıyla görünür kılan, hükümetin hem olguyu hem de sonuçlarını araştırması için uluslararası toplumla çalışan, baskı kuran, yerinden edilmişlerin "yeni" sorunlarına çözüm için uğraşan, devlet değil, sivil toplum örgütleri oldu. Dolayısıyla, bu büyük hak ihlalleri dizisinin bilgisini de ürettiler.

"Sağlıkta Dönüşüm Programı"nın ana amacının sağlık sermayesine yeni bir pazar yaratmak olduğunu, dönüşümün sonucunsa hastalıkları meta haline gelmiş bir toplum olacağını, sağlık emekçilerinin meslek örgütleri, sendikaları gösterdi bize.

Türkiye'de hâlâ valiler "İşkence sıfırdır" diye açıklamalar yapıyor. Ama insan hakları örgütleri bize işkencenin sürdüğünü, işkencenin aslında bütün topluma bir "istediğim anda hepinize bunu yapabilirim" mesajı olduğunu, bunun yeniden üretilmesinin ardındaysa işkencenin cezasızlığının da sürmesi olduğunu raporlarıyla anlatıyor.

Sendikalar, "iş kazalarının kaçınılmaz olgu" olmadığını, bunun nasıl değiştirilebileceğini anlatıyor. Bir bakan "ölüm madenciliğinin kaderinde var" gibi bir lakırdı edebilirken.

Kısacası, olaylara hakların penceresinden bakmanın olanağını yaratabiliyor bu örgütler. Seslerinin duyulması, yaşamsal öneme sahip.

Haklar bölününce, hak değil

bianet'in hem kaynaklarından hem de yapısından gelen tanımlı hak haberciliği alanları var. İnsan hakları, ifade özgürlüğü, kadın hakları ve çocuk hakları. Ama ne yaparsanız yapın, hak haberciliğiyle uğraşmaya başladığımızda, bir hakkın hesaba katılmamasının bütün haklarla ilgili bağlamı parçalayıverdiğini görüyor insan.

Belki de canımızı en çok sıkan yanı bu, çalışma düzenimizin. Sonuçta haberi üreten habercinin haberi üzerinde söz sahibi, karar alma yetkisi olduğu, daha özgür bir gazetecilik yapıyoruz. Ama bu durum bir başka sorunu gösteriyor bize. "Bu hafta emek haklarını ihmal ettik" diye yakılabiliyoruz, bir tür yetişmemenin suçluluğu duygusuyla.

Başardığımızda da seviniyoruz. İnsan hakları deyince en çok ihmal edilen kolektif hakların ne denli esas olduğunu ortaya çıkardığımızda, görünür hale getirdiğimizde başka bir tatmin yaşıyoruz. Çünkü, kapitalizm kendini dönüştürür, yeni yüzlerini edinirken insan haklarını budayarak ideolojisine eklemiyor. Biz buna her fırsatta "yemezler" demekten garip bir haz alıyoruz.

Çünkü, biliyoruz ki küresel iklim değişikliği kısa bir süre sonra milyonlarca iklim mültecisi, milyonlarca aç insan yaratacak ve önce yoksulları vuracak. Petrol şirketlerinin biyodizelinin, nükleer enerji lobilerinin "işte çözüm"lerinin bu yüzden cılası kazanmalı.

Yine biliyoruz ki, eğitimi, sağlığı, temel kamu hizmetlerini faiz dışı fazla kapsamında tanımlayan makro ekonomik politikalar

yüzünden insanlar kredi kartlarıyla geleceklerini ipotek altına almak zorunda bırakılıyor, çocuklar ölüyor.

"Türk denizciliği yükseliyor" diye tersane, gemi yapım şirketleri parlatılırken, tersanelerde güvencesiz, güvenliksiz koşullarda iş kazalarında ölen işçiler var bu ülkede. Sendikalarının yöneticileri basın açıklaması yaptıklarında güvenlik kuvvetlerinden şiddet görüyorlar, ama hapse konulan onlar oluyor.

Ülke içinde yerinden edilenler, göç ettikleri yeni yerlerde sosyal haklarını kullanmaktan yoksun yaşıyorlar. Hakları en çok ihlal edilenlerse kadınlar ve çocuklar oluyor.

Ve böyle zamanlarda, dönüp en temel soruları sormanın bir gazetecilik zorunluluğu olduğuna da inanıyoruz. Mikrokredi yoksulluğa evrensel bir çözümmüş gibi pazarlanırken, "yoksulluğu giderme" politikalarının kamu hizmetlerini özelleştirmekten geçtiği söylenirken, biz dönüp "Neden yoksulluk var?" diye soruyoruz.

Ya da, Genelkurmay'ın "Halkla İlişkiler"inin, gazetecileri sürekli "andıçladı" hem de bunu "akreditasyon" kılıfıyla yaptığı yeneden ortaya çıkmış, ama gazetelerin manşetleri Genelkurmay Başkanı'nın en âlâsından siyaset yaptığı basın toplantılarıyla örülürken, "Gazetecilerin haber için Genelkurmay'a ne ihtiyacı var?" diye sormaktan alamıyoruz kendimizi.

Veya, kadın haklarının tam kullanımı için "kadınların istihdamdaki payının yükselmesi gerek" denirken, "Peki bu istihdamın büyümesinin koşulları var mı? Görünmeyen kadın emeği ne olacak?" sorularını soruyoruz.

İhlal kovalamanın ötesine geçmek

Mesleki deformasyon hak haberciliğinde de mümkün. Bir süre sonra, gazeteci –bir tür algıda seçicilikle– yalnızca hak ihlallerini görmeye, işaret etmeye koşullanıyor. Oysa işin bir de başka yanı var. *Çatışmacı bir dilin ötesine geçip, olumlu olanı anlatmak ya da ihlalleri yeniden üreten zeminin nasıl dönüştürüleceğine işaret etmek de vazgeçilmez.*

Bir yandan işkence davalarını izlerken, bir yandan da işkence mağdurlarının yaşama yeniden katılmasının öykülerini anlatmak gibi.

Ülke içinde yerinden edilmişlerin sorunlarını haberleştirirken, cinsel sağlık ve üreme haklarıyla ilgili eğitim alan genç kadınların yaşamlarının nasıl değiştiğini göstermek gibi.

Çocukların kendi yönettikleri gazetelerin, militarizmden arındırılmış tarih kitaplarının da olabileceğini gösteren çalışmaların, hakları için kendi bilgi ağlarını kuran ve yayıncılık yapan işçilerin haberlerini yapmak gibi.

Bunun nasıl önemli bir ihtiyaç olduğunu, belki de en çok Hrant Dink'in öldürülmesi gösterdi bize. *bianet* yazı işleri ekibi iki önemli sınavdan geçti bu süreçte.

Bir yandan canımız yanıyor; bir meslektaşımız, dostumuz öldürülmüştü. Herkes gibi biz de biraz korkmuştuk, kendimizi fazlasıyla suçlu hissediyorduk. Dilimizin keskinleşmesi olasılığı çok yüksekti.

İki kritik karar, dengemizi korumamızı sağladı.

Birincisi, cinayetten sonraki gece zanlının adı ve görüntüleri bütün medyada açık açık yer alırken, biz 21 Ocak'ta yaptığımız haberlerde ne görüntüsünü kullandık ne de adını açık yazdık. Yapamazdık çünkü. 17 yaşında bir çocuktan söz ediyorduk ve

Çocuk Hakları Haberciliği eğitimlerinde, biz insanlara defalarca "gazeteci yasayla muhalefet içindeki çocuğun mağdur da olsa, fail de olsa kimliğini deşifre edemez" demiştik. Çok netti; hak ihlal etmeyecektik.

Ama gönlümüzü asıl rahatlatan saatlerce süren bir tartışma olmuştu. Farkına varmıştık: Kimliğini deşifre etmenin haberin kendisine bir katkısı yoktu. Etmekse, haberi eksiltmiyordu. Doğru karar vermiştik.

İkincisi de şuydu: Dink'in öldürülmesinin ardından öyle sözler söylendi, İnternet'te, gazetelerin okur yorumları bölümlerinde öyle şeyler yayınlandı ki, çatışmacı bir dile teslim olmak en kolayıydı. O günlerde bir karar aldık: Kesinlikle çatışmacı dil kullanmayacaktık; haberlerimizi de yaşam üzerine, barış kültürü üzerine, bunların mümkün olduğunu gösterecek şekilde kuracaktık.

Bu yüzden "sokakta sıradan faşizm var" demekle yetinmek yerine "neden var" sorusunu sorduk. Bu yüzden nefret beyanı içeren yorumların doğrudan kendisiyle uğraşmak yerine, gazetecilerin bunları yayınlamama hakkı olduğunu gösterdik. Bu yüzden milliyetçilik tartışmalarında, ortaklığımızın Türkiyelilik olduğuna dikkat çektik.

Vazgeçemeyeceğimiz şey: Soru

Her şeyin birbirine bunca bağlı olduğu, yaşamın hak ihlalleri üzerine kurgulandığı bir dönemde, gazeteciye ne yapmak düşer? Bunun tek bir doğru yanıtı olmadığını öğrendik. Ama *mesleğimizi yaşama öncelik veren, hakların zemininden bakan bir şekilde icra etmek için vazgeçmememiz gereken bir şey olduğunu biliyoruz*: Başımıza ne geldiğini anlamak ve başka bir dünyanın mümkün olduğunu göstermek için soru sormak. Soruyoruz; sormayı sürdüreceğiz.

HAK HABERCİLİĞİ YA DA "DÜZGÜN HABERCİLİK"

Oğuz Haksever

Giriş

Haberciliğin/gazeteciliğin bir kamu hizmeti olduğunu hâlâ hatırlayanlar arasında bulunan kimi iletişimcilerin, küreselleşmeden yakınmaları var. Bunlardan birini de bir İletişim Bilimci, Profesör Hemant Shah gündeme getiriyor.¹ Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Wisconsin Üniversitesi Madison Gazetecilik ve İletişim Okulu öğretim üyelerinden Shah, küreselleşmenin zorlamasıyla haberlerin aldığı biçimi anlatmak üzere "*meşrubat kutusu*" benzetmesini kullanıyor. Ben de memleketimdeki "habercilik hizmetinin" aldığı biçimden hoşnut olmayan birisi olarak, Shah'dan esinlenip bu son 4-5 yılda ortaya çıkan habercilik eğilimini "*Haberburger*" olarak adlandırmak istiyorum. Yani dünyada insanı giderek göz ardı eden bir habercilik tarzı yaygınlaşıyor, bu arada da hak haberciliği güme gidiyor.

1. Hemant Shah, "Journalism in an Age of Mass Media Globalization", www.idsnet.org/Papers/Communications/HEMANT_SHAHA.HTM.

Hak Haberciliği yapmak, özellikle de Türkiye'de "zor" bir iş. İnsanların maraz duygularına yönelen, böylelikle bakılma –izlenme değil– garantisi olan habercilik yapmak ya da klişeler kullanılmak varken; taklitçilik orada dururken niye hak haberciliği yapılsın? Ya da hak arama geleneği yerine, ayrıcalık aramanın artık iyice fazilet haline geldiği ve kulluk düzeninden gelen alışkanlıkların hâlâ hüküm sürdüğü bir ülkede hak haberciliği ya da insanı odak alan habercilik yapmanın ne âlemi var?

Bir de bunlara akademyada, yani iletişim okullarında insanlara anlaşılır, akılda kalıcı haberler hazırlayacak, Türkçesi sağlam, pratik bilgileri yeterli, medyaya küs olmayan, mesleğe hevesli gençler yetiştirmek yerine, hâlâ medyayı eleştirmeyi ve küçümsemeyi öğretme eğiliminin ağır basmaya devam ediyor olması eklenirse Türkiye medyasında hak haberciliği; sadece bu mesleğin düzgün, derli toplu yapılmasını isteyenlerin üzerinde durduğu, geri kalanın pek aldırmadığı bir konu haline geliyor.

Dahası "Türkiye'de artık işlerine toplu taşıma araçlarıyla değil de, otomobilleriyle veya makam araçlarıyla giden, plazalarda teknolojinin olanaklarından yararlanarak iş bitiren, akşamlarını, hafta sonlarını yine habercilerden, yazarlardan oluşan dost gruplarıyla takılarak, kendi dar gündemlerinin belirlediği sohbetlerle ve belirli yerlerde geçiren –ya da en azından bu satırların yazarına öyle görünen– haberciler ne kadar hak haberciliği yapmaya eğilim gösterir?" diye sormak da mümkün. Şimdi bu söylediklerimi biraz daha ayrıntılandırayım.

Haberler sığlaşıyor...

İstanbul Ticaret Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde 2 yıldır bahar döneminde ve 4'üncü sınıflara olmak üzere "Küreselleşmede Televizyon Haberciliği" diye bir ders veriyorum. Dersi ilk vermeye başladığımda "Ne öğreteceğim?" sorusunun yanıtını ararken,

uydu teknolojisi, küreselleşme sürecinde haberciliğin etkileri, uluslararası haber operasyonları, uluslararası haber kuruluşları, küresel televizyon haberciliğinin uluslararası politikaya etkileri ve saha tecrübeleri gibi başlıklar saptadım. Sonra da küreselleşmenin televizyon haberciliğine etkilerini düşünür ve araştırırken Hemant Shah'ın dipnotta başlığını verdiğim makalesiyle karşılaştım. Hatta hatırladığım kadarıyla heyecanlanıp başkaları da yararlanсын diye bu makaleyi *bianet*'e gönderdim.

Shah, en azından benim nacizane şikâyetlerime tercüman oluyordu. Evet, Shah'ın dediği gibi küreselleşme yüzünden habercilikte ciddi bir sığılaşma yaşıyordu. Kısa haber matahlaşıyor, objektiflik ve tarafsızlık küreselleşmeye hizmet etmek üzere mitleştiriliyor, haberlerde sadece "ne oldu?" sorusunun yanıtı veriliyor, süreç denen kavram haberden uzaklaşıyor, haberin katılımcı demokrasiye hizmet etmesi, sosyal adaleti araması unutuluyor, buna karşılık gazetecilik, tabii dolayısıyla televizyon haberciliği elinde parası olup bunu nereye yatırması gerektiğini arayan kadim haber izleyicilerine hitap etmeye başlıyor, sıradan insanların haberlerini, insani sorunları dile getirmek cazip bir alan olmaktan çıkıyordu. Hemant Shah, işte tam bu nedenlerle haberleri alüminyum meşrubat kutularına benzetiyordu. Böylelikle içerikleri hemen hemen aynı –5N (ne, nerede, ne zaman, nasıl, niçin) + 1K (kim) ya da tersine piramit gibi bu yaklaşıma iyice uyan haber formatlarıyla yazılmış– malzemedен yapılmış kutuların içine konmuş sadece ambalajları farklı haberler... Bu kaygılardan ortaya çıkan tanıma "*Haberburger*" tanımıyla katkıda bulunsam çok mu ters olur? Ayaküstü atıştırılan tez yemekler gibi, iki ekmek arasına yerleştirilen baharatları farklı köfteler gibi, mide dolduran ama karın doyurmayan, sindirilemeyen haberler... Bazıları bol baharatlı, bazılarıysa sade köftenin soslarla çeşnilendirildiği, susamlı ekmekler arasına konmuş köfteler!

Profesör Shah tespitlerine devam ediyor ve küreselleşmenin kabul ettirdiği haber tarzını "Geçerli Model" olarak tanımlıyor alternatifini de "Özgün Model" diye isimlendiriyor. Acaba aşağıdaki karşılaştırmalı tablo günümüzün yaygın habercilik anlayışından bilerek ya da bilmeyerek şikâyetçi olanların oluşan düşüncelerine ne kadar tercüman olabilir? Ya da bu durumdan bir çıkış ararken yeni düşüncelerin filizlenmesine ne kadar yol açabilir?

<i>Haberin Özellikleri</i>	<i>Geçerli Model</i>	<i>Özgün Model</i>
<i>Haberin Odağı</i>	Olay	Süreç
<i>Haber Kaynağı</i>	Yetkililer/Ünlüler	Sıradan İnsanlar
<i>Haberin Üslubu</i>	Olgusal	Açıklayıcı
<i>Mantıksal Kurgu</i>	Bilim/Sayılar	Duygu/Zengin Bilgi
<i>Amaç</i>	Tanım	Sorgulatma/Öğretme

İşte habercilik konusunda "Geçerli Model" in özelliklerinin tablodaki gibi olduğu bir ortamda, sıradan insandan uzaklaşıldığı oranda hak haberciliği de bir kenara atılıyor. Sorunun en önemli nedenlerinden birisi de –en azından *bianet*'in hak haberciliği konusunda yurt çapında seminerler düzenlemesi projesinin gerisinde yatan en önemli sorunlardan biri– bence küreselleşme...

Hak haberciliği zor iş!

Giriş'in ikinci paragrafında işte bu nedenle "Türkiye'de hak haberciliği yapmak zor iş" dedim. Zor iş çünkü, izleyicinin tercihlerinin sınırlandırıldığı klişe, basmakalıp habercilik varken farklı olmak için niye kafa patlatılsın? Nasıl olsa izleyici aralara serpiştirilen "Zbank!"larla, yuvarlaklarla, oklarla, tekrarlarla, bağırma-lı çağırılmalı seslendirmelerle hazırlanan haberlere "bakıyor".

Hak haberciliği zor iş çünkü, haber merkezlerinde masa başındaki editörler ve sonra da "haber bükme", "takla attırma" konusunda uzmanlaşan kurgucular gerekli süslemeleri yaparken mu-

habir niye kendini yorsun? Nasıl olsa izleyici önce görüntü yerine metnin yazıldığı üstüne de görüntünün yerleştirildiği haberleri seyrediyor.

Hak haberciliği zor iş çünkü Türkiye'de haberciliği ciddi yapma arzusundaki kuruluşlarda olduğu gibi, doktora tezi gibi haberler yazmak varken niye birkaç kelimeyle 5-10 satıra bedel haberler yazmak için baş ağrıtsın? Bu nedenle Türkiye'de televizyon haberciliği uçlarda geziniyor. Bültenler ve tabii onları oluşturan haberler ya banal ve sığ ya da anlaşılmasız ve sıkıcı... Sinematografi, Türkçe, dünya bilgisi, merak, duyarlılık... Televizyon habercileri yeterince donanımlı olmalı ki hak haberciliği yapabilecek cesarete ulaşabilsinler. Yoksa mesela Türkiye'nin önemli bir bölümünde kadınların konuşma haklarının bile olmadığını izleyicileri sıkmadan, yormadan ve de onları etkileyecek şekilde nasıl anlatacaklar? Ya da "yerel oligarklara" yani, valilere, kaymakamlara, belediye başkanlarına, parti il başkanlarına rağmen nasıl haber kovalayacaklar?

İletişim fakülteleri gençleri ne kadar medyaya hazırlıyor?

Bilmiyorum, iletişim okulları farkında mı? Ben bir-iki yerde okudum birkaç kez de kulak misafiri oldum. Akademyanın iyi eleman yetiştirememesi tartışması geride kaldı. Artık sektörde iletişim fakültelerinin gerekli olup olmadığı tartışılıyor. Elbette tartışmaya açık. Ama akademyanın medyayı eleştirmeyi öğrettiği yolundaki kanaatim hâlâ varlığını sürdürüyor. Kuşkusuz eleştiri gerekli. Öyle ki *bianet* seminerlerinde öğretim üyelerinin dile getirdiği konulardan ben de çok şey öğrendim. Kimi hatalarımı keşfettim. Yalnızca eğer kaygılarım doğruysa medyayı eleştirme ağırlıklı eğitimin ötesine geçilmeli. Yine kaygılarım doğruysa bu türlü bir eğilimin daha öğrencilik yıllarında medyadan soğuyan, medyayı küçük gören genç meslektaşlar yetiştirdiği göz önüne alınmalı. Medyadan soğuyarak geliyorlar. Ağırlıklı ola-

rak ya da gereğinden fazla medyanın hatalarını öğreniyorlar. Üstüne üstlük bunların doğru, hatta daha beter olduğunu görüyorlar. Varın gerisini siz düşünün! Bu durumda olan, idealistliği kırık, onca zorluktan sonra iş bulan genç haberciler hak haberciliğine ne kadar ilgi gösterecek? İşte Giriş'in 3'üncü paragrafı bu düşüncelerin özeti...

Ve haberciler...

Önsöz'ün 4'üncü paragrafına gelince... Ayrıntılandırmaya ne kadar gerek var? Yani Türkiye'de, günlük hayatının önemli bir bölümünü toplumun dışında yaşayan, kendi klanıyla birlikte eğlenen ve vakit geçiren sonra da örneğin 1995 seçimlerinde RP (Refah Partisi) birinci parti, 1999 seçimlerindeyse MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) ikinci parti olunca fena halde şaşırın gazeteciler, yazarlar, ne kadar hak haberciliği yapabilirler acaba?

"Düzgün habercilik"

Bianet'in yöneticileri bana "BİA Kare Projesi"nde "Televizyonda Hak Haberciliği"ni anlatma görevini teklif ettiklerinde, önce, NTV'de o sırada 3'üncü yılında olan "*Ve İnsan*" programında yayınladığımız insan odaklı haberler üzerinde durmayı düşündüm. Sonra Ragıp Duran ilk seminer öncesinde bana tavsiyelerde bulunurken "haberciliği, gazeteciliği düzgün yapmayı anlatmaktan" söz edince bu seminerler dizisinde önceliğimi saptadım. Televizyon haberciliğini düzgün yapmak önemli bir sorunken Anadolu'da el yordamıyla iyi haberci olmayı arayan meslektaşlarıma kendilerine pek anlatılmayan televizyon haberciliğinden bahsetmenin yararlı olacağını düşündüm. Anlaşılır, akıldaca kalıcı, özgün olmayı teşvik eden, düzgün gazetecilik dürtüleriyle televizyon haberleri yapma meselesine öncelik verdim. Hak haberciliği, insanı odak alan habercilik nasıl olsa bu semi-

nerlere içten katılanlar arasında kendiliğinden geliyecekti. Yani demek istediğim şu: Doğru düzgün televizyon haberi yapmayı bilmeyen bir haberci, zaten ilgi çekmeyen hak haberciliğini de istendiği gibi yapamayacak. "İyisi mi bu seminerlerde ağırlığı düzgün televizyon haberciliğine vereyim" diye düşündüm.

Yukarıda anlattığım nedenlerle, BİA Hak Haberciliği seminerlerinde eğitmen olarak ağırlığı *düzgün televizyon haberciliğinin nasıl yapılacağını* anlatmaya verdim. Bir de içinde bulunduğumuz çağda, dünya resminin kenarlarını göstermenin, yani insanı öne çıkarmanın mesleki tatminini hissettirmeye çalıştım.

Ama yazının son sözünde belirtilmesi boynumun borcu olan bir şey var: Haberciliğin, gazeteciliğin bir kamu hizmeti olduğunu hatırlatan, katılımcılara hatta seminercilere düzgün gazetecilik, habercilik yapmanın zevkini ve kıvancını yaşatan *bianet* ekibine bir kez daha içten teşekkürler.

HAK HABERCİLİĞİ VE RADYO İLE İLGİLİ SORULARI ÇOĞALTMAK

Şerif Erol

"Hak haberciliği" başlığı altında, "radyo"yu incelerken öncelikle cevap vermemiz gereken bir soru var: Neden Radyo önemli?

Yazılı ve görsel medyanın, yani yaygın olarak kullandığımız ifadeleriyle "gazete" ve "televizyon"ların yanı sıra "radyo" yayıncılığını neden seçtiğimizi düşünmemiz gerekiyor. Baştan söyleyelim: Radyo, asla bir müzik kutusu değildir! Program akışı, ağırlıklı olarak müzik yayınından oluşsa bile müzik kutusu değildir. Çünkü bir müzik kutusunda, dinleyeceğiniz şarkıları siz belirlersiniz; ağırlıklı müzik yayını yapan bir radyoda ise dinleyeceğiniz şarkılar sizin için sürpriz olacaktır. Belki pek farkına varmayız, ama bu sürpriz duygusu müziği radyodan dinlememizin nedenlerinden biridir. Dinleyici olarak sırada hangi şarkının bulunduğunu merak eder ve içten içe bir tahminde bulunurken radyo programcıları da tahminlerimiz konusunda bizi çok yanıltmamaya gayret ederler.

O halde –müzik kutusu değilse– nedir radyo? Onu diğer kitle iletişim araçlarından ayıran temel özellikleri iki kelimeyle söylemek mümkün aslında: *Radyo, hızlı ve ucuzdur. Ucuzdur,*

çünkü bir vericiniz ve bir mikrofonunuz varsa bir radyonuz da var demektir. Hızlıdır, çünkü mikrofona konuştuğunuz anda yayına başlamışsınız demektir. Radyoda, stüdyo dekorasyonuna, kostüme, spotlara, makyaja... ihtiyacınız yoktur. Dinleyiciniz, bunları sizin yerinize zihninde tamamlar.

Aslanan, mikrofona konuştuğumuz zaman ne söyleyeceğimizdir ve bu sorunsal bütün diğer kitle iletişim araçları için de geçerlidir. Biz gene radyoya dönelim ve yukarıda bahsi geçen iki unsuru öne çıkaralım. Yani, "dinleyicinin merakı" ve "radyo programcısının yanılmama gayreti".

"Merak", hayatımız boyunca yakamızı bırakmayan bir duygu ise, "yanılmama gayreti" de merakı giderme konumundaysak bize güvenilirlik kazandıran tek eylemdir. Merak ederiz; bizi, yakınlarımızı, yaşadığımız toplumu etkileyen her şeyden haberdar olmak isteriz, "haber" almak isteriz. Radyo, bu "haber"leri veren kitle iletişim araçlarından biridir. *Radyo, "haber" veren bir yayın organıdır*; bu nedenle de yanılmamalıdır, güvenilir olmalıdır, itibarına önem vermek zorundadır.

Dinleyicisine haber sunmayan bir radyo istasyonunu düşünmek mümkün değildir. Radyo yayıncılarının temel sorumluluğu, bu haberlerin nasıl hazırlandığı noktasında ortaya çıkar. Bu sorumluluğu sağlıklı bir şekilde taşıyabilmek için haber hazırlarken iki noktaya dikkat etmekte yarar var:

1. Bakış
2. Nesnellik

Bakış...

Mikrofonu elimize alıp çok büyük bir bölümünü şahsen tanımadığımız insanlara bir şey söylüyorsak *sözümüzün bir bakış (vizyon) barındırması gerekir*. Yoksa kimse bizi dinlemez. Bu bakış, bütün radyo istasyonunun nasıl algılandığıyla ilgilidir ve radyo

yayıncıları dinleyicideki bu algılamayı biçimlendirmek için yayınlarının her saniyesini denetlemek ve planlamak zorundadırlar. Bu bakış derinleşip genişledikçe dinleyicinin ilgisi artacak ve radyosunu hayatının önemli unsurları arasında tutacaktır.

Yayıncı, dinleyicisinin toplumsal özelliklerini, inançlarını, hassasiyetlerini, beklentilerini dikkate almak zorundadır. *Yayıncının bakışının merkezinde "insan" bulunmalıdır*. Bütün karmaşıklığı, tahmin edilemezliği, duyguları, düşünceleri ve haklarıyla "insan".

Burada, bir adım daha atıp "insan" yerine "canlı" dememiz gerektiğini söyleyeceğim. Malum, doğada sadece insanlar yaşamıyor; hayvanları, bitkileri unutmamalıyız, unutamayız! *Yayıncıların görevi, mikrofonu ellerine aldıkları zaman bütün "söz"lerini canlıların "hayat"ından (yani "yaşam hakkı"ndan) yana sarf etmektir*. Canlı yoksa, yayına ihtiyaç kalmayacak, hatta yayıncı da olmayacaktır.

Bütün açıklığıyla söylemek gerekir: Günümüzde giderek vahşileşen kapitalizm, kendi sınırlarını korumak ve yaygınlaşmak için kaba kuvvete yaslanmaya başlamıştır ve bu yaklaşımın neden olduğu zayıflığın başında canlıların temel hakları gelmektedir. Vizyonlarına "hak ihlallerine karşı duyarlılık yaratmayı" yerleştirmedikleri sürece, yayıncılar "yayıncı" kelimesini sadece içi boş bir sıfat olarak taşıyacaklardır.

Nesnellik...

Duyarlılık yaratabilmek için "söz"ün ağırlığının olması, yani dinleyicinin o "söz"e itibar etmesi gerekir. Bunun için nesnellik, olmazsa olmaz bir unsurdur.

"Nesnellik" kelimesinin, "tarafsızlık" ile eşanlamlı olarak kullanılması bulanıklık yaratmaktadır. *"Tarafsızlık" ile "nesnellik" iki*

ayrı kavramdır. Yayıncılar taraflı olmalıdır, taraf tutmalıdır, taraf tutmadıkları sürece "söz"lerinin rengi, ilginçliği olmayacaktır. Bununla beraber, bütün yayıncılar aynı zamanda nesnel olmalıdır. Yayıncının itibarının kaynağı, taraf tutması değil, nesnel olmasıdır. Sizin tuttuğunuz tarafı tutmayanlar size kayıtsız kalamıyor, yayınlarınızda adil ve dürüst bir şekilde temsil edildiklerini düşünüyorlarsa nesnel ve saygıdeğer bir yayıncı olduğunuzu düşünebilirsiniz.

Dinleyicisinin zekâsına güvenmeyen yayıncılar, kısa ömürlü olmaya mahkûmdur. Nesnellığı terk eder ve dinleyicinin varması gereken sonucu siz onun yerine söylemeye kalkarsanız en azından sıkıcı olursunuz. Sıkıcı ve kakavan olmak, bir yayıncının başına gelebilecek en büyük felaketlerden biridir.

Tarafınızı sıkıcı olmadan ortaya koymak, aynı zamanda nesnellüğünüzü korumak ve güvenilir bir yayıncı olmak için radyonun olanaklarını tanımak ve bu olanaklardan ustalıkla yararlanmak gerekir. Hedef, hem iyi bir yayın teknisyeni, hem iyi bir muhabir, hem de iyi bir editör olmaktır. Yayıncıların, çıtayı yükseltmekten korkmak gibi bir lüksleri yoktur. Bu yüzden lütfen;

- *İyi bir yayın teknisyeni olmaya çalışın*: Radyonuzun ses ve yayın kalitesini önemseyin, kısa süre içinde çok bilgi aktarabilmek için montaj aletlerini kullanmayı öğrenin, montaj tekniğini mesajı değiştirmek için değil, temiz olarak aktarmak için kullanacağınızı aklınızdan çıkarmayın.

- *İyi bir muhabir olmaya çalışın*: Haberleştireceğiniz olaya baskarken vicdanınızın sorduğu sorulara kulağınızı kapamayın, en doğru sorular oradadır. Habere konu olan taraflar arasında hak verdiğiniz değil, hak vermediğiniz tarafın sesini daha çok kaydetmeye çalışın. Bu aşamada dengeyi kaçırsanız bile montaj aşamasında tekrar sağlıklı düşünüp dengeye ulaşma fırsatınız olacaktır.

- *İyi bir editör olmaya çalışın*: Sizi dinleyenlere vereceğiniz haberin onları ne kadar ilgilendireceğini, ne kadar ayrıntıya ihtiyaç duyacaklarını, haberi hangi sırada vereceğinizi çabuk ve sağlıklı bir şekilde belirlemeye çalışın. Kendinizi geliştirmeye zaman ayırın, bu konuda bencil davranmaktan çekinmeyin.

Sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi, haklarımızın gasp edildiği bir dünyada yaşıyoruz. "Yaşıyoruz" derken hâlâ "biz" hayatta kalanları kast ediyorum. "Biz", yani aç kalmamak için göç etmeye çalışırken açık denizlerde boğulmayanları, işgal altında serseri bir bomba ya da saldırıya maruz kalmayanları, faili meçhul bir cinayete kurban gitmeyenleri, çevresel felaketi henüz burnunun dibinde hissetmeyenleri... Madem "yaşıyoruz" ve madem yayıncıyız, "sorumluluk" kelimesinin altını bir kez daha çizme izin verin. Emin olun, bu ihlallerden daha önemli bir şey yok dinleyicimize anlatacağımız. Bir de, elbette, neden böyle olduğuna ilişkin soruları çoğaltmamız lazım. Belki o zaman dinleyicilerimiz de cevapların peşine düşerler.

Mikrofon elinizin altında. Kolay gelsin.

İNSAN HAKLARI ÖRGÜTLERİ VE HAK HABERCİLİĞİ

Hüsnü Öndül

İnsan hakları örgütleri ve İnsan Hakları Derneği

İnsan hakları örgütlerinin,

- insan hakları kavramının tanıtılmasında,
- insan hakları eğitiminde,
- ihlallerin ulusal, bölgesel ve evrensel ölçekte bilinmesinde,
- insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde önemli rol oynadığı genel olarak kabul edilmektedir.

Ulusal-üstü insan hakları belgelerinde, örneğin Birleşmiş Milletler Dünya İnsan Hakları Konferansı Viyana Belgesi (1993), AGİT Moskova Belgesi (1991) ve nihayet Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirisi'nde (9 Aralık 1998) insan hakları örgütlerinin bu rolüne ilişkin hükümler bulunmaktadır.

Bu metinlerde devlet ve hükümetler, insan hakları örgütlerini tanıyacaklarını, faaliyetlerini kolaylaştıracaklarını, onlarla görüş alışverişinde bulunacaklarını taahhüt ediyorlardı.

İnsan haklarının iki temel güç tarafından korunduğu bilinmektedir. Bunlar, hukukun gücü ve demokratik kamuoyunun gücü olmak üzere ikiye ayrılabilir ve kendi içlerinde alt ayrımlara gidilebilir. İnsan haklarının demokratik kamuoyu aracılığı ile korunmasında, haklarının ve özgürlüklerinin bilincinde olan bireylerin ve o bireylerin oluşturdukları örgütlü toplulukların etkisi önemlidir. İnsan hakları örgütleri işte bu bilinçle hareket eden bireylerin kurdukları ve faaliyette buldukları örgütlerdir.

İnsan hakları örgütleri faaliyette bulunurken, hakları ihlal edilen bireyin bu mağduriyetini kamuoyuna (ulusal ve uluslararası kamuoyu) duyurmak ister. Bu aynı zamanda hak ve özgürlük bağlamında, ihlale karşı mağdurla dayanışma anlamına gelir. Hakları ihlal edilen birey açısından en önemli konu, bireyin kamu otoriteleri karşısında korumasız kalışıdır. *İnsan hakları ihlalleri, çoğu kez devlet kaynaklıdır. İnsan hakları örgütleri de devlet kaynaklı ihlalleri izlerler.* Belirtilen durumda, birey/devlet ilişkisinde, hakları ihlal edilen bireyin maruz kaldığı ihlali duyuracak, "bu ihlaldir" diyecek örgütlü yapılara ihtiyaç var. Bunu insan hakları örgütleri yapmaktadır. Ancak, burada da "duyurma" eylemine girişecek insan hakları örgütünün sahip olduğu araçlar sorunu baş gösteriyor.

İnsan hakları örgütleri,

- Doğrudan eylemleri ile, insan hakları örgütünün eylemine doğrudan tanık olanlara bir durumu, bir ihlali, bir talebi duyuruyorlar. Örnek, Ankara'da Kızılay civarında bir konu ile ilgili bildirimlerini, yayınladıkları bültenleri tek tek elden, o sırada yoldan geçmekte olan kişilere duyuruyorlar. Ya da bir panel düzenliyorlar ve panele katılan 100-150 kişiyi bilgilendiriyorlar veya ölüm cezasının kaldırılması, işkencenin durdurulması için yaptıkları gibi, imza kampanyaları düzenliyor; açık ve kapalı mekânlarda imza topluyorlar.

- İnsan hakları ihlali ile ilgili bir başvuruyu, ilgili kamu otoritelerine bir dilekçe ile, bir rapor ile duyuruyorlar. Örnek, bir işkence şikâyetini idari makamlara bildiriyorlar, gerekirse Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulunuyorlar.
- Aylık, üç aylık, yıllık raporlar hazırlıyorlar. Bunu doğrudan ulusal yetkili makamlara, uluslararası kurumlara ve uluslararası insan hakları örgütlerine gönderiyorlar.
- Yerel, bölgesel, ulusal ya da uluslararası basın aracılığı ile insan hakları durumlarını ve değerlendirmelerini kamuoyuna duyuruyorlar.

İşte kısaca 4 kategoride toparlayabileceğimiz bu duyurma biçimlerinden dördüncüsü ile ilgili olarak insan hakları örgütleri, özelde İnsan Hakları Derneği (İHD), ne yapıyor ve yazılı ve görsel basın genel olarak insan hakları konularına özel olarak İHD etkinliklerine nasıl bakıyor, bu soruların yanıtlarını arayabiliriz artık.

İnsan Hakları Derneği

İnsan Hakları Derneği (İHD), bilindiği gibi, Türkiye'nin en eski (17 Temmuz 1986) insan hakları örgütüdür. Aynı zamanda üye sayısı (14.000) ve yaygın örgütlülüğü (34 şube) bakımından da en büyük insan hakları örgütüdür. Yine bilindiği gibi, Türkiye'deki belli başlı insan hakları örgütleri olarak, İHD'nin kurucusu olduğu Türkiye İnsan Hakları Vakfı ile MAZLUMDER, Helsinki Yurttaşlar Derneği ve Türkiye İnsan Hakları Kurumu Vakfı ilk akla gelenlerdir.

İHD'nin amacı, Dernek Tüzüğü'nün 2. maddesinde yazıldığı gibi, "insan hak ve özgürlükleri konusunda çalışmalar yapmaktır." İHD, bu 18 yıl* içerisinde iki kez ölüm cezasına karşı, beş kez

düşünce özgürlüğü için, iki kez DGM'lerin (Devlet Güvenlik Mahkemeleri) kapatılması için, üç kez savaşa karşı barış kampanyası; üç kez genel af için, bir kez 1402'likler, bir kez gözaltında kaybolmalarla, bir kez faili meçhul siyasal cinayetlerle ilgili kampanya yürütmüş, başta yaşam hakkı olmak üzere, işkence ve cezaevleri konuları da dahil olmak üzere çeşitli konularda yüzlerce panel, sempozyum, yürüyüş, miting ve benzeri etkinlikler düzenlemiştir. İnsan hakları eğitimi konusunda hukukçulara, öğretmenlere, insan hakları aktivistlerine, mültecilere, engellilere yönelik eğitim projeleri hazırlamış ve uygulamıştır. Bültenler ve kitaplar yayımlamıştır.

Kürt sorununun insan haklarını ilgilendiren bütün boyutlarıyla ilgilenmiş, köylerin boşaltılmasına, faili meçhul siyasal cinayetlere, silahlı çatışmalara karşı çıkmıştır. 24 Ekim 1992 tarihinden itibaren İnsancıl Hukuk'u da ilgi alanında tutmuş, silahlı çatışmaların tarafı olan bütün silahlı politik aktörlerin sivillere yönelik ve İnsancıl Hukuk'un ilkelerine aykırı bulduğu eylemlerini kınamıştır.

İHD'nin bu 18 yıl içerisinde 14 yöneticisi ve üyesi öldürülmüş, Genel Başkanı Genel Merkez'de öldürülmek istenmiştir.

18 yılın ilk 14 yılında İHD yöneticisi ve üyesi olanlara İHD etkinlikleri nedeniyle 300'ün üzerinde dava açılmış, son 4 yılda ise İHD üzerindeki baskılar yargı baskısına dönüşerek, son dört yılda 500'ün üzerinde dava açılmıştır. Açılan davaların tümü, ifade özgürlüğü hakkının kullanımını nedeniyledir. Böylece İHD, 18 yılda 800'ün üzerinde dava ile karşı karşıya kalmıştır.

İHD basınla ilişkilerini nasıl düzenliyor?

İHD'nin basın aracılığı ile bir insan hakları durumunu duyururken kullandığı teknikler:

* Hüsnü Öndül'ün sunumu 9-10 Kasım 2004'te Diyarbakır Dedeman Otel'de yapıldı.

Basın toplantıları ve basın açıklamaları:

- İHD aylık, üç ya da altı aylık ve yıllık raporlarını açıklamak için kapalı mekânlarda basın toplantıları düzenlemektedir. Ya da bir insan hakları durumu ile ilgili olarak tek başına ya da mağdurlarla birlikte açık ya da kapalı mekânlarda basın toplantısı düzenlemektedir. Bu toplantılara, her defasında 7 ulusal haber ajansı, 18 gazete, 14 televizyon kanalı, 12 yabancı haber ajansı davet edilmektedir.
- Basın toplantıları metinleri ile toplantı yapmadan yapılan basın açıklamaları, yukarıda belirtilen basın yayın organlarına faks ya da elektronik posta ile ayrıca gönderilmektedir. Buna ek olarak çeşitli gazetelerin toplam 82 köşe yazarına her basın açıklaması elektronik posta ile gönderilmektedir.
- İHD, açık alanlarda düzenlediği çeşitli etkinlikleri de (protestolar, yürüyüşler ve benzeri etkinlikleri) aynı şekilde duyurmaktadır.

Basın toplantıları için hazırlanmış yazılı metinlerde içerik ve biçim:

İHD basın toplantıları metinlerinde ve basın açıklamalarında, özel olarak basın yayın organlarının yararlanmasını hedefleyen bir çaba göstermemektedir. İçerik, eğer şube yönetim kurulunun ya da merkez yürütme ya da genel yönetim kurulunun imzasını taşıyacaksa tartışılmakta ve fakat bunun hangi format altında hangi cümleler ya da kelimeler öne çıkarılarak hangi biçimlerde sunulacağı üzerinde durulmamaktadır. Tartışma daha çok, kapalı ya da açık yerde, nerede, hangisinde yapılsın gibi konularda yapılmaktadır. Dolayısıyla İHD'nin yoğunlaştığı konu esas olarak *içerikle ilgili* olmaktadır. Oysa hepimiz bilmekteyiz ki, içerik kadar o metnin biçimi de, sunulduğu mekândaki düzenlemeler de önemlidir. Bunlar üzerinde özenli davrandığımızı-

zı söyleyemem. Çok uzun zamandır İHD, özel olarak basın için değil ama, düzenlediği aylık, yıllık raporları ile, ihlallerle ilgili inceleme-araştırma, başvuruları alma ve bunları tasnif etme konularında bir sistemin oturması için çaba göstermektedir. Ne, nerede, nasıl, neden, ne zaman, kim gibi soruların yanıtlarını raporlarına yansıtmaya, bu konuda hem yönetici ve üyelerini eğitmeye, hakları ihlal edilen başvuruculardan yeterli ve doğru bilgiyi elde etmeye çalışmaktadır. Bu konuda önemli bir mesafe de alınmıştır. İHD bünyesinde basın ve halkla ilişkiler gibi bir birim bulunmamaktadır. Bünyemizde bulunan basın yayın dokümantasyon birimi, basınla ilişkileri düzenleme, basına basın yayın organlarında kullanılan tekniklere paralel bilgiler hazırlama ve bunu sunma boyutuyla düşünülmemiştir. Birimiz, insan hakları standartlarını gözetken ve verileri buna göre toplayıp tasnif etme görevini yapmaktadır. O nedenle raporlarımız ve raporlama tekniklerimiz uluslararası standartlara uygun olmakla birlikte, özel olarak basın için hazırlıkta, duyurmada ve bunun için etkili teknikleri kullanmada yetersizliğimiz açıktır. Yazılı metinlerin tümü yönetici organlarda görev yapanların kendi bilgi, yetenek ve üslupları çerçevesinde yapılmaktadır. Burada İHD'nin üzerinde durduğu ve duyarlılık gösterdikleri en önemli konu, doğru ve yeterli bilgiyi elde etmek ve değerlendirmelerin insan hakları değerlerine uygunluğudur.

Afişlerin hazırlanması:

İHD hazırladığı görsel malzemelerin büyük bir çoğunluğunu da kendisi hazırlamaktadır. Profesyonel katkı çok nadir olarak almaktadır. Bunda ekonomik açıdan güçsüzlüğü etkilidir.

Yukarıda anlatılanlar, İHD'nin, basın ve halkla ilişkiler alanında ya da tanıtım alanında yeterli ölçüde uzmanlık bilgisinden yararlanmadığını göstermektedir.

Yazılı ve görsel basın İHD'ye nasıl bakıyor?

Çok uzun yıllar birkaç istisna ile yazılı ve görsel basın, devletin insan hakları örgütlerine ilişkin politikasına paralel tutum takındı. Devletin insan hakları örgütlerine ilişkin politikası, onları yok saymak, faaliyetlerini zorlaştırmak, insan hakları örgütlerini terörist, bölücü, komünist haklarını savunan örgütler hatta o örgütlerin yan örgütü olarak görme ve gösterme politikasıydı.

Yaygın basının önemli bir bölümü de bu politika doğrultusunda yayın yaptı. Amaç, İHD'yi etkisiz ve işlevsiz kılmaktı. O nedenle de, bir imaj yaratılması gerekiyordu. Uluslararası platformlarda tanınan ve etkili olan bu insan hakları örgütü, "Kürtçü, bölücü, hatta yan örgüt" olarak gösterilmeliydi.

Yazılı ve görsel basının büyük bir kısmı, insan haklarını pozitif bir değer olarak görmedi. İnsan haklarının ne olduğuna ilişkin, tanıtıcı yayınlar yapmadı.

İnsan hakları ihlallerini rapor eden insan hakları örgütlerinin bu raporlarına yer vermedi. Örneğin köy boşaltmaları ile ilgili olarak İHD ısrarla bu vahim duruma raporlarıyla dikkat çekmek istemesine, kitap yayımlamasına, yayımladığı kitap nedeniyle DGM'lerde yargılanmış olmasına karşın, yaygın basın 1994 yılı haziran ayına kadar köy boşaltmalarına yer vermedi. Ne zaman ki, 90'lı yılların sonuna doğru Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) peş peşe köy boşaltmalarla ilgili kararlar üretmeye başladı, yaygın basın, "AİHM Türkiye'yi yine mahkûm etti" diye haber verdi. Halbuki o olayların gerçekleştiği dönemlerde, köy boşaltma haber değeri olan eylemlerdi ve İHD bunları basına bildiriyordu.

Yaygın basın, çok açık bir biçimde İHD Genel Başkanı Akın Birdal'ı, bazı gazeteci ve yazarları hedef gösterdi. 25 Nisan 1998 tarihli bazı gazetelerde ve televizyon programlarında, "andıç"

doğrultusunda yayın yapıldı. Kamuoyu "andıç"tan birkaç yıl sonra haberdar oldu. Kasım 1998 tarihinde İHD Genel Başkanı Osman Baydemir, bir uçak kaçırma eyleminde eylemcinin sağ yakalanmasını isteyen sözleri nedeniyle, "manyaka bak" manşeti ile bir gazetede yer aldı. İnsan hakları savunucularına hitap, "manyak, terörist, bölücü" ve benzeri biçimlerde oldu.

Yaygın basın, işkencelere, faili meçhullere, kayıplara, gözaltında cinsel taciz ve tecavüzlere karşı mücadele eden insan hakları savunucularına yönelik hakaret ve tehditkar ifadeler kullanmanın yanında bazı yöntemlere de başvurdu. Örneğin İHD İstanbul Şubesi Başkanı Eren Keskin'in yağmur altında yapılan bir oturma/protesto eyleminde eyleminin özünü, nedenini değil, yağmur nedeniyle bozulan makyajını haber konusu yaptı.

İHD yukarıda da belirttiğimiz gibi, 1992 yılından itibaren, İnsan Hakları Hukuku ile birlikte, İnsancıl Hukuk'u da ilgi alanında tuttu. *İnsan Hakları Hukuku birey/devlet ilişkisi ve gelişmesini temel alır. İnsancıl Hukuk ise, savaşı, savaşın taraflarının eylemlerini, savaş dönemi yasa ve geleneklerini, savaş sırasında sivililerin, esirlerin, yaralıların, tutukluların durumlarını.* İHD, savaş dönemi barış dönemi ayrımı yapmadan işkenceye, rehin almalara, sivillere yönelik şiddet eylemlerine karşı çıktı. İHD Genel Sekreteri ve Genel Başkanı sıfatıyla benim imzama taşıyan en az 35 açıklama, kınama mesajı yayınladık. Çoğu kez bunlar da görmezden gelindi.

Yaygın basın, Türkiye'nin insan hakları açısından durumunu ortaya koyan insan hakları raporlarına gerekli ilgiyi göstermedi. İnsan hakları sorunları, yabancı ülkelerin veya uluslararası kuruluşların temsilcilerinin Türkiye ziyaretlerinde ve o ziyaretler nedeniyle İHD ve diğer insan hakları kurumlarını ziyaret ettiklerinde konuşulur oldu. Hatta bazı gazetelerde köşe yazarları "Neden İHD'yi ziyaret ediyorlar?" diye eleştirel yazılar yazdılar.

Dünyanın en çok okunan gazete ve dergilerinin yazarları, editörleri insan hakları örgütlerinin yöneticilerini ziyaret etti; Türkiye'nin insan hakları durumu ile ilgili bilgilerini ve değerlendirmelerini öğrenmek istedi ama, Türkiye'de çok sınırlı sayıda gazete ve dergi yazarı ve habercisi dışında İHD yöneticilerine başvuran olmadı. Son günlerdeki gelişmelerle ilgili örnek vermek gerekirse, 6 Ekim ilerleme raporu öncesi ve sonrasında, son bir ayda haftada ortalama en az üç ila beş yabancı gazeteci ile en az bir saat süren görüşmelerimiz oldu. Türkiye'de yaygın gazetelerin köşe yazarlarından bir veya iki yazar hariç hiçbirisi, şu "sistemik işkence nedir?" diye sormadı. Ama, örneğin *Sabah* gazetesi Genel Yayın yönetmeni Erdal Şafak, 24.9.2004 tarihli, "misyon ve sorumluluk" başlıklı yazısında, insan hakları örgütlerinin İçişleri Bakanlığı'na "elimizde iddiaları kanıtlayacak delil" yok dediğini yazdı. Kendisine aynı gün "öyle demedik, şu belgeleri verdik" diye verdiğimiz belgelerin listesini gönderdiğimiz halde, yazısını düzeltmedi. İHD "şu belgeleri verdi" diye de yazmadı.

Birgün gazetesi yayın çizgisi itibariyle insan hakları açısından son derece olumlu bulduğumuz bir gazetedir. Çok farklı açıdan bir eleştiriyi gündeme getirmek ve bir parantez açmak istiyorum:

3 Ekim 2004 günlü *Birgün* gazetesinde, Cem Sey'in "Berlin Mektubu" köşesinde "Uğursuz İttifak" adlı yazısı yayımlandı. Yazının başlığının üzerine İHD'nin 18. kuruluş yıldönümü etkinliği nedeniyle İstanbul Şubemizin etkinliğinin fotoğrafı yer aldı. Belli ki, gazetenin yazı işleri yazarının yazısına denk geleceğini düşünerek bu fotoğrafı yerleştirmiş. İHD "uğursuz ittifak"ın ortağı olarak gösterildi. İHD, 2003 yılı raporunu 26 Şubat 2004'te yayınladı ve internet sitesinde bu raporla ilgili değerlendirmesi ve bilançosu o tarihten beri yer alıyordu. Sonuç: İşkence yaygın ve sistemattiktir. İHD, 2004 yılının ilk altı ayına ilişkin raporunu da 17 Temmuz 2004 günü açıklıyor ve o tarih-

ten beri de internet sitesinde değerlendirmeleri ve bilançosu yer alıyordu. Sonuç: İşkence yaygın ve sistemattiktir. Bu değerlendirmelerde işkencenin önlenmesi için atılan adımlar olumlu bulunuyor, eksiklere işaret ediliyor ve durumun ne olduğu sergileniyordu. İlerleme raporu öncesinde ve sonrasında da yapılan, somut verilerin bilgisine dayalı olarak değerlendirme yapmaktır. İHD'nin ahlaki yükümlülüğü, insanlardır. Somut durumda ihlallerin mağdurlarınadır.

Parantezi kapatıyorum.

"İHD'yi etkisiz ve işlevsiz hale getirmek için yaygın basın baş vurduğu yöntemler ne derece etkili oldu?" sorusunu sorabiliriz.

Buna dair iki örnek vermek isterim. İlki, Liberal Düşünce Topluluğu'nun 3 Aralık 2002 tarihinde açıkladığı "Türkiye'de insan hakları ve ifade özgürlüğü" adlı bilimsel araştırma raporudur. Üç akademisyenin Türkiye'de 15 ilde ve 3060 kişiye sorarak hazırladığı rapora göre, İHD, tanınırlık ölçütü açısından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nden sonra ikinci sıradadır. Çalışmaları hakkında olumlu kanaat beslenme ölçütü açısından ise ilk sıradadır.

Resmi insan hakları örgütleri ise yurttaş nezdinde son sıraları paylaşmaktadır.

İkinci örnek, yurttaşın güven duyması ile ilgilidir. Türkiye'de 81 ilde ve 831 ilçede il ve ilçe insan hakları kurulları bulunmaktadır. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı da her ay yapılan toplam başvuruları açıklamaktadır. Buna göre il ve ilçe kurullarına her ay yapılan başvuruların toplamı 60-70'tir. Oysa sadece İHD Diyarbakır Şubemize her ay ortalama 120-130 şikâyet başvurusu yapılmaktadır. 2003 yılında İHD Diyarbakır şubemize toplam 1600 başvuru yapılmıştır.

İHD dünyada pek az insan hakları örgütünün maruz kaldığı çokyönlü saldırıları göğüslemiştir. Yaratılmak istenen imajın tersine, yurttaşların İHD'ye güveni azalmamış bu 18 yılda her geçen gün artmıştır. Olumsuz imaj yaratmak isteyenler, her bir yurttaşımızın akıl taşıdığını unutuyorlar. Yurttaşlar, duvarlara yazı yazdığı için 10-15 sene ceza alan insanları görüyorlar ve İHD için yürütülen kampanyalara karşın, İHD'nin faaliyetlerinin artarak devam etmesi karşısında, söylenenlerin İHD'yi etkisiz hale getirmek için başvurulan yöntem olduğu sonucuna ulaşıyorlar. Her başı derde giren, İHD'nin kendisinin vicdanı olacağını biliyor. İHD'nin koşullar ne denli ağır olursa olsun, itiraz edeceğine inanıyor.

"Hakiki gerçek" budur.

İNSAN HAKLARI GAZETECİLİĞİ*

Peter McIntyre

İnsan hakları şiddet, korku ve açlıktan arınmadır. Herkese eşit, adaletli davranmak ve insani değere saygı duymaktır. Bu hakları gerçekliğe dönüştürmek iktidardaki insanlara uygulanan denetlemeyi ve iyi bilgilendirilmiş bir nüfusu gerektiren iki yönlü bir cadde gibidir. Otorite konumundaki insanlar demokratik bir dünyada haklarını korumak zorundadırlar. Uygulamada, iktidarda bulunanların insan hakları ihlali yapmasını engellemek için denetlenmelerine, bekçiler tarafından gözlenmelerine ihtiyaç duyulur. Bu bekçiler arasında bulunan sivil toplum örgütü uzmanları ve medya, insan hakları ihlallerini duyurma ve halkı kendi hakları konusunda bilgilendirmede çift role sahiptirler, dolayısıyla insan haklarını savunmak durumundalar. Pek çok ülkede özellikle de diktatörlük döneminden çıkmış ülkelerde, bireysel insan hakları devlet meseleleri içinde ikincil planda görülür, pek çok insan, hakları konusunda bilgi sahibi değildir. Halk, bürokrasi ve polisle olan işlerinde kendini güçlü bir konumda his-

* Uluslararası Gazeteciler Federasyonu yayını olarak *Peter McIntyre* tarafından hazırlanan *Human Rights Reporting: A Handbook for Journalists in South-eastern Europe* (2003: 51-8) adlı kitaptan çevirilmiştir.

setmez. Pek çoğu devletin hakları olduğunu, kendilerinin ise söylendiği gibi vazifeleri olduğuna inanır. Medyanın bu bilgisizlik düzeyini değiştirmek konusundaki rolü ölümcüldür ve her birey bilmelidir ki, birbirlerinden hoşlanmasalar ve hatta birbirlerini düşman olarak görseler bile, eşit haklara sahiplerdir. Gazeteciler bu bilinci oluşturmak için insan hakları ilkelerini işlerine bu hakları dinamik ve çekici kılacak şekilde dahil etmelidirler. Halk akademik ve uzak "insan hakları" derslerine ihtiyaç duymaz ve dikkatini vermez. Gazetecilerin görevi halkı üstten bir tavırla eğitmekten çok, mümkün olduğu kadar bilgilendirmektir. İnsanlar kendi hayatlarının gerçekliğini yansıtan ve dünyaya kendi gözleriyle bakan haberlere dikkat ederler. Gazeteciler de temel olarak insan hakları perspektifinde insan hakları bilgisine ihtiyaç duyuyorlar, bunun için de insanlarla zaman geçirmek ve onları medyada temsil etmek gerekiyor. Eğer medya, örneğin yalnızca erk sahibi insanların ne düşündüğü ve söylediğiyle ilgilenirse ve siyaset yalnızca siyasetçilerin koruyuculuğunu yaparsa sıradan insanın hakları bir yan gösteri haline gelir. Eğer siyasetçiler hakkındaki haberler onların insanların hayatları hakkında aldığı kararlar bağlamında yapılırsa ve bu kararlardan etkilenen insanların yaşamları gösterilirse o zaman siyasetçiler de insan hakları bağlamında yaptıklarını temize çıkarmak zorunda kalırlar. Üstelik haberlerde yönetenler kadar yönetilenlere de yer verirse, medyanın ta kendisi insanların ifade özgürlüğü hakkını sağlamış olur. Bu da sadece politikacılar için geçerli değildir. Zengin ve güçlü ünlülere takıntılı olan bir medya sıradan insanın görüşlerini bastırır. İnsanlar teoride ifade özgürlüğüne sahip olsalar da bu hakkı uygulayacak araçlara sahip değiller. Gazetecilerin çatışmalara ve sorunlara birden çok perspektiften bakabilmeye, farklı tarafların görüşlerine yer verebilmeye ihtiyacı var. Medya bazı insanları, onları bu duruma hazırlamadan hikâyelerinin "nesnesi" haline getirmemelidir. Dünyayı "iyiler" ve "kötüler" ya da "biz" ve "onlar" diye ayıran bir gaze-

tecilik bir grubun haklarını korurken diğerlerinin haklarını görmezden gelir. Bu kötü bir gazeteciliktir çünkü bu tip gazetecilik durumu yalnızca bir bakış açısından gösterir. Bu bölüm, insan hakları gazeteciliğinin bazı başlıklarla ilgili olarak uygulanabileceği bazı yöntemleri ele alır. Bu konulardan bazıları IFJ'nin (Uluslararası Gazeteciler Federasyonu) Arnavutluk Medya Enstitüsü (Tiran) ve Makedonya Medya Enstitüsü (Üsküp) ilişkisi içinde yapılan insan hakları derslerinde ortaya çıktı.

Polis

Polis servisi ve diğer devlet kurumları sorumluluk altında olmalıdır ve medya incelemesi de sorumluluk altına sokmanın temel yöntemlerinden biri olmalıdır. Bu, polis hizmetinin şeffaf ve medya soruşturmalarına istekli olması gerektiği anlamına geliyor. Polis birimlerinden kimin medya ile irtibatta olacağı açık bir şekilde belirlenmeli ve medyanın sorularına hızla yanıt verilmelidir. Eğer bir basın bürosu varsa, orada basın tarafından sorulan soruların cevaplanmasının ne kadar süreceğine ilişkin net standartlar belirlenmelidir.

Pek çok polis birimi, polis operasyonları ve tutuklamalar hakkında düzenli bültenler yayımlayarak bilgi verir. Bazı medya organları bu bültenleri tartışılmaz gerçekler olarak kabul eder. Olayların bu versiyonları eninde sonunda mahkeme sırasında farklılaşmak durumunda kalabilir. Bu nedenle bu bilgilerin durumuyla birlikte belirtilmesi ve oturmuş gerçekler olarak sunulmaması gerekir. Bütün polis operasyonlarının yayımlanmasında, ifadesine başvuruyla kişi ile tutuklanan ya da suçlanan kişi arasındaki farkı belirtmek önemlidir. Bu kişilerden yalnızca suçlanan itham edilmiştir ancak bu durumda dahi suçluluğu ispat edilene kadar medya tarafından masum olarak görülmelidir. Tıpkı mahkemeler tarafından masum görüldüğü gibi. Bazı ülkelerde polis operasyonları sırasında kendi çektiği filmi yayınlar.

Bu haber prodüktörlerini ikilemede bırakır. Genellikle dramatik film sıkıntısı çekerler ve bir saldırı ya da tutuklama sırasında çekilen bir film de her zaman dramatiktir. Prodüktörler asla unutmamalıdır ki bu tip filmler polisin bakış açısını yansıtır ve polis tarafından uygulanmış bir hatalı davranış büyük ihtimalle bu filmden çıkarılmış olacaktır. Bu nedenle böyle bir film kullanılıyorsa mutlaka polis kamerası ile çekildiği bildirilmelidir. Polis filmleri asla suç gazeteciliğinin alışılmış yöntemi olmamalıdır. Gazeteciler bir polis operasyonunu gözleme izni almışlarsa tutuklananların ya da sorgulananların haklarına zarar vermemeye dikkat etmelidirler. Medya üzerinde şiddetli suçlularla yüzleşmek durumunda kalan ve halkı koruyan polisi eleştirmeme baskısı kurulur. Yine de araştırmacı ve eleştirel bir medya iyi polisliğe bir tehlike değildir. Görülmüştür ki medya tarafından izlenmediği durumlarda polis güçleri kendi başlarına kanun uygulayıcı haline gelebilmektedir. Şüphelilerin haklarını uygulamakta hatta kendileri suçun bir parçası olabilmektedirler. Medyanın araştırma hakkını kabul eden polis, kamuya hesap verebilir hale gelir. Bu adil muamele anlayışı iki yönlü çalışır. Polise yöneltilen kötü muamele suçlamaları dikkatlice araştırılmalı ve tersini gerektiren uygun bir neden olmadığı sürece, polis tarafından hazırlanan bir cevapla birlikte yayınlanmalıdır. Bu durumlar takip edilmelidir. Bir araştırma yapıldı mı? Ne bulundu? Herhangi bir polis cezalandırıldı mı? Bu belki de suçlama bir etnik azınlık gruptan geldiğinde daha da önemli hale gelir. Bu onlar diğerlerinden daha fazla hakka sahip oldukları için değil, kötü muameleye uğradıklarında haklarını arama şansları daha az olduğu içindir. Medyanın bekçilik görevi çok önemlidir. Ancak polisin suçlu olduğu varsayılmamalı ve onların da cevap hakkı olmalıdır. Bir gösteride polis şiddeti yaşandığına dair şikâyetler olduğunda olaya ait fotoğraflar kolaylıkla bir araya getirilebilir. Bu şiddet pek çok insan tarafından mı belirli birkaçı tarafından mı uygulanmış? İnsanlar kendi gördüklerini mi rapor edi-

yorlar, yoksa başkaları tarafından kendilerine anlatılanları mı? Suçlamalar yalnızca polisle büyük bir çatışmaya girenler tarafından mı yapılmış yoksa orada şans eseri bulunanlar da bu suçlamalara katılıyor mu? Yaralananlar var mı ve varsa buna ne sebep oldu? Kaç kişi hastaneye götürüldü? Sağlık personeli onların sağlık durumu hakkında ne dedi? Polisten de yaralananlar oldu mu ve eğer öyleyse kaç polis ve nasıl? Olayın bir filmi var mı? Fotoğraflardan polisler net olarak teşhis edilebiliyor mu yoksa rozetleri görüntülenemiyor mu? Ofiste çalışan editörler için halk olaylarındaki bütün şiddetin sorun çıkaranların hatası olduğunu söylemek kolaydır. Medyanın görevi olayları aktarıken böyle alışılmış düşünme şekillerinin dışına çıkabilmek ve kanıtları gösterebilmektir. Şüphesiz, en iyi kanıt iyi konumlanmış muhabirler, fotoğrafçılar ve kameramanların kendi gözleriyle gördükleridir. Polis gazeteciliği sadece olay akışını aktarmak değildir. Polisi kamu kontrolüne açmak, muhabirlerin polisi iyice anlamasını gerektirir. Polis eğitim çalışmalarına katılmaları, polise yeni katılanlarla neden katıldıkları konusunda ve halka yaklaşımları konusunda görüşmeleri gerekir. Medya özel polis güçlerine ya da askeri emniyet güçlerine de ilgi göstermelidir. Kime rapor verirler, güvenilirlikleri nedir? Sahip oldukları güçler nelerdir? Bu güçleri nasıl kullanıyorlar ya da nasıl kötüye kullanıyorlar? Polis muhabirlerinin zor bir işleri var. Bu nedenle insan hakları gazeteciliği ile ilgili olmak zorundalar.

Gözetimdeki insanlar

Gözetimdeki insanlar genellikle halkın denetimine açık olmayan bir sistem içinde ortadan kaybolurlar. Tutuklu bir hükümlü olarak tanımlanmadan önce bile, pek çok kötü davranma olayı tutuklama sırasında ya da sonrasında gerçekleşir. Mahkûmlara "yumuşak" davranmaya karşı doğal bir kızgınlık söz konusu olduğundan polisi eleştirmek ya da sorgulamak çok sık rastlanan

bir durum değildir. Yine de tutukluların hakları tüm yurttaşlar için bir korumadır. Bu hakların var olmadığı polis devletinde herkes tutuklanabilir ve kimse haklarını savunamaz. Genellikle "Oğlunuz ya da kızınız tutuklandığında ona nasıl davranılması- nı beklersiniz?" sorusunu sormak işe yarar. Gazeteciler ICCPR'nin (BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi) 9'uncu maddesi- nin ulusal yasamaya nasıl dahil edildiğini bilmelidirler. Gazete- ciler gözaltında olanın kim olduğunu, bir nedenle suçlanıp suç- lanmadığını, ne durumda ve nerede tutulduğunu bilebilmelidir- ler. Ayrıca gazeteciler bir mahkûmun mahkemeden önce nere- de ortaya çıkacağını istisnai durumlar hariç bilmeli, dinleyebil- meli ve duruşma ile ilgili haber yapabilmelidirler. Medyaya mahkeme oturumlarının ne zaman olacağı ve kimlerin yargıla- nacağı ile ilgili düzenli bir liste verilmeli ve bu liste, herhangi birini medyanın tarafından görüntülenmekten korumak için, kı- sa vadede değiştirilmemelidir. Medya kişinin mahkemeye çıkarı- lışındaki herhangi bir gecikmeyi izlemeli ve yayımlamalıdır. Ayrıca, gazeteciler insanların hangi koşullarda gözaltında tutul- duğunu da haberleştirebilmelidirler. Gözaltında tutulanlar suç- lu bulunulardan ayrı bir yerde tutulmalıdır. Pratikte bu gözal- tında tutulanların mahkûmlardan daha kötü durumda tutulma- sına neden olabilir, çünkü hapisanelerde yeterince yer yoktur ve polis merkezlerinde de genellikle uzun zaman gözaltında tu- tulumaya uygun yerler yoktur. Çocuklar yetişkinlerden ayrı yer- de tutulmalı ve onların durumları özellikle gözlemlenmelidir. Bazen "ayrı olarak tutulmanın" yetişkin hücrelerinin çevresinde bir başka hücrede tutulmak olduğu görülüyor. Ulusal yasalar gözaltı koşullarının denetlenmesini sivil ya da resmi bir çalışa- na emanet edebilir. Bu yetkililerin hazırladıkları raporlar halka açık olmalıdır ve haber yapılabilir. Ayrıca sivil toplum ör- gütlerine gözaltında tutulan yerlere giriş hakkı da verilebilir. Bu konudaki raporlar da kamuya açılmalıdır. Bir mahkûmun (suç- lu bulunmaması mahkûm) uzun zaman hapiste, tartışmalı koşul-

lar altında tutulmaya devam edilmesi halinde gazeteciler mah- kûmu görmeye izinli olmalıdırlar. Kurallar ülkelere göre deği- şiklik gösterebilir ancak hapisanede tutulan mahkûmun duru- mu hakkında danışma hakkı vardır.

Avukat ve diğer ziyaretçiler, gözaltında tutulan kişinin durumu hakkında gazeteciler için önemli kaynaklardır. Böylece gözaltı- na alınan kişi durumunun daha bilinir olmasını sağlayabilir.

Mahkemeler

Mahkeme raporu pek çok ulusal ve bölgesel basının içerikleri- nin önemlice bir bölümünü oluşturur. Suç gazete sattırır ve in- sanlar cinayetler, soygunlar ve şiddet suçları hakkında bir şey- ler okumayı severler. Ancak mahkeme muhabiri asla, halkı ür- pertecek ahlak hikâyelerinin perakende satıcısı olmamalıdır. Aynı zamanda muhabirler mahkeme içeriğini kaydederken sü- reci de yakından izlemelidirler. Bu, adil ve halk tarafından izle- nebilen ve yeterli, tarafsız ve bağımsız bir mahkeme tarafından görülen bir dava mıdır? Kişi mahkeme önünde diğer herkesle eşit midir yoksa kendini iyi ifade edemediği için ya da etnik kö- kenini nedeniyle aşığılanıyor mu ya da karşındaki güçlü bir po- litikacı ya da zengin olduğu için ondan üstün mü görülüyor? Sanığın masumiyeti varsayılıyor mu? Mahkemeye belirsiz bir gecikme olmadan zamanında mı başlanmış? Devlet sanığa bir avukat atamışsa, avukat işinde yeterli mi? Sanık ve tanıklar et- nik bir azınlık grubundan mı? Dava anladıkları dilde mi görü- lüyor? İnsan haklarını korumak için ilk sorumluluk adalet siste- mine ve yargıya bağlıdır. Ancak gazeteciler mahkemenin per- formansı ve yargı konusunda bağımsız bir denetçi gibi çalışır. Mahkeme muhabirlerinin her gün mahkemeye girebilme ve ta- nık ve sanıkların hakları konusunda yazma ve alıntı yapma hak- ları olmalıdır. Diğer insan haklarında olduğu gibi, gazetecilerin de bir ayrıcalığı olmamalıdır. Mahkeme normal olarak basın

BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi (9, 10, 14. Maddeler)

Madde 9: Özgürlük ve güvenlik hakkı

1) Herkes kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği hakkına sahiptir. Hiç kimse keyfi olarak gözaltına alınamaz veya tutulamaz. Hiç kimse hukukun öngördüğü sebepler ve usuller dışında özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.

2) Gözaltına alınan bir kimse, gözaltına alınma sebepleri hakkında gözaltına alındığı sırada ve kendisine isnat edilen suçlar konusunda derhal bilgilendirilir.

3) Cezaî bir fiilden ötürü gözaltına alınan veya tutulan bir kimse derhal bir yargıç veya hukuken yargılama yetkisine sahip diğer bir görevli önüne çıkarılır ve bu kimse makul bir sürede yargılanma veya salıverilme hakkına sahiptir. Yargılanan bir kimsenin tutuklanması genel bir kural olamaz; yargılamanın her aşamasında tutuklunun salıverilmesine karar verilebilir; salıverilme bu kimsenin duruşmaya gelmesini sağlamak ve mahkûm edilmesi halinde hükmün infazını temin etmek için teminata başlanabilir.

4) Gözaltına alınarak veya tutularak özgürlüğünden yoksun bırakılan bir kimse, tutulmasının hukukiliği hakkında hemen karar verilecek ve eğer tutulması hukuki değilse salıverilmesine hükmedilecek bir mahkemeye başvurma hakkına sahiptir.

5) Hukuka aykırı olarak gözaltına alınmaktan veya tutulmaktan mağdur olan bir kimse icrası mümkün bir tazminat hakkına sahiptir.

Madde 10: Gözaltında tutulanların hakları

1) Özgürlüğünden yoksun bırakılan herkes, insani muamele ve insanın doğuştan sahip olduğu insanlık onuruna saygı görme hakkına sahiptir.

2) a) Tutuklu sanıklar, istisnai haller dışında mahkûmlardan ayrı tutulur ve kendilerine mahkûm edilmemiş kimselerin statüsüne uygun tarzda ayrı bir muamele uygulanır.

b) Tutuklu küçük sanıklar yetişkinlerden ayrı tutulur ve en kısa sürede yargısal makamların önüne çıkarılırlar.

ve halka açık olmalıdır. Kapalı olduklarında genellikle ikisine birden kapalıdır. Madde 14 evlilik anlaşmazlıkları ve çocukların gelecekle ilgili davaların kapalı yürütülmesine izin verir. Basın ve kamuoyuna kapalı dava görülme gerekçelerinin diğerleri şunlar: ahlaki nedenler, demokratik bir toplumda kamu düzeni veya ulusal güvenlik, tarafların özel yaşamlarını ilgilendiren durumlarda, kamuoyu görüşünün mahkemeyi etkileyecek önyargı yaratabileceği düşünülerek mahkeme tarafından kesinlikle kapalı olması gerektiğine karar verilen özel durumlarda. Ahlaki nedenler mahkemeleri kapalı yürütmek için nadir olarak kullanılan bir gerekçedir. Mahremiyet ise boşanma davaları ya da çocukların bakımıyla ilgili davalarda mahkemenin izlenmesini engelliyor. En çok tartışılan iki mesele "kamu düzeni veya ulusal güvenlik" ve "kamuoyu görüşünün mahkemeyi etkileyecek önyargı yaratabileceği" durumlarıdır. Gazeteciler her zaman bu durumlarda uygulanacak kapanmaya itiraz etmeye hazır olmalıdır. Raporlardaki bazı gecikmeler bir mahkeme diğerinin hemen ardından başlıyorsa anlaşılabilir karşılanır. Ya da ilk mahkemenin haberinin ikincinin jürisi tarafından dinlenmesi bir önyargı oluşturacaksa makul görülebilir. Bu örneğin iki ayrı soygundan yargılanan bir insanın davasında ya da ikisi de beraberce bir suçtan yargılanan iki kişiden birinin suçunu itiraf etmesi ve diğerinin reddetmesi durumlarında olabilir. Ancak her iki durumda da ikinci mahkeme de sona erdiğinde haberin yapılmaması için bir neden yoktur.

Ancak adalet gerektirdiğinde gecikmeler olabilir, gecikme olabildiğince kısa sürmeli ve medya böyle bir şeyi itiraz edebilir. Medya özel olarak düzenin kötüye kullanılmasına ve sınığın çıkarılarının korunmasına karşı duyarlı olmalıdır. Medya geç de olsa konuyu eksiksiz olarak haber yapmalıdır. Kamu düzeni ya da ulusal güvenlik genellikle rapor etmeyi sınırlayıcı gerekçeler olarak anılır ve bunlar çok ender olarak gerçekten bu

3) Ceza infaz sistemi, mahpusları iyileştirme ve toplumsal rehabilitasyonlarını sağlama gibi temel amaçlara sahip olur. Küçük failer yetişkinlerden ayrılır ve yaşları ile hukuki statülerine uygun bir muamele görürler.

BM Siyasal ve Medeni Haklar Sözleşmesi Adil Bir Mahkemeyi Nasıl Tanımlıyor?

Madde 14: Adil yargılanma hakkı

1) Herkes mahkemeler ve yargı yerleri önünde eşittir. Herkes, hakkındaki bir suç isnadının veya hak ve yükümlülükleri ilgili bir hukuki uyumsuzluğun karara bağlanmasında, hukuken kurulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından adil ve aleni olarak yargılanma hakkına sahiptir. Davayı izleyenler ve basın mensupları, demokratik bir toplumdaki genel ahlak, kamu düzeni (ordre public) veya ulusal güvenlik nedeniyle veya tarafların özel yaşamlarının menfaatinin gerektirmesi halinde veya mahkemenin görüşüne göre aleniliğin adaletin gerçekleşmesine zarar vereceği özel şartların kesinlikle gerektirdiği ölçüde, duruşmalardan tamamen veya kısmen çıkarılabilir; ancak bir ceza davasında veya hukuk davasında verilen hüküm, gençlerin menfaati veya aile uyumsuzlukları veya çocuğun velayeti ile ilgili davalar aksini gerektirmedikçe aleni olarak tefhim edilir.

2) Hakkında bir suç isnadı bulunan bir kimse, hukuka göre suçluluğu kanıtlanıncaya kadar masum sayılma hakkına sahiptir.

3) Hakkında bir suç isnadı bulunan bir kimsenin bu isnadın karara bağlanmasında, tam bir eşitlik içinde asgari şu haklara sahiptir:

- a) Hakkındaki suç isnadının niteliği ve nedenleri konusunda ayrıntılı bir şekilde ve anlayabileceği bir dilde derhal bilgilendirilme;
- b) Savunmasını hazırlamak ve kendi seçtiği avukatla görüşmek için yeterli zamana ve kolaylıklara sahip olma
- c) Sebepsiz yere gecikmeden yargılanma,
- d) Duruşmalarda hazır bulundurulma ve kendisini bizzat veya kendi seçeceği bir avukat aracılığıyla savunma eğer avukatı bulunmuyorsa sahip olduğu haklar konusunda bilgilendirilme;

konularla ilgilidir. Devletler resmi malzemeyi devlet sırrı olarak tutmak isterler ama sına bundan daha zorlu olmalıdır. Belki tanıkların kimliğinin kendi güvenlikleri için gizlendiği durumlar olabilir ya da bazı gerçeklerin detayları mahremiyete dahil olabilir, ancak bunlar itiraz edilebilir olmalıdır ve gizlilik gerektirdiği gazetecilerce sınanabilmelidir. Bazen çok özel durumlarda sahne arkasından isimsiz olarak verilen kanıtlar dahi haber yapmak için kullanılabilir ancak bu yargılanan sanığın haklarına zarar verebileceği için tamamen gerekli olan durumlarda yapılmalıdır. Pratikte bu çoğunlukla yönetimin çıkarlarına uygun olması için kullanılır. Örneğin, gizli polis memurları ya da özel güvenlik güçleri isimlerinin bilinmesini istemezler. Bununla birlikte sanık kendini kimin suçladığını bilme ve bu tanığı sorgulayabilme hakkına sahip olmalıdır. Tanığa sağlanan koruma asla ikinciye zarar vermemelidir ve sadece tamamen gerekli olduğunda birinciyi engellemelidir. Gazeteciler ve medya yargının verdiği mahkemeyi kapalı yürütme ya da kanıtları saklama ya da tanıkların ismini saklama kararına itiraz etmek için özel bir prosedüre erişim hakkına sahip olmalıdır, ve itiraz hızlıca bir üst mahkemeye verilmelidir. Bu çerçevede, medya halkın sahip olmadığı fazladan bir hakka sahiptir: Özgür ve bağımsız gazetecilik yapılmasına engel olmak için mahkemenin neden kapalı yürütülmekte olduğunu sorgulama hakkı. İtiraz hakkı tanınmadığında gazeteciler seslerini duyurmaya hazır olmalıdırlar. Gazeteciler haberlerini yaparken kendilerinin de adalet prensiplerine zarar vermediklerinden emin olmalıdırlar. Bazen, zaman darlığından, gazeteciler mahkemelerin açılışlarını izlemeye gönderilirler ancak tüm oturum boyunca duruşmada bulunmazlar. Savunma tarafı yeni bir konudan bahsedebilir ve gazeteci bunu kaçırabilir. Bu kabul edilemez bir uygulamadır. Eğer bir duruşma haber olmaya değerse başından sonuna takip etmenin yolları bulunmalıdır. Sürmekte olan mahkeme ile ilgili neyin basılmasının uygun olup neyin olmadığı da başka bir so-

adaletin yararı gerektirdiği her durumda kendisine bir avukat tayin edilme ve eğer avukata ödeme yapabilecek yeterli imkânı yoksa, ücretsiz olarak avukat tayin edilme;

- e) Aleyhindeki tanıkları sorguya çekme veya çektirme ve lehindeki tanıkların mahkemeye çıkmalarını ve aleyhindeki tanıklarla aynı koşullarda sorguya çekilmelerini sağlama,
  - f) Mahkemede konuşulan dili anlamıyor veya konuşamıyorsa, bir çevirmenin yardımından ücretsiz olarak yararlanma
  - g) Kendisini suçlandırıcı tanıklık yapmaya veya bir suçu itirafa zorlanmama.
- 4) Küçüklerin yargılanmasında küçüklerin yaşlarını ve rehabilitasyonlarını ilerletmeyi göz önünde tutacak bir yargılama usulü izlenir.
- 5) Bir suçtan ötürü mahkûm olan bir kimse, mahkûmiyetinin ve aldığı cezanın daha yüksek bir yargı yeri tarafından hukuka göre incelenmesini isteme hakkına sahiptir.
- 6) Bir kimse bir suçtan ötürü nihai bir kararla mahkûm olduğunda ve bu mahkûmiyeti adli hata bulunduğu gerekçesiyle bozulduğunda veya kendisi bağışlandığında, eğer mahkûmiyet kararının verildiği tarihte bilinmeyen olayların ortaya çıkarılmamış olmasının nedenleri kısmen veya tamamen kendisine yüklenebileceği kanıtlanmadıkça, bu tür bir mahkûmiyetin sonucu olarak ceza çeken bir kimseye hukuka uygun olarak tazminat ödenir.
- 7) Bir ülkenin hukukuna ve ceza yargılama usulüne uygun olarak daha önce kesin biçimde mahkûm olan veya beraat eden bir kimse aynı suçtan ötürü ikinci kez yargılanamaz ve cezalandırılmaz (*Madde 14*).

rudur. İngiltere'de adil ve çağdaş duruşma oturumları ayrıcalıklıdır ve yazılı iftiranın hedefi olamaz. Yine de mahkeme dışında söylenmiş şeylerin haberini yapmak mahkemeye karşı bir kamuoyu oluşmasına neden olabilir ki bu da büyük cezalara ya da (sadece teoride de olsa) editörün hapse girmesine neden olabilir. Öte yandan ABD'de, medya mahkeme boyunca avukatlarla düzenli olarak röportaj yapar. Bu mahkeme dışındadır ama dava hakkında yorum yapılır. Güneydoğu Avrupa'da medya daha da ileri gider. Bir dava sürerken henüz mahkemede dinlenmemiş kanıtları ya da tanıkları yazarlar. Bu çok tehlikeli bir alandır çünkü mahkemedeki kanıt bir soruşturma ile sınırlı ancak medya bunu yapamaz ve kanıtların doğruluğundan emin olamaz.

Katılımcılar

19-20 Mart 2005 Bursa Hotel Kırıcı

Katılımcılar: Ayfer Boyalı (Radyo Bester/ Balıkesir), Mahmut Uçakcan (Dost FM/ Bursa), Sinan Unuak (Güneş FM/ İnegöl-Bursa), Alper Ufukesen (Körfez FM/ Bursa), Mehmet Şahin (Radyo 1001/ Bursa), Hasan Anıl (Radyo As/ Bursa), Rüstem Avcı (Radyo En/ Bursa), Sadettin Aslan (Radyo Çan/ Çanakkale), Mesut Demir (Radyo Boğaz/ Çanakkale), Fatma Can (Radyo Boğaz/ Çanakkale), Ali Osman Ata (*Genç Bayrak* gazetesi/ Balıkesir), Ergun Özmen (*Yeni Pazar* gazetesi/ Bilecik), Abdullah Ünsal (*Yeni Pazar* gazetesi/ Bilecik), Fuat Delibaş (*Öğrenci Postası*/ İstanbul), Tuna Çok Güler (*Tuna* gazetesi/ Bursa), Kamil Yeşilfiliz (*Biga Doğuş Zirve*/ Bursa), Sibel Kıracı (*Boğaz* gazetesi/ Çanakkale), İsmet Akıncı (*Burası Çanakkale*/ Çanakkale), Salim Başol (*Olay* gazetesi/ Çanakkale), Mukadder Yeşilfiliz (*Biga Doğuş* gazete/ Çanakkale), İlker Uysal (*Olay* gazetesi/ Çanakkale), Aydın Aker (*Havsa Batı Ekspres*/ Edirne), İsmail Kadı (*Yeni Haber*/ Kocaeli), Suat Arı (*Orhangazi Güncel*/ Orhangazi), Naciye Akyazı (*Trakya* gazetesi/ Tekirdağ), İsmet Özbay (*Manşet* gazetesi/ Yalova), Ayhan Polat (*Manşet* gazetesi/ Yalova), Rüstem Avcı (Çağdaş Gazeteciler Derneği/ Bursa), Oya Özgüler (Yerel Gündem 21 Kadın Çalışma Grubu/ Bursa), Hanifi Kurt (E. Ü. İletişim Fak. İzmir)

BİA Koordinasyonu: Nadire Mater, Ertuğrul Kürkcü, Erol Önderoğlu, Baran Gündoğdu

Sunuşlar: Dr. Çiler Dursun, Ragıp Duran, Murat Çelikkan, Oğuz Haksever, Şerif Erol, Prof. Dr. Levent Köker, Doç. Dr. Gülgün Erdoğan Tosun

26-27 Şubat 2005 İzmir Otel Kaya Prestige

Katılımcılar: Muharrem Başkar (*Hüraydın* gazetesi/ Aydın), Mustafa Kemal Özgürsoy (*Gazete 2000*/ Aydın), Hasan Eker (*Didim Gündem*/ Aydın), Ayfer Eker (*Didim Manşet*/ Aydın), Dilek Ateş (*Akdeniz* gazetesi/ Isparta), Hatice Özdemir (*Demokrat* gazetesi/ Isparta), Ertuğrul Engin (*Gülşes* gazetesi/ Isparta), Hüseyin Özdemir (*Hakimiyet* gazetesi/ Isparta), Mehmet Çınar (*Mercek* gazetesi/ Isparta), Selçuk Tokgöz (*Gülkent* gazetesi/ Isparta), Şakir Aksöz (*Çözüm* gazetesi/ Isparta), Rıdvan Tokmak (*Oluşum* gazetesi/ Isparta), Kübra Özkale (*Manşet* gazetesi/ Isparta), Hakan Oran (*Haber Isparta* gazetesi/ Isparta), Şahap Avcı (*Aliğa Ekspres* gazetesi/ İzmir), Hakan Çalışkan (*Ortak Çiğli* gazetesi/ İzmir), Mehmet Bozkır (*Güney Ege* gazetesi/ Muğla), Coşkun Efendioğlu (*Milas Önder* gazetesi/ Muğla), A. Bilge Özkutlu (*Uşak Asrın* gazetesi/ Uşak), Abdurahman Yavuz (*Uşak Olay* gazetesi/ Uşak), Serkan Şimşek (Burdur Radyo TV/ Burdur), Melike Kokmaz Elibol (Kanal 15/ Burdur), Alçay Karatepe (Demokrat Radyo/ İzmir), Nejla Tüfekçioğlu (Dikili FM/ İzmir), Levent Aydın (Melodi FM/ İzmir), Ali Rıza Kafalı (Can Radyo/ İzmir), Tuğba Tercan Kadılar (Demokrat Radyo/ İzmir), Sami Kadılar (Demokrat Radyo/ İzmir), İbrahim Kaya (Demokrat Radyo/ İzmir), Duygu Yağ (Demokrat Radyo/ İzmir), Murat Aydın (Soma FM/ Manisa), Celal Durgun (Radyo Gözlem/ Muğla), Hasan Kuzgun (K32 TV/ Isparta), Marcit Sefiloğlu (Çağdaş Gazeteciler Derneği Ege Şube Başkanı/ İzmir), Aynur Bayırlar (KADER/ İzmir), Hamza Dağ (MAZLUMDER/ İzmir), Fatma Doğan (Ortak Yaşam Kooperatifi/ İzmir), Mehmet Kamik (Ortak Yaşam Kooperatifi/ İzmir)

BİA Koordinasyonu: Nadire Mater, Tolga Korkut, Leyla İşbilir

Sunuşlar: Dr. Çiler Dursun, Ragıp Duran, Murat Çelikkın, Oğuz Haksever, Şerif Erol, Prof. Dr. Levent Köker, Doç. Dr. Gülgün Erdoğan Tosun

19-20 Şubat 2005 Mersin Hak Haberciliği- Hotel Gondol

Katılımcılar: Mehmet Yılmaz (*Manavgatın Sesi* gazetesi/ Antalya) Avni Gelendost (*Akdeniz Haber* gazetesi/ Antalya), Doğan Sönmez (Venüs Radyo/ Antalya), Şevki Güneş (*Atayurt* gazetesi/ Hatay), Zafer Sarı (*Ekspres* gazetesi/ Hatay), Ersen Korkmaz (*Demokrat* gazetesi/ İskenderun), Arif Kerem Yavuzaslan (KGRTV/ Karaman), Ali Ünlüer (*Karamanın Sesi* gazetesi/ Karaman), Seyrani Solugan (*Sokak* dergisi/ Mersin), Abidin Yağmur (*İMECE* gazetesi/ Mersin), Mihriban Amanoğlu (*İMECE* gazetesi/ Mersin), Selahattin Veysanoğlu (Radyo Akdeniz/ Mersin), Recep

Yıldırım (Radyo Metropol/ Mersin), M. Can Toprak (Radyo Ses/ Mersin), Beycan Üçkardeşler (Sun Radyo-TV/ Mersin), Famiha Aslan (Radyo Ses/ Mersin), Raşit Doğan (Radyo Metropol/ Mersin), Sevda Veysanoğlu (Radyo Akdeniz/ Mersin), Gamze Açıkgöz (Radyo Akdeniz/ Mersin), Nesrin Temur (Bağımsız Kadın Derneği Kadın Dayanışma Merkezi/ Mersin), Münevver Özgenç (KADER-Kadın Adayları Eğitim ve Destekleme Derneği/ Mersin), Elif Zülfikaroğlu (Uçan Süpürge Muhabiri/ Mersin), Nurhan Öztaş (KADER/ Mersin), Vildan Soydenci (KADER/ Mersin)

BİA Koordinasyonu: Nadire Mater, Leyla İşbilir, Kemal Özmen

Sunuşlar: Dr. Çiler Dursun, Ragıp Duran, Murat Çelikkın, Oğuz Haksever, Şerif Erol, Prof. Dr. Levent Köker, Doç. Dr. Gülgün Erdoğan Tosun

27-28 Kasım 2004 Bolu Yurdaer Otel

Katılımcılar: Sinan Ayhan (*Yeni Hayat* gazetesi/ Bolu), Dilek Kılıç (*Bolu Olay* gazetesi), Ebru Eybazoğlu (*Yeni Hayat* gazetesi/ Bolu), Mutlu Yüce (*Yeni Hayat* gazetesi/ Bolu), Murat Yılmaz (*Bolu Akşam* gazetesi), Hakkı Sağlam (*Sakarya* gazetesi/ Eskişehir), Turgut Ertuğrul (*Safranbolu Ekspres*/ Karabük), Hüseyin Yavaşcı (*Kent Haber*/ Karabük), İsmail Kahraman (*Yeni Gebze* gazetesi/ Kocaeli), Yahya Kahraman (*Yeni Gebze* gazetesi/ Kocaeli), Ayhan Aygün (Çağdaş Radyo/ Ankara), Zafer Akkaş (Özgür Radyo/ Ankara), Abdullah Yüce (Radyo İmaj/ Ankara), Gökçen Arabul (Özgür Radyo/ İstanbul), Hasibe Denli (Radyo Kocaeli), Ahmet Yılmazdoğan (Süper-Es TV/ Eskişehir), Özgür Ulupınar (BRTV/ Karabük), Atakan Dağ (BRTV/ Karabük), Hakan Tuncer (Kanal 78 TV/ Karabük), Serkan Borlak (Kocaeli TV/ Kocaeli), Özlem Kınal (Uçan Süpürge/ Ankara), Hikmet Manaz (Bolu Kadın İnisyatifi/ Bolu)

BİA Koordinasyonu: Ertuğrul Kürkçü, Baran Gündoğdu

Sunuşlar: Dr. Çiler Dursun, Ragıp Duran, Murat Çelikkın, Oğuz Haksever, Şerif Erol, Prof. Dr. Levent Köker, Doç. Dr. Gülgün Erdoğan Tosun

20-21 Kasım 2004 Trabzon KTÜ Turizm ve Otelcilik Yüksek Okulu

Katılımcılar: Tuncer Erer (*Demokrat Çoruh*/ Artvin), Orhan Şengün (*Serhat Artvin* gazetesi/ Artvin), Erdoğan Atasert (7 Mart gazetesi/ Artvin), Cevdet Ağduman (*Yusufuli Haber* gazetesi/ Artvin), Zeki Aklan (*Alkan* gazetesi/ Artvin), Sedat Varan (08 Haber gazetesi/ Artvin), Ufuk Kekül (*Yeni Giresun*/ Giresun), Saliha Yayla (*Ekspres* gazetesi/ Giresun), Yeter

Veysioğlu (*Bulancağ Ekspres* gazetesi/ Giresun), Taylan Gülerterkin (*Yeşil Giresun* gazetesi/ Giresun), Hacer Çoşkun (*Gündem* gazetesi/ Ünye-Ordu), Esmâ Gürel (*Ünye Haber* gazetesi/ Ordu), Ahmet Çakır (*Güneş* gazetesi/ Rize), Zehra Tüfekçi (*Rize* gazetesi/ Rize), A. Kadir Gümüşdağ (*Karadeniz Haber* gazetesi/ Rize), Ömer Şan (Serbest gazeteci/ Rize), Ali Aygün (*Karadeniz* gazetesi/ Trabzon), Aydın Geleci (*Karadeniz Güne Bakış* gazetesi/ Trabzon), Levent Ustabaşı (*Türksesi* gazetesi/ Trabzon), Hakan Aydın (08 FM/ Artvin), Barış Pamukçu (Melodi FM/ Ünye-Ordu), Tuğba Güdek (Oney Flash FM/ Ünye-Ordu), Erhan Mahmutoğlu (Kaçkar FM/ Rize), Muammer Baloğlu (Rize'nin Sesi Radyosu/ Rize), Ali Osman Aykut (Karadeniz Umut Radyo/ Rize), Makbule Efe (Samsun Medya FM/ Samsun), Faruk Tandoğan (Radyo Aktif/ Trabzon), Serkan Türk (Radyo Aktif/ Trabzon), Sibel Öztürk (Tempo TV/ Giresun), İsmet Büyükbayrak (Tempo TV/ Giresun), Şenay Tezel (Flash TV/ Ünye-Ordu), Burçin Eren (Hizmet TV/ Ünye-Ordu), Duygu Mahmutoğlu (Kaçkar TV/ Rize), Kenan Engizli (Klas TV/ Samsun), Samet Güney (Mavi TV/ Trabzon), Barış Pamukçu (Kanal 52/ Ordu), Derya Yılmaz (Kanal 52/ Ordu), Namık Baltaoğlu (Yerel Gündem/ Giresun)

BİA Koordinasyonu: Ertuğrul Kürkçü, Baran Gündoğdu

Sunuşlar: Dr. Çiler Dursun, Ragıp Duran, Murat Çelikkan, Oğuz Haksever, Şerif Erol, Prof. Dr. Levent Köker, Doç. Dr. Gülgün Erdoğan Tosun

9-10 Kasım 2004 Diyarbakır Dedeman Otel

Katılımcılar: Salih Ünlü (Radyo Medya/ Şanlıurfa), Celil Kocataş (Güney Radyo/ Adıyaman), A. Semih Önen (Radyo Süper 44/ Malatya), Ali Zafer (Radyo Zafer/ Malatya), Kemal Atamtürk (Arkadaş Radyo/ Sivas), Eyüp Aksaç (Çağlar FM/ Sivas), Mevlüt Demir (Metropol 56 FM/ Siirt), Halit Özdemir (Radyo Life/ Adıyaman) İsmail Dağ (Radyo Net/ Şanlıurfa), Binali Aydın (Radyo FM 58/ Sivas), Bülent Boztepe (Çermik Gazetesi/ Diyarbakır) Cumhur Kılıççioğlu (*Siirt Mücadele* gazetesi/ Siirt), İzzettin Oktay (*Pusulâ* gazetesi/ Van), Diya Yarayan (*Akademi* gazetesi/ Siirt), Fehmi Budak (*Doğuş* gazetesi/ Siirt), Aydın Deniz (*Hudut* gazetesi-İğdır TV/ İğdır), İbrahim Çakır (*Gerçek* gazetesi/ Malatya), Turan Koyuncu (*Son Söz* gazetesi/ Siirt), Hasan Kara (*Malatya Gerçek* gazetesi/ Malatya), Hüseyin Canbey (*Hakimiyet* gazetesi/ Malatya), İbrahim Göçmen (*Son Nokta* Malatya), Şeyhmus Temiz (*Batman Işık* gazetesi/ Batman), Niyazi Polat (*Güneş* gazetesi/ Gaziantep), Ahmet Aksoy (*Y. Oluşum* gazetesi/ Gaziantep), Murat Bardak (*Öz Adalet* gazetesi/ Siirt), M.

Ferit İzgi (*Batman* gazetesi/ Batman), Hakan Sapan (*Son Söz* gazetesi/ Batman), Vahap Güner (*Hamle* gazetesi/ Malatya) Abuzer Demir (*Adıyaman'da Bugün*/ Adıyaman), Mustafa Işıldak (*Bugün* gazetesi/ Adıyaman), Tekin Şahin (*Milad* gazetesi/ Adıyaman), Mehmet Türk (*Güney Doğu Ekspres* gazetesi/ Diyarbakır), Naci Sapan (*Güney Doğu Ekspres* gazetesi/ Diyarbakır), Osman Seyrek (*Batman Doğuş* gazetesi/ Batman), Yusuf Uyanık (*Batman Umut* gazetesi/ Batman), Bekir Şahin (*Gaziantep Haber/ Gaziantep*), İskender Korkut (Mercan TV/ Adıyaman), Mehmet Duran Özkan (Güneş TV/ Malatya), Metin Kavak (Sipas TV/ Sivas), Sevim Kılınc (Uçan Süpürge/ Adıyaman)

BİA Koordinasyonu: Nadire Mater, Ayliz Baskın, Baran Gündoğdu

Sunuşlar: Dr. Çiler Dursun, Ragıp Duran, Nadire Mater, Oğuz Haksever, Ömer Madra, Prof. Dr. Levent Köker, Doç. Dr. Gülgün Erdoğan Tosun, Şeyhmuz Diken

Yazarlar

Çiler Dursun

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden 1993'te mezun oldu. Aynı üniversitenin Gazetecilik Anabilim dalında yüksek lisansını 1997'de ve doktorasını 2002'de "ideoloji kuramı ve söylem çözümlemesi" odaklı olarak tamamladı. 2005'te İletişim Bilimleri doçenti unvanını aldı. ABD University of Massachusetts'te Türkiye Bilimler Akademisi'nin verdiği bursla akademik araştırmalarını 2000 güz döneminde sürdürdü. Akademik çalışmalarını ideoloji kuramı ve söylem çözümlemesi, iletişim felsefesi, haber sosyolojisi ve kültürel çalışmalar ağırlıklı olarak sürdürüyor. *TV Haberlerinde İdeoloji, Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi* isimli kitapları yayımlandı. Çalıştığı alanla ilgili yazıları *Doğu Batı, Toplum ve Bilim, Kültür ve İletişim*, İletişim başta olmak üzere ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlandı. Halen Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak lisans, yüksek lisans ve doktora dersleri vermeye devam ediyor.

Gülgün Erdoğan Tosun

1966'da Aydın'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Aydın'da tamamladı. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden 1988'de mezun olduktan sonra, yüksek lisans derecesini 1992'de Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden; doktora derecesini 1999'da Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden aldı. 2004'te Siyaset Bilimi alanında doçent unvanını aldı. 1990'dan bu yana Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölü-

mü'nde öğretim üyesi. *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Türkiye'nin Siyasal İstikrar Arayışı* (Tanju Tosun ile ortak), *İzmir Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi ve İzmir'de Sivil Toplum* adlı kitapları ve çeşitli dergilerde, kitaplarda yayımlanmış makaleleri bulunan Tosun'un başlıca ilgi alanları arasında sivil toplum, demokratikleşme, insan hakları, siyasal partiler ve elektronik demokrasi yer alıyor.

Hüsnü Öndül

1953'te Samsun'da doğdu. 1977'de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Ankara'da avukatlık yapıyor; evli, iki çocuk babası. İnsan Hakları Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve Çağdaş Hukukçular Derneği kurucularından. Her üç kurumda da yöneticilik yaptı. En son 1999-2004 döneminde İHD Genel Başkanlığı görevinde bulundu. İHD Ankara Şubesi için "1988 Ankara İşkence Raporu", "1989 Ankara İşkence Raporu", "1990 Ankara İşkence Raporu" kitaplarını hazırladı. İHD Genel Merkezi için "Kopenhag Siyasi Kriterleri ve Türkiye" kitabını hazırladı. TMMOB Mimarlar Odası için "Türkiye'de Kentli Hakları Mevzuatı" kitaplarını hazırladı. İHD Genel Merkezi için, "Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na/Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı Açısından Hukukçuların Eğitimi" projesini ve "Eğiticilerin Eğitimi" projelerini hazırladı. Bu projeler AB komisyonu tarafından desteklendi ve uygulandı. 1975'te *Kimiz?* adlı şiir kitabı, 1997'de *İnsan Hakları Yazıları* adlı kitabı yayımlandı. Çeşitli gazete ve dergilerde insan hakları konularında makaleleri yayımlandı. 2001 yılından beri *Özgür Gündem* ve *Evrensel* gazetelerinde düzenli olarak haftalık yazıları yayımlanıyor.

Levent Köker

1958'de Ankara'da doğdu. 1976'da Tarsus Amerikan Lisesi'ni bitirdikten sonra, 1980'de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1987'de Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Siyaset Bilimi dalında doktorasını tamamlayan Köker, 1990'da Gazi Üniversitesi'nde Siyasal Teoriler doçenti, 1996'da da Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Genel Kamu Hukuku profesörü oldu. 1984-1985 akademik yılında Oxford Üniversitesi Mansfield College'da British Council bursuyla konuk araştırmacı, 1994-1995 akademik yılında ise Princeton Üniversitesi Uluslararası Araştırmalar Merkezi'nde Fulbright bursuyla konuk öğretim üyesi olarak bulunan Köker, Gazi Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde asistan ve araştırma görevlisi, yardımcı doçent ve doçent olarak görev yaptı. 1997'de Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin kuruluşunda görev almak üzere bu görevinden ayrıldı. 1997-1998 akademik yılında Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin kurucu dekanlığını üstlenen Köker, 2001-2004 yılları arasında Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanlığını yürüttü ve halen Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Bölümü öğretim üyesi. 1989-1997 arasında, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'nde, yarı zamanlı olarak lisans ve lisansüstü dersler veren Köker, Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ndeki derslerine de devam ediyor. İngilizce bilen Köker'in çok sayıda Türkçe ve İngilizce makalelerinin yanı sıra, *Modernleşme, Kемализм ve Demokrasi, İki Farklı Siyaset, Demokrasi Üzerine Yazılar, İmparatorluktan Tanrı Devletine, Tanrı Devletinden Kral Devlete, Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı* adlı kitapları ve aralarında C. B. Macpherson'ın *Demokrasinin Gerçek Dünyası* (1983) ve Robert Dahl'ın *Demokrasi ve Eleştirileri* (1995) adlı eserlerinin de yer aldığı çok sayıda tercümesi var.

Oğuz Haksever

1957'de Gaziantep'te doğdu. Bugünkü Gazi Üniversitesi, o günlerdeki Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin İşletme Fakültesi'nden mezun oldu. 1979'da TRT Haber Dairesi'nde iç politika muhabiri olarak mesleğe atıldı. Körfez Savaşı ve Yugoslavya iç savaşından haberler derleyip izleyicilere aktardı. TRT'den sonra Show TV, Kanal 6 ve ATV'nin haber merkezlerinde muhabir ve editör olarak çalıştı. 2000'de NTV'de çalışmaya başladı; halen editör ve sunucu olarak televizyon haberciliği mesleğini sürdürüyor. İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde televizyon haberciliği ve küreselleşmede televizyon haberciliği dersleri veriyor.

Peter McIntyre

Büyük Britanya'da serbest gazeteci olarak çalışan McIntyre'nin Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) için yazdığı pek çok makalesi bulunuyor. Bunun yanı sıra Kuzey Uganda'da milislerce kaçırılan çocuklar üzerine bir kitabı ve Gazetecilerin Güvenliği başlıklı bir rehber-kitabı yayımlandı. Halen Ulus-

lararası Gazeteciler Federasyonu'nca (IFJ) Güneydoğu Avrupalı gazetecilere seslenmek üzere çıkartılan *Journalists' Newslines* dergisinin editörlüğünü yürütüyor.

Sevda Alankuş

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden 1981'de mezun oldu. Siyasal Bilgiler ve Kamu Yönetimi'nden doktorasını Kıbrıslı Türk Elitlerin Siyasal Kültürü üzerine hazırladığı tezle aldı. Alankuş çalışmalarına Leeds Üniversitesi'nde Kültürel/Etnik Kimlikler üzerine devam etti. Ege ve Ankara Üniversiteleri İletişim Fakültelerinde 1982-1999 arasında öğretim üyesi olarak çalıştı. Medya İzleme, BİA'nın Yerel Medya Eğitimleri, İlk ve Orta öğretim Ders Kitaplarında İnsan Hakları gibi projelerde danışman, araştırmacı ve koordinatör olarak çalıştı. Doçentlik unvanını 1995'te İletişim Teorileri üzerine aldı. 1999'dan bu yana Doğu Akdeniz Üniversitesi, İletişim ve Medya Çalışmaları Fakültesi'nde öğretim üyesi ve halen fakültenin dekanlığını yürütüyor.

Şerif Erol

1963'te İzmir'de doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi bölümünü bitirdi. Mimar Sinan Üniversitesi Tiyatro Anasanat Dalı Dekor Kostüm Bölümü'nün yüksek lisans programına devam etti. Aynı dönemde Bilsak Tiyatro Atölyesi'nde Beklan Algan'ın yönetimindeki bir ekipten oyunculuk dersleri aldı. Derslerin sona ermesinin ardından kurulan grubun çekirdek kadrosunda yer aldı. Şahika Tekand'ın kurucularından olduğu Stüdyo Oyuncuları'nda bir dönem oyunculuk dersleri verdi. *Erkekçe* dergisinin yazı grubunda çalıştı; Hür FM'de yayın koordinatörlüğü yaptı; *Nokta* dergisinde ve *Radikal* gazetesinde editörlük görevinde bulundu. *Hayalet Gemi* dergisinde denemeleri yayımlandı. 1998-2004 arasında Açık Radyo'da program yapımcısı ve yayın koordinatörü olarak görev aldı. 2004-2007 arasında da *Bir İstanbul Masalı* ve *Hırsız Polis* isimli televizyon dizilerinin senaryo grubunda yer aldı.

Tolga Korkut

90'ların başında Hür FM'de radyo programcısı olarak medya sektöründe çalışmaya başladı. Sabah ve Show gruplarında dış haberler editörü ve yazı işleri müdürü olarak çalıştı. Çeşitli yayınlar için düzenli çevirmenlik de yaptı. Açık Radyo ekibinde yer aldı. 1997'den beri internet

yayıncılığıyla alanında çalışıyor. Sabah, Doğu ve Doğan gruplarında internet yayınlarında yönetici olarak görev aldı. ntvmsnbc ve cnnturk.com'un kuruluşunda proje koordinatörlüğü yaptı. Şubat 2005'ten bu yana bianet'in İnsan Hakları Editörü.

Yıldız Samer

1951'de Ankara'da doğdu. Ankara Üniversitesi SBF Basın Yayın Yüksekokulu Gazetecilik ve Halkla İlişkiler bölümünden 1972'de mezun oldu. 1984'ten beri Danimarka'da yaşıyor. 1987'de girdiği Danimarka Radyosu Türkçe Servisinde 1994-2006 arasında kesintisiz olarak çalıştı. Serbest gazeteci olarak yazdığı haber ve makaleler *Politiken*, *Aktuel* gibi gazetelerde yayımlandı. 2004-2005 arasında bianet'in İnsan Hakları Editörlüğü'nü yürüttü.